

1
10
SCURTĂ

MONOGRAFIE

A

COMUNEI

CRÎHALMA

(TÂRNAVA MARE)

7
8
2

C U P R I N S U L

Pagina

1. Prefața	
2. Așezarea comunei Crihalma	
3. Hotarul comunei	
4. Populația	
5. Istoricul comunei	
6. Istoricul Curții Grofești Crihalma	
7. Iobagia în Crihalma, traiul oamenilor	
8. Biserica - Șirul preoților	
9. Școala - Învățătorii	
10. Războiul I Mondial și Crihalma	
11. Răzvăliiri de interes obștesc în Crihalma.	
a. Podul peste Olt	
b. Tîrgurile	
c. Cooperativa Inflorirea	
d. Societăți obștești: Consortiu, Foștii : iobagi, Steaua, Tinerilor, Sf. Gheorghe	
12. Familia-Copii	
13. Tradiția : la a. Sărbători religioase	
b. Onomastice	
c. jocul românesc	
d. Nunta	
e. În mormîntarea, Bocetele	
<i>Credințe înapoiate-Superstiții, etc .</i>	
14. P o r t u l	
15. Cultura - Creații literare populare :	
(Reprezentări teatrale, Fanfara, Crea-	
ții lit. populare, Sezătorile, Biblioteca, Graiul	
16. Bibliografie	
17. -Fotografii din Crihalma	
18. Postfața	
19. Mic dicționar-glosar	

P r e f a t ă .-

Dorința de a întocmi o Monografie a satului meu natal e încă din studenție, adunînd mereu material. În doua rinduri a fost încheiată (1925 și 1939), dar neavînd nici posibilitatea nici sprijinul de a o publica, a așteptat în sertar. Revizuiindu-o și scuturîndu-o de anumite date ce deveniseră de prisos, încerc a o reda, menținînd cele valoroase și interesante pentru pastrare și cunoaștere de către amatorii de cunoaștere a trecutului unui sat curat românesc, cu situație specială de foști "i o b a g i", oameni stăpiniți, asupriți și exploatați de străini cotropitori.

Omagiu binemeritat harnicilor, necăjiților și incercaților locuitori ai satului din care sînt mîndru ca mătrag și pentru cari, alături de ei, o viața întreagă am depus o activitate intensă și rodnică, în scopul culturizării și îmbunătățirii traiului lor.

Crihalma 1950

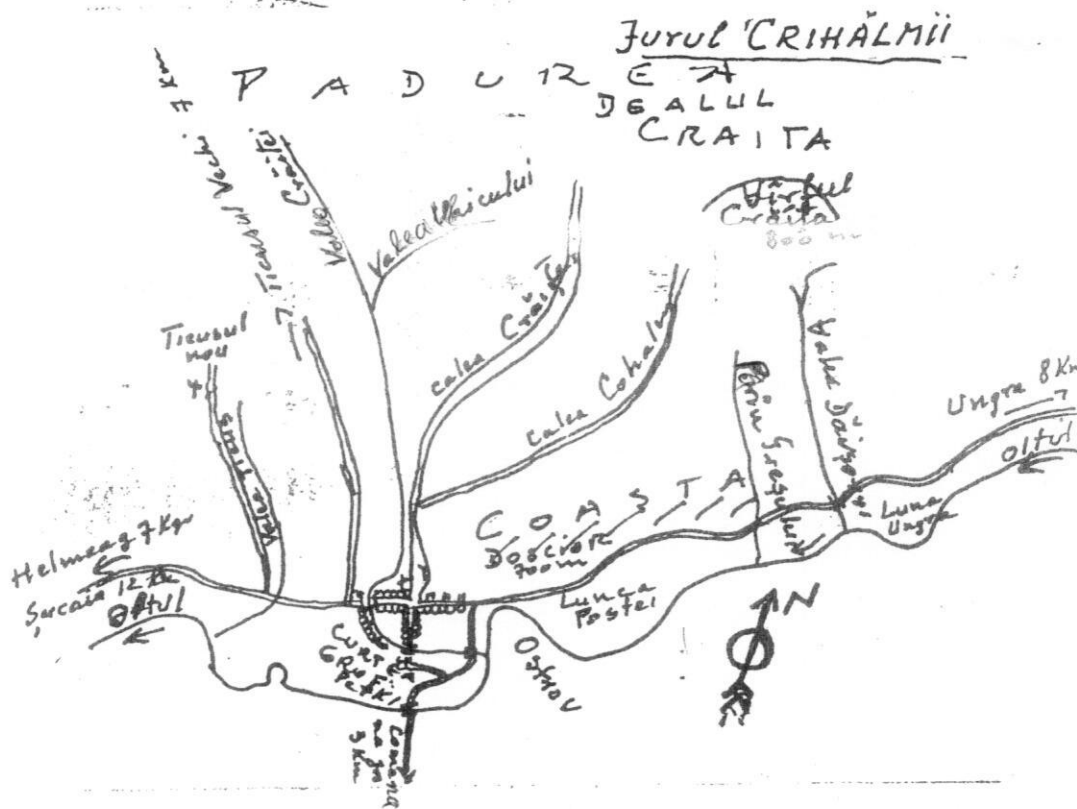
Prost Dionisie Bucur

2. - A SEZAREA COMUNEI. -

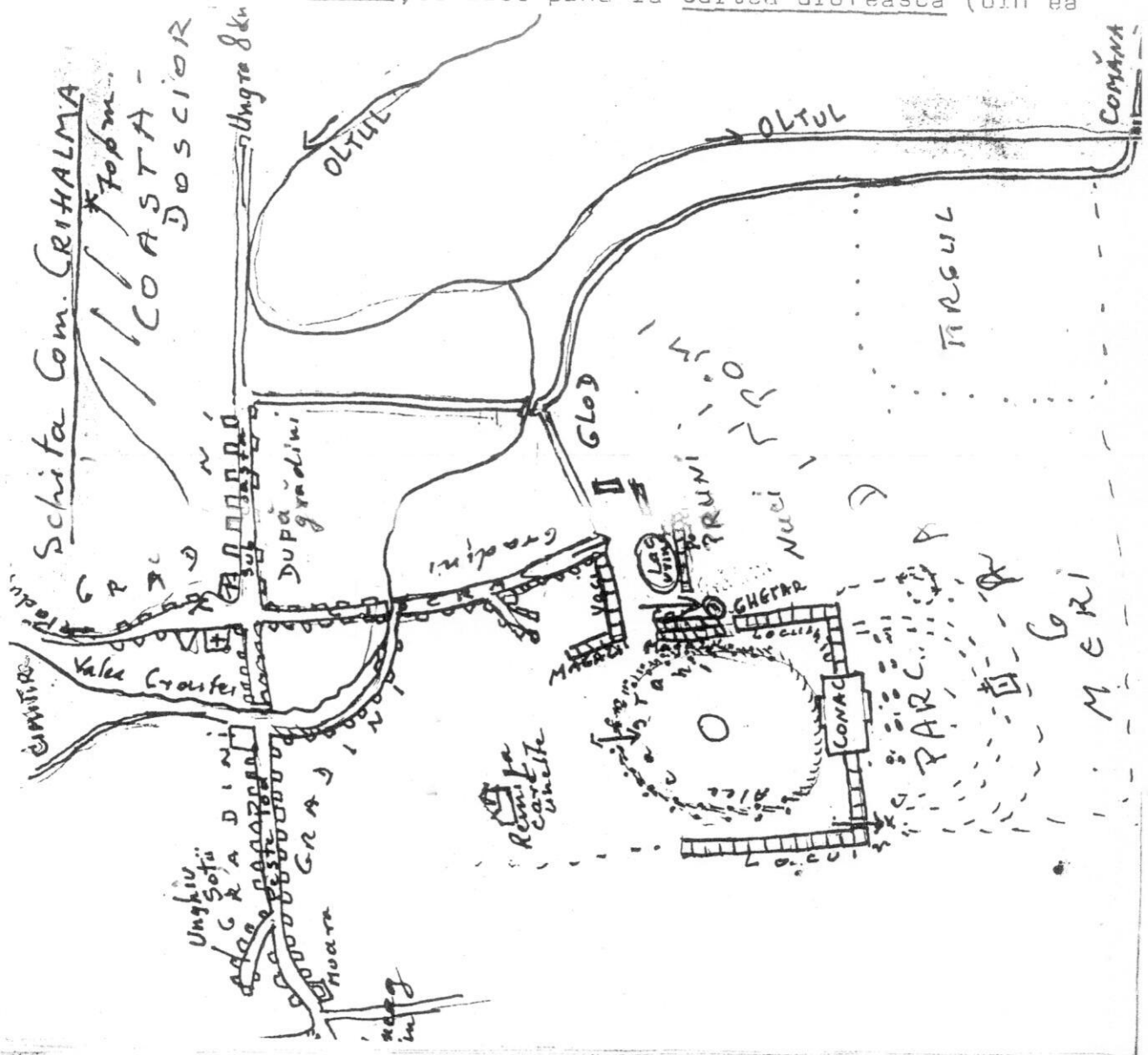
Mica comună curat românească, plasată chiar lângă râul Olt, se află la 70 km. de Sighișoara (capitala județului), la fel de Brașov, la 18 km. de Cobalm-Rupea (reședința Plăsei), 12 km. de garile Homorod-Rupea și de Șercaia, iar de Făgăraș la 28 km, capitala Țării Oltului.

Venind cu trenul de la Brașov sau Sighișoara, se coboară în gara Homorod, lângă buclucașa vale a Homorodului, la șase kilometri de Rupea, apoi cu căruța prin satul Ungra (cu români, sași și țigani) la 3 km., se merge dealunzul Oltului încă 8 km. avînd în dreapta pădure de stejar, apoi brădet și trecînd pe lângă Lunca din jos, de lângă Olt, pe sub Coastă, urcăm puțin pe sub Rîpa dealului Doscior și trecem pe deasupra malului înalt, al Oltului - la Viltoare - și intrăm în sat.

Satul Crihalma e situat pe șes, sub dealul Doscior și chiar lângă Olt. E străbatut de două străzi, ce se încrucișea-

ză în mijlocul satului, unde se află Primaria. E un sat strădă, prin care trece Valea Crăitei, ce izvorăște din hotarul comunei vecine Ticușul vechiu (sășesc) și se varsă în Olt, lângă sat, vale care face uneori ravagii prin inundațiile repetate, deși a fost reglată în 1835. După cum arată și schița de mai jos, satul e parcurs de două străzi lungi: Principala (Pe sub Coasta), ce se continuă peste Podul Popii (peste valea Crăitei) cu Peste Pod, (din care se desparte străduța Pe Vale și Unghiul Sotii, o hudiță), întretăiată în mijlocul satului de străduțele: Ciocrac, ce duce pînă la Curtea Grofească (din ea

se deschide Unghiul Șotii (Bîtcă), străduța ce duce la cîmpul Tînăroș. Din centrul satului, pe lîngă Primărie, începe strada Bisericii, ce duce prin Țigănie la Pădurea Satului; pe ea se află Biserica, lîngă ea Școala și vis a vis de ele o piațetă, în care e fîntîna din mijlocul satului, cu apă f. bună de băut, lîngă care se întilnesc zilnic femeile atît pentru apă, cît și pt. a afla "poșta", noutățile zilei. În piațetă se adună zilnic ciurda de vite (vacii, bivoli) înainte de a pleca la pășune.

Crihalua 1925
Mijlocul satului - Primăria

Satul are 213 case, toate din cărămidă, acoperite cu țiglă, fiecare cu 2-3 încăperi și o tindă (antreu), cu podea de scîndura, cu pivnița total sau parțial sub casă și pod pentru păstrat alimente, obiecte. Fiecare gospodărie are fîntînă, grajduri vite (vacii, bivoli, boi, cai), cotet, de găini și de porci și șură pt. nutreț și pastrat cărele precum și șop pentru adăpostit lemnele de foc și unelte agricole. Curtea are în dos grădina, după șură, pt. zarzavat și cu pomi fructiferi, iar în față e închisă cu poartă în zid; că o mica cetate, spre a se apăra și a nu se vedea!

3. - H O T A R U L comunei e de 1822,5 ha, compus din 738 ha arabil, fînață 196,5 ha, pășunat 804 ha, pădure 84 ha. El este

60% pe deal, dar totul cultivabil; o parte doar din șes, numită Ostrov (dincolo de Olt), de 300 jug., e inundabilă, figură pe care Oltul o face aproape anual. Calitatea pământului depinde și de așezarea lui (șes sau deal), inundații, îngrășământ și vreme.

Oltul are părți pozitive (adună apele văilor: Craita, Ticus, Comana, etc, furnizează pietriș și nisip pt. construcții, da posibilitatea de topit cînepa și in, dar păgubește prin inundațiile mari ce distrug recolta la șes, atrage țintari în Ostrov; pești nu mai are de cînd s-a dus în funcție Fabrica de celuloză Zărnești, ce-și varsă chimicale în Olt.

Cîteva denumiri a părților de hotar: La deal: Doscior, Coasta, Calea Cohalmului, Crăița, Vîrful lui Crai, Fîntîna Doamnei, Fața Braniștei, Grîul lui Crai, Poiana Rotundului, Părăuțe, La șes: Paștea Morii, Crînguri, Tînăroș, După grădini, Valea Ticușului, Șesul, Ostrov, Unghiul Comanii, Lunca din jos, etc. Fînață în: Paștea satului, Tîrg. Păsune: Pădurea Braniștei, Pădurea Dăișorii, Pădurea Satului, cu Conacul hăl Frumos (un copac de toată splendoarea ca mărime, formă regulată, semisferică, sub care se țin serbările; joc, mese).

4. POPULAȚIA e de ca. 1.000, toți români, ortodoksi; sînt 5 familii țigani stabili, creștini ortodoksi, ce trăiesc *dependenți de familiile țărănilor la care lucrează și își cîștigă existența*; sînt liniștiti, harnici, fără griji.

Numărul populației e cu tendință continuă de scădere: plecarea tineretului din sat la oraș (școli, servicii), introducerea sistemului săsesc 1-2 copii de familie.

5. I S T O R I C U L S A T U L U I .

Data întemeerii nu se știe, ne existînd documente ce să ateste începutul; puținele dovezi ce au fost în archiva de la Curtea Grofească au fost distruse în revoluția din 1848 și 1916. După TRADIȚIE: o crăiasa ce domnia în regiunea asta

și-a clădit o cetate, cu ajutorul uriașilor din slujba sa, pe vârful Dealului Crăitei sau Gruiful lui Crai. Crăiasa s-a măritat cu un prinț frumos, amândoi trăiau fericiți, pînă cînd odată uriașii revoltați i-a ucis pe amîndoi și le-a mutat cetatea, luîndu-o pe umeri în Ceahlău/Rupea, unde se mai afla și azi ruinele, pe vârful dealului. Urme ale stăpînirii Crăitei au rămas denumirile: Fîntînița Doamnei, izvor cu apă cristalină și bună, în care Crăița poate și-a spălat des fața și și-a potolit setea; Gruiful lui Crai sau Dealul Crăitei, Valea Crăitei (valea ce curge prin sat). Chiar numele satului de Crihalma, ce se trage de la ungușorul Kiralyhalma (Kiraly=împărat; halma=deal), iar nemțeștii Königsberg (dealul regelui), întăresc legenda. În latinește se numește Magura regia (dealul regelui). De dorit este ca satul să se numească simplu și frumos: C r a i t e a !

După datele istorice, puține documente, reiese că satul Crihalma exista la 1490, cînd fusese dat ca "feud" unui nobil ungar Tetros de Kopán. Satul e pomenit și în "Peregrinul Transilvaniei" de călătorul scriitor Codru Dănsușanu în 1835: "Înaintea mea era Țara Oltului, ca o grădină măreață, întinsă, țărnută de Carpații Făgărașului și de malul ardelean, formînd ripa dreaptă a Oltului la Magura regia (Crihalma) pînă la Tamum (Talmaciu)". Satul e pomenit și de Radu Mihnea în romanul său Șoimii Carpaților: eroina Contesa Ît Cordelia de Saros-patak (fiica contelui Cristian de Saros-patak și nepoată de soră a fînspanului de Brașov) cere de la Ecaterina (întreținuta călăului din Brașov Martin Henter) documente despre boeria lui Vlad Tudor, oferindu-i ca răsplată: "moșia ei din Crihalma, cu conac, cu boi, cu cai, cu tot ce se află acolo". Ea fusese amanta Maiorului și Contelui Stefan de Apahida, de la Curtea lui Francisc I, care se făcuse preot rom. cat în Rîșnov, unde întâlnește pe Cordelia

6.- CURTEA GROFEASCĂ din Crihalma

La 1490 regele ungar Vladislav dă din "fondus regii" (dreptul regelui asupra pământului) pământul de la Crihalma ca "feud", nobilului ungar Tetros de Kopán, din Turda, care neputându-l administra de la distanță așa mare, dar și scăpătînd, îl vinde familiei nobile române Matei Mailat, din satul Comăna de jos, sat vecin cu Crihalma, cu 300 galbeni.

Familia Mailat era una din marile familii de nobili români de pe Valea Oltului, pe lîngă celelalte ca: Fetu (distinsă în 1616 de Bethlen Gabor în Făgăraș), Costea și Boer, din Comăna de jos (distinse de Mihaly Apaffi 1646) și familiile Conta și Băltan, tot din Comăna de jos.

Vînzarea și cumpărarea acestui pămînt (Feud, moșie) din Crihalma și cumpărarea ei de Mailat Matei a fost ușurată și finanțată de Stefan Mailat, fiul lui Mailat Matei, care era bogat, tare și influent la Curtea regelui ungar Ludovic II (1516-26), ajungînd chiar Voevod al Ardealului (1535-40).

Regele confirmă, prin act oficial în 10.V.1511, trecerea averii pe numele lui Mailat Matei. În 1537 Ștefan Mailat dă fratelui său Dumitru, averea de la Crihalma, numindu-l "Mare proprietar"; Ștefan moare în închisoarea din Constantinopol, arestat de Turci.

În 1570 moștenește averea din Crihalma o fiică a lui Dumitru Mailat, căsătorindu-se cu un grof Petki din regiunea Ciuc, ajungînd Petki stăpin al moșiei din Crihalma, timp de 355 ani (1570-1925). Pîna în 1840 toți urmașii din familia Petki se numesc Josef.

Din arborele genealogic al familiei Petki:

Adam Petki 1570-1600 David Petki 1600-1640, care are
5 urmași: -Susana, ce are un baiat, Ștefan Korniș (+1790)
-Ana, căsătorita cu groful Jbarra
-Barbara, căsătorită cu David Henter
-Maria, căs. cu groful Ștefan Mikes și
-Petki Josef, 1640-1692, ai cărui urmași s-au numit Josef.

O urmașă a familiei Susana Petki se căsătorește cu groful Ferencz Kornis, dar după moartea ei moșia trece sorei sale Kristina de Haller. 1894 Ferencz Petki vinde 780 jug. pădure comunei Crihalma cu 80.000 fl. (el scăpând, iar țărani crihălmeni având imperioasă nevoie de pașune). În 1909, proprietatea restului moșiei, cu conac, magazii, grajduri, grădini parc aparține ~~ea~~ Cavalerului Carol Auben, care cere și se face sub el Comasarea 1911-12 (pământul împărțindu-se în 5 tarlale). În 1915 el e mobilizat, moșia rămâne în mîna nepriecută a soției sale Maria Petki, care-i dusă de nas, înșelată. Venit în concediu din armata ^{Abraham} Auben arendează 1000 jug negustorilor sași din Rupea pe preț de nimic. În 1916 Curtea grofească e devastată - la vestea intrării Regatului român în război - de mai mulți țărani din Crihalma și jur, devastînd magazinele, distrugînd furioși unelte, mobila, pian (țărani cari au fost apoi condamnați la 3-4 ani închisoare, la revenirea armatei maghiare). În 1918 moare baroneasa tînară Maria Petki la Budapesta, rămîne moșia în mîna mamei sale, nascută Kemeny, care vinde 1000 jug. nepotului ei Kemeny Akos, care o arendează și pune și în vânzare, care nu mai are loc, survenind în 1922 expropierea, celor 1000 jug. Moșia rămasă cu puțin pământ, conacul, magazii, etc au fost administrate de avocatul Falk din Rupea; baroneasa venea anual în plimbare la Crihalma să-și vadă "moșia", care nu-i aducea acum de cît 2-3 saci mere și 1 sac de nuci anual, îngrijită fiind de bătrînul gradinar Marton. Vinde în 1935 toată moșia cu 1.100.000 cumpărata de 11 țărani hapsini din Crihalma (valoare a 11 perechi de boi!), avere ce consta (vezi schita alăturată a comunei) din: Conac mare, în bună stare cu alee splendidă de caștani, clădirile anexe pentru locuința a lor și angajaților (preot rom. cat, servitori, etc), magazii, grajduri (de vaci, viței, cai, porci), remiză uriașă pentru mașini, unelte, parcul mare și minunat aranjat și îngrijit, (unde era îngropat și

groful Petki Ferencz), ghetar mare și adînc, 3 grădini (mari, pruni și nuci), lac pentru colectarea urinei vitelor și îngrășămînt. În zadar a încercat preotul D. Bucur cu memoriu la Președinția Cons. Ministri, rugîndu-i a face uz de dreptul de preemțiune și a cumpara moșia Statul, făcînd acolo fie școala de agricultură pentru țărani români (Șașii aveau deja trei!!) atît de indicată și necesară, fie un preventoriu TBC; -ambele ar fi adus un mare venit comunei întregi și mare cîștig: electrificare, șosele asfalt, pod beton peste 6lt, posibilitati de angajare a multor persoane, etc. Țăranii, cei cîtiva, au aranjat însă cu deputatul demagog Dobrescu, care cu bani a determinat și procurat renunțarea la dreptul de preemțiune al statului, cumpărînd cei 11 țărani toată moșie, pe care în 3 luni au dărîmat și taiat totul, vînd materiale, folosesc numai ei pămîntul, devenind chiaburi, dar pierzîndu-l mai apoi ca și ceilalți la colectivizarea "voluntara".

7. - I O B Ă G I A - TRAIUL OAMENILOR.

De menționat și subliniat e că satul Crihalma a fost sat de iobași, pe moșia stăpînită de serii de grofi, "domni de pămînt", cari au stăpînit plaiurile noastre, urmărind doar îmbogățirea lor, pe spatele și munca atîtor țărani români stăpîni de drept a pămîntului din tot Ardealul românesc; pe grofi nu-i interesa soarta și viața iobagilor ce le lucra moșia, considerîndu-i doar unelte de muncă și cîștig.

Iobagul era legat de moșia grofului, pe care n-o putea părăsi! Pe lîngă traiul lor mizerabil, ei mai erau și batjocoriți și persecutați pentru credința lor greco-ortodoxă, fiind considerați și numiți "scismatici", făcîndu-se presiuni repetate spre a trece la catolicism!

În 1792 erau în Crihalma 73 case de iobași, 5 case jeheri (oameni cu funcții în sat sau la Curte) și 11 case țigani, toți fiind împărțiți între "domnii de pămînt", astfel:

Anton Haller: 38 iobagi, 5, jeleri, 11 țigani

Josef Petki : 10 iobagi ; Josef Jborra : 6 iobagi, Anton Henter: 2 iobagi, Stefan Kornis 9 iobagi și St. Miklos: 4 iobagi.

Traiul lor era greu, uneori de nesuferit, diferit uneori și de felul "domnului de pământ. Până la 1600 tot satul era proprietatea lui Adam Petki. Fiecare iobag trebuia să lucreze 2 zile cu carul sau cu plugul și 3 cu palmele, pe săptămână. După moartea lui Adam Petki la 1600, se împarte moșia în cinci, cari stabilesc ca iobagii să lucreze mai mult: 3 zile cu vitele și carul și 4 cu palmele, pe săptămână. Cui să se plîngă?? Mai târziu abia, Stefan Kornis, pe la 1770, revine la sistemul vechiu de muncă, reducînd la 2 cu carul sau plugul și 3 cu palmele, cu mîncarea lor în să. Jelerii făceau munca variată, după felul locului de casă ce-l aveau: cei cu loc bun, făceau ca și iobagii, cei cu loc rău și mic: 2 zile cu palmele pe săpt. Țigani faceau sub Adam Petki 3 zile pe săpt. cu pinea (pita) grofului, iar sub St. Kornis 0 zi pe sat. dar cu mîncarea lor.

Dacă întirziau la muncă erau bătuti, 25 bete. Iobagul n-avea drept să pescuiască în Olt, nici să vineze. La făcutul finului trebuia să lucreze pentru Domn, să-și lase partea, fînul lui, chiar dacă se strica al lui, de ploaie.

Iobagul trebuia să dea "plococane" Domnului, cu ocazia Paștelor, Crăciunului: miel, vițel, purcel, găini, ouă, etc; acestea au fost întii "benevole", apoi au devenit "obligatorii". Pe lângă acestea trebuia să dea "dijma" sau "zeciuiala" (a zecia parte din toate produsele lor era a Domnului de pământ). Toate acestea erau doveri mari de suportat. Nu era de mirare că iobagii erau așa de săraci, necăjiți, avînd și familie grea de susținut, cu mulți copii. Unii Domni de pământ se foloseau și de dreptul zis: "Jus primae noctis", un abuz al puterii și mijloc de injosire a fetelor și iobagilor.

Dijma consta în: a 1/10 parte din produse de grâu, cereale. La 10 oi un miel, la 10 stupi un roiu. Dacă nr. oi sau

stupi era sub 10, iobaşul trebuia să-şi răscumpere dijma cu 3 coroane (mai târziu, sub Franz Josef II, cu 1 cr.).

Plocoane-Daruri consta, în: De Craciun: 40 găini, pe lingă ouă; în plus se obicinuia "claca" la tors de fuior de cînepă. Fiecare iobaş era silit să toarcă prin femeile casei o cantitate din fuiorul Curtii, însă acasă la iobaşi şi sa-l predea gata tors la Curte.

Preturile si plata muncii:

2 ferd. grîu.	30 cr	2 ferd. mălai.	18 cr.
3 " ovăz	7 cr.	1 " porumb	20 cr.
2 " cînepă	30 cr	1 " in	36 cr.
1 car fîn.	4 fl.	1 veadra rachiu prune	3 fl 30 cr.
1 zi pluş 30 cr.	1 zi coasă	12 cr	1 zi strîns fîn 6 cr
1 zi sapă	7 cr		

Lista caselor iobaşilor la 1792: (în paranteză e

Domnul căruia apartine; cei neînsemnaţi aparţin lui Anton Haller, mosteniţi de la St. Kornis): Gh. Bivolar (jeler), Gh. Morar şi Ion Morariu (A. Kornis), Bucur Fătu (jeler), Matei Nyaksa (Petki Josef), Petru şi Bucur Grădinar, Toader Grădinar, Moisea Georgii, Stanciu Coman (A. Kornis), Onea Mihulecea, Bucur Albu,, Ion Mureşanu (Petki Josef), Bucur Mares (Ibarra Ignaz), Vlad Zaharie şi Ioan, Gh. Grusea (St. Mikes de Zabola), Onea Vasile (St. Mikes), Onea Moraru, Stan Căcău (Petki J), Stan Stoica, Simion Micu, Preot Ion Dionisie Popa, Simion Solomon (Petki J), Stan Morariu, Boldea Stan (Jbarra), Stan Stoica, Stanciu Toma, Andrei Roncea (Jbarra J), Onea Burdar, Onea Ghindea (Petki J), Onea Stoica, Bucur Micu, Stan Şotea, Stan Fătu, Gh. Mares, Onea Bucur Dan, Gh. Burdar, Stan Tabac, Bucur Coman, Onea Solomon (Petki J), Man Stoica, Zaharie Buja (Petki J), Onea Grusea, Man Tioc (jeler), Onea şi Zachei Căcău (jeleri), Radu Cişmaş (jeler), Onea Zaharie (Mikes St.), Onea Zaharie, Zaharie Bărdaşu (Petki J), Onea Cruţu (Petki J), Ghiurca Grozav, Gh. Radu, (jeler), Onea Teodor, Onea Creţu, Oprea Stoica, Onea Gravila (Jbarra), Bucur St. Ghinde (Petki J), Bucur Ghinde, Bucur Toma, Simion Vlad Zaharie, Stan Cioarba (Henter), Bucur Cruţu (Petki J), Onea Creţu, Ion Ghiurca (Kornis), Gh. Haneş (Petki), Bucur Zaharie, Mihai Cojocar (jeler), Stanciu Căcău, Bucur Stan Morariu, Man Breazu (Petki), Onea Burdaru (Kornis), Simion Grozav, Zah. Stan Zaharie, Zah. Stan Căcău (Petki), Oprea Albu (Kornis), Bucur Căcău, Stan St., Jacob Grozav şi Onea Toadder (petki J), Gh. Crismărel.

Lista jelerilor la 1792:

Gh.Radu, Mih.Cojocaru, Mih.Cojocaru jun., Radu Cișmas, Crăciun Spornic, Nicodin Spornic, Gh.Spornic, Gh.Bivolaru, Matei Nyaksa, Matei Tioc, Dtru Spornic și Ion Ticușan.

Lista Tiganilor iobagi (ce lucrau 1 zi/sapt.cu mincare proprie):

Gh.Moise, (Voivod al Țigărilor), Onea Peni, Bucur Stoica, Nistor Bura, Adam Martin, Dodu Peni, David Laczko, Stan Bura, Nica Peni și Bozan Stoica (fierar).

Locuitorii din Crihalma simțiau serios lipsa pășunii din pădurea Valea Greșului și Valea Daișorii, pe care ~~le~~ amanetașe comunei Ungra cu 2.000 florini.

Daca 5 zile /săpt.iobașul era obligat a lucra la Grof, ~~în~~ cele 2 zile rămase le avea pentru puținul lui pământ. Iobașii nu aveau pășunat, ei trebuind a plăti grofului pt. pășunatul a doua vite pe vară trei zile lucru cu vitele, carul sau plugul lui. Abia în 1894 cumpără ^{foștii} iobașii din Crihalma 787 jug.pășune de la Grof (pădurea Daișorii) cu 30.000 fl., bani împrumutați de la Banca Albina-Sibiu, pentru care s-a întabulat averea celor 173 membrii ai Soc.Consortiu; era platibil în 40 ani.

A grofului era și moara cu 5 pietre pe Olt, unde la fel trebuiau să plătească uium. Pentru trecere cu cinul peste Olt deasemenea trebuia să plătească o taxă grofului.

Din cauza atitor datorii și necazuri ei au amanetat **300 jug.sașilor din Ungra pt. 2.000 fl.bani ce i-a plătit** groful Stefan Kornis în 1785, însă totuși nu au mai primit pământul înapoi de la sași, pierzând și procesul. (Există chitanța a lui Kerekes Elek din 1785 de primirea a 2.000 fl de la Groful St.Kornis, drept plată a datoriei Comunei Crihalma pentru pământul zălogit în 1694.

Pășunatul din Pădurea Dosului îl stăpînea ilegal Curtea Grofului și după 1848; procesul pornit a fost pierdut de ^{foștii} iobașii din lipsa de avocați buni, plus judecători partinitori mituiți de Grof.

Ocupația principală a locuitorilor e agricultura, cu producerea de grâu, porumb, cartofi, fân-trifoi-lucernă, zarzavat, -ce asigură hrănirea lor și a vitelor- pe lângă orz, ovăz, sfeclă, iar paralel s-a dezvoltat mult creșterea vitelor: boi-vari-vitei, cai și porci, toate de calitate f. bună, aducând câștig în casă și în plus oile, cari sînt nelipsite în orice gospodărie. Munca în agricultură și creșterea vitelor este însă nesistematizată, nedocumentată și rudimentară, învățată și transmisă din tată în fiu și cu ce au mai văzut strămoșii la Curtea grofeasca; fără să studieze, urmeze vreunul vreo școală de agricultură (de cari nici nu sînt pt. români, așa cum au sașii!). Doar de 50 ani a apărut și aci plugul schimbător, iar de curînd mașini de săpat, semănat grâu și porumb, de scos cartofi.

Dupa primul răz. mondial s-au format și meseriași români din comună: 2 timplari, 4 pantofari, 1 fierar și 1 rotar. În ultimul timp Grofii își aduceau meseriași și chiar muncitorii dintre ungurii din Ciuc.

În dezvoltarea și îmbunătățirea traiului a contribuit Cooperativa Inflorirea, înființată 1921, pe lângă reforma agrară și Conversiunea (stergerea datoriilor și depunerilor din Bănci!), după criza mare după războiu.

8.- BISERICA - CREDINȚA - ȘIRUL PREOTILOR în Comună:

Credința e: recunoaște și admite existența și adevărul unui fapt sau lucru, fără a fi nevoie de verificare! Locuitorii din Crihalma, în special, impresionăți de fenomenele și frumusețile naturii în mijlocul căreia ei trăiau și în plus trăind în mizerie și lipsuri secole de-arîndul (XV-XIX), fiind oprimați, exploatați, persecutați și disconsiderați de stăpînirea nemiloasă austro-ungară, mai fiind în plus și mai săraci prin războiul

mondial, ei au găsit un sprijin mare și ascultare numai în Dumnezeu, căruia în disperarea lor continua și prelungita îi cerea mereu înțelegere și ajutor pentru salvarea lor și îmbunătățirea traiului lor de iobași.

Biserica era pentru ei loc de pace și liniste, unde auzeau cuvinte de îmbărbatare și ajutor sufletesc. Datoria preoției și învățătorilor, ca flăcări de cultură a poporului, au trezit, întărit și menținut credința, nădejdi și încrederea în forțele lor, mândria și dragostea de pământ și țară, îmbogățindu-le cunoștințele, contribuind la culturalizarea și civilizarea lor.

Biserica veche din Crihalma:

Pe dealul Bisericii, deasupra văii Crăiței ce strabate satul, se afla pînă în 1917 o bisericuța de lemn, formă corabie; intrarea laterala, fără inscripție de-așupra ușii. Tinda în care intrai întîi era întunecoasă, fără fereastră, despărțita de naos de un paravan alb, văruiat, cu 2 ferestre. Naos (naos), cu podișor pt. tineret. Altarul, cu prestolul din trunchiu stejar, pe care e o placă lemn; e mic, despărțit de naos prin iconostas de lemn cu icoane. Tavanul bisericii din scînduri de brad. Icoanele din iconostas pictate de Teodor Budoiu, avînd și o inscripție: "Innoitu-s-au și s-au zugrăvit aceasta catapeteazmă de mine Teodor Budoiu zugravul, fiind paroh în sat Popa Ioan Vlad și jude Simion Micu anul 1810". Ușile laterale și cele împărătești se păstrează în noua biserică din sat. Aci în biserică era un policandru cu 7 brațe, mutat în Biserica nouă. Clopotele bisericii se găseau deasupra tindei la început, apoi s-a clădit un turnulet separat de biserică pt. cele 2 clopote (unul de 15 Kgr. în "do" și altul de 30 kgr. în "re"), ce se armonizau plăcut; mutate în 1911 în noua biserică. După tradiție, biserică ar fi fost adusă aci din Valea Coanii de sus, unde a servit ca schit calugarilor de la mănăstirea de acolo (17), ~~schit~~ cu

a fost probabil mutat aci din cauza persecuțiilor calvinilor și romano-catolici, iar din 1541 și de frica Turcilor, considerind loc mai ferit, dincolo de Olt. Cîteva date despre vechimea bisericii ne dau inscripțiile de pe icoane și cărți: "s-a dat în ziua de praznic ^{ca aci e} al acestui lăcaș în anul 1754", sau pe o cazanie: "anu 1774 ianuarie 25 zile: Poa Ioan Clontea", sau pe un Penticostar: "La anu 1816 m-am căsătorit cu Ioan Poap..". Alte inscripții arată calamități naturale: cutremure, inundații, geruri, secete. Așa pe un Ceaslov: "La anul 1822 au ieșit Oltul în Aprilie", sau "în 1820 în 13 noembrie s-au cutremurat pământul", etc

Din 1700, de la "Unirea" cu biserica Romei a greco-catolicilor, au urmat ani grei pentru ortodoxii din Ardeal și deci și Crihalma. Guvernele de la Viena și Budapesta au sprijinit pe romano-catolici în acțiunea lor, ~~de la~~ ^{de la} toate metodele pt. atragerea ortodoxilor, a "schismaticilor"; le religia lor: momeli servicii, materiale, teroarea și amenințarea, mai ales că nu reușiau. Din această cauză unii săteni ortodoxi și-au părăsit satul, întemeind alte așezări ca: Tohanul nou și Sinca nouă. Preoții "uniți", în pripă hirotoniți, veneau însoțiți de jandarmi și ostași împărătești să-și ocupe postul, să-i înlocuiască pe cei "scismatici". Istoria "Unirii" între 1669-1750, e o tristă perioadă de "desbinare" a romanilor ardeleni!, fiind și martiri ca: Ioan Mailat din Șona, Visarion Sarai, etc, cari luptau contra unirii.

S i r u l p r e o ț i l o r din Crihalma :

-22.IV.1794-3.XI.1795: Preot IOAN DIONISIE POPOVICIU; născut în Crihalma, din fam. de preot; hirotonit în Muntenia 1760, căsătorit cu Maria Vlad din Crihalma. Deși cu puțină carte, are multa dragoste și grijă de popor.

-2.XII.1795-10.IX.1797 : Preot VASILE POPOVICIU, rudă.

-16.X.1797-10.IX.1799 : din nou Ioan D. Popoviciu

-23.X.1799-24.VIII.1823 :Preot Ioan Vlad,născut în Crihalma 1747,preotit la Arad 1789;are 2 feciori (Zaharie si Stan) și 2 fete (una Bucura).S-a străduit pt.înzestrarea bisericii cu cărți de slujbă, in care scop face și o călătorie pîna la Blaj (atunci greș,nefiind tren!).In (1811) 1911 a reparat și pictat biserica,muțînd si Iconostasul in noua biserica.In 14.VIII.1823 a venit în Crihalma,in vizită canonica Episcopul Vasile Moga din Sibiu,sfintînd și pe tînarul preot Ioan Popoviciu-Papiu.~~der~~Au servit impreuna pina la 1827,fiind și rude.Moare 12.IX.1848 la virsta de 100 ani!Cu aceasta vizită Episc.V.Moga scrie într-un registru:"Episcop Vasile Moga",cu litere cirilice.In amintirea acestui important eveniment,s-a ridicat atunci in fața bisericii vechi din deal o cruce de piatră,cu inscriptia:" NI ^{IS} KA In zilele înaltului Impărat Ferdinand și al venirii sale Episcopul Vasile Moga s-au ridicat aceasta sfintă cruce în numele sfîntului...robul lui Dumnezeu..."(literile roase,iligibile.

-24.VIII.1823-18.IV.1858 Preot Ion POPOVICIU,care s-a mai numit si Ioan POAP,iar din 1850 numai IOAN PAPIU.E născut în Crihalma 1797,căs.cu Maria Onea din Crihalma. El scrie într-o matricolă:"in 24 august 1823 am căpătat preoția și în 4 saptamini am venit acasă.Ioan Poap".A avut doi băieți:Sofron (ce va urma ca preot) și Ioan Papiu (viitorul avocat și jude la Trib.Alba Julia,Gherlă apoi Cluj .A născut in Crihalma 1835,studiaza dreptul la universitatea săseasca Sibiu,conduce în 1848 legiunea de români în revoluție,in Tara Oltului,cîștigînd lupta de la Capeti/Brașov.).Moare cu 60 ani,înmormintat în Crihalma de Protopopul Ghiaja,care și scrie într-o Matricolă:"am vazut si trebuie să se scrie protocoalele in slove latinești sau ungurești dupa enaltele poruntzi", (Scrierea cu litere latine șanare în registre la 1835).El studiase in Moldova la o mănăstire,întors cu multe cunoștințe,pe atunci.

-18.IV.1858-3.IV.1904 Preot SOFRON PAPIU, fiul lui Ioan Papiu, caruia îi urmează. Născut 15.III.1833 din părinții Ioan și Maria. Are iscălit ca preot în Matricola încă din 1.V.1857 ca "Sofron Papiu, noul preot". A studiat 4 cl. liceu Brașov și Odorhei, apoi Teologia la Sibiu. Soția lui (Maria Boldea) moare în 29.VIII.1859, rămânând văduv cu 2 copii: Ioan (moare cu 18 ani, elev fiind în Odorhei) și Sofia (casatotică apoi cu preotul Gheorghe Bucur, părintii autorului Monografiei Crihalma). Locuiește în casa parohială de lemn, lângă Podul Popii, loc unde se găsește casa nouă a fam. Zaharie Crutu, a cărui bunie a făcut schimb: dând loc bun în mijlocul satului și primind locul asta plus bani, compensare; pe locul cedat, s-a clădit apoi școala confesională ortodoxă în 1896).

- 7.II.1880-15.V.1915. Preot Gheorghe Bucur, ginerele preotului Sofron Papiu; născut 1853 în Dăișoara, fiu de țărăan. Școala primară în Dăișoara, apoi 2 clase liceu Șaguna-Brașov și alte 3 în Odorhei, liceu unghuresc. În 1873 e învățător în Ormeniș, apoi în Ștena/Dacia. Termină Teologia în Sibiu 1877, se căsătorește cu Sofia, fiica preotului din Crihalma, unde și devine Capelan 1878-1903, linga socrul lui, iar din 1880 preot. Un om dinamic, activ, zbatintu-se pentru viața și bunul trai al oamenilor din sat, reușind între altele: să cumpere în 1894 pt. Crihalma de la Groful Petki Ferencz 778 jug. pădure cu pășunat, să construiască 1896 școala confesională primară cu 3 săli învățămînt, să construiască noua biserică pt. 1500 credincioși, pe loc procurat tot de el și să procure loc pt. cimitir. A avut 4 copii: 2 băieți (Gheorghe, ajuns învățător în sat, și Dionisie, ajuns preot, urmaș în sat) și 2 fete (Maria și Aurelia, ambele căsătorite cu 2 țărani în Crihalma).

-1.XI.1914- VI.1965: Preot Dionisie Bucur, născut în Crihalma 18.V.1890, fiul preotului Gheorghe Bucur și So-

fia. Școala primară: o clasă în Crihalma, apoi cl. II-IV în "școala capitală" din Veneția de jos, cu 3 învățatori, urmînd liceul la A. Saguna/Brașov și Teologia la Sibiu, făcînd paralel și școala normală, luînd în 1913 diplomele de preot și învățator. În anul școlar 1913/14 e învățator în Mateiaș; aci se căsătorește cu Octavia, fiica preotului din sat Ioan Brotea și Peuna n. Grama din Răușor. Din 1. IX. 1914-15-V. 1915 e apoi învățator și Capelan (lîngă tatăl său) în Crihalma.

Are 5 copii: a fătă Lucretia (absolventa a Scolii profesionale și Liceu industrial) și 4 baieti: Dionisie și Ioan (ambii medici), Mircea (inginer agronom) și Virgil (+1927).

Preot D. Bucur păstorește ca preot în Crihalma 51 ani. Datorită firei sale dinamice, harniciei, ambiției, elanului și înaltului sentiment uman și național cu care e înzestrat, el desfășoară o activitate intensă și perseverentă pe teren cultural, administrativ și economic-răsplătit cu o serie de distincții și titluri - realizînd prețioase împliniri de interes obștesc ca: construcția Podului peste Olt, înființare de tirg în comuna, înființează și conduce înfloritor o Cooperativa de consum, construște Căminul Cultural, întemeiază o fanfară cu 13 instrumente, pe lîngă activitatea vastă scriitoarească, publicînd și scriînd multe piese de teatru (Romii se deșteapta publicate: Maria sa Circiumarul, etc), Nuvele (O mama criminală...), foarte multe poezii și mai ales versificări ale: slujbelor religioase, Psaltirea, Mînele lunilor, Noul Testament, părți din Vechiul Testament și în plus a: Iliadei, Odiseei, Eneidei și Cîntarea României.

BISERICA NOUA din Crihalma:

Construită 1910, sfințită 24. VII. 1911 în prezența Ase-sorului Mitropoliei Sibiu: Lazar Triteanu (Mitropolit fiind I. Metianu), ce devine Episcop al Romanului. Hramul biseri-

cii e: Cuvioasa Paraschiva. Biserica are forma de corabie, cu 3 cupole (poate altar, naia barbati și a femeilor), cu pod pe naia femeilor (în fund și laterale), turn cu 2 clopote. În 1930 a fost completată cu pictura celor 4 Apostoli (în naia barbaților, în coltrile cupolei), cu Isus pancrateonul (la mijlocul cupolei), iar afară, pe zidul cu nișă în dreptul altarului: Cuv. Paraschiva. S-au făcut atunci și 72 strane, așezate pe pereții laterali și năielor, precum și la Cantori și Gojman-Epitrop. În 1938 s-a înlocuit catapeteazma de zid cu una de lemn, sculptată de poreclii "Titian", după desenul făcut de studentul talentat Nicolae Simtion din Cluj.

Gosman în biserică a fost până în 1960: Nenea Gh. Oprea (vezi foto. Nr. ^{Vasile Crețu}), apoi nepotul său Cornel.

Cantori au fost: Gh. Crețu cu Victor și halmegeanul Constantin, urmați de Gh. Oprea ^{Maiorescu} N. 180

9. - ȘCOALA - ÎNVĂȚĂMÎNTUL - ȘIRUL ÎNVĂȚĂTORILOR. -

Românii din Ardeal, deși stăpînii băștinași de drept a meleagurilor, au fost copleșiți și subjugăți secole de-arîndul, de năvălitorii unguri și coloniștii sași și secui, românii devenind o "națiune tolerată" și mai ales sub stăpînirea austro-maghiară, pămînturile bune luate toate de grofi, cit și de sașii și secuii aparăți mai tirziu. Nici unul din acești venetici nu s-a ocupat de cultura românilor, stăpînind doar cu forța, iar grofii exploatînd munca iobagilor români și amărîți.

Primul tînar ce a învățat mai departe din Crihalma a fost Ioan Popoviciu, ce devine și preot în comună. Înaintea lui nu era școală, nici învățatori instruiți, învățați, nici clădire pt. învățămînt, nici material didactic. Doar biserica se interesa de culturalizarea și lumina-

rea necajitilor iobagi, oprimați și exploatați. Biserica recruta și promova ca "învățători", dintre cantorii (cîntăreții) bisericii, ce puteau să citească și să scrie mai bine; mai ales că se folosea scrisul cu litere cirilice, f. greu de înșusit și folosit, iar de copii nesuferit. Alți învățători mai erau instruiți în cursuri scurte pe lînga mănăstiri. Alfabetul cirilic a fost folosit pîna 1835, înlocuit de latin.

7 - Preotul Ioan Popoviciu, fiu de preot și el, a învățat de la tatăl său, așa cum și mai tîrziu, dupa el, preoții și învățătorii se învățau din tată în fiu și cînd se socoteau că au suficiente cunoștințe, mergeau la un "examen", primind diploma de preot sau învățător.

Pe la 1800 era în Crihalma o "școală", adică o casuță de lemn, fără banci, cu scaunele doar cu 3 picioare, fără materiale didactice, - de locul casei lui Sofron Haneș Nr 174, unde "instruia" copii un preot destituit pentru beție din Deva, "bun dascăl". A murit în Crihalma unde e îngropat.

Dupa el urmează cîtiva țărani mai isteți ca Porumbu, Samuila Coman, Ioan Vlad.

Primul învățător cu pregătire necesară a fost:

-Gh. Ghindea în 1869; avea 2 clase liceu (Saguna Brasov) și curs de învățător la Inst. Pedagogic Sibiu. El a predat în școala veche, pe locul actualului Camin Cultural.

-Urmează în 1896 ca învățător Ioan Buzete, din Felmer, care a jutat pe preotul local în construirea unei școli cu 3 săli de învățămînt și mobilier, bănci, care e și azi, marită.

-Urmează Ioan Boldea, din Crihalma, ce are 6 clase gimnaziale în Brasov și Odorheiu. Organizează prima serbare școlară cu petrecere în 1897. Se mută Notar în Comana de jos.

-Urmează: Zacchei Borcoman, Vicentiu Runcan, Gh. Borcoman (ce formează un cor de o voce și a 2-a serbare școlară cu producție teatrală).

-Urmează Ioan Dumitrescu din Ticușul nou (român), absol-

vent Teologie, devine apoi iar preot în Hălmeag. Îi urmează: Nicolae Lancea, ales ca învățător, din Comăna de Jos; el are 4 cl. gimnaziale ⁱⁿ Brasov și curs Pedagogic Sibiu. El e dublat, pe postul II, de Preot-Învățător Dionisie Bucur în per. (1914-16).

-1917-18 Aurel Stefan din Jimbor; absolvent Teologie și Pedagogie Sibiu. În perioada asta se înființează "Zona culturală" (statul maghiar urmărind a confisca cladirile scolilor), dar Biserica informată, declară localul școlii ca "Casa parohială" salvindu-o astfel.

-1919-1942 Gh. Bucur, fiul preotului local, ce are 4 cl. liceu și Sc. Pedagogică Sibiu, iar pe postul II e Dionisie Călețariu, din Sărata/Făgăraș (cu 4 cl. liceu și Sc. Pedagogică). El organizează învățămîntul școlar în comună după directivele Ministerului Învățămîntului București, dar școlile rămîn Confesionale (întreținute, plătite) de Biserică pînă în 1935, cînd școlile se etatizează, ștatul preia salarizarea.

De menționat e un adevăr regretabil și dureros: în perioada după război 1923-1930 au studiat din Crihalma trei tineri Valer Buja, Ioan Nicodin și Josif Grigore, elemente eminente, dar toți trei au murit în primii 5 ani de serviciu ca învățători în alte localități !! (victime a Tuberculozei necrutătoare ^{de} atunci!)

Acum sînt la studii mult mai mulți, fiind alte posibilități, pretentii și nivel cultural.

10. - RAZBOIUL I MONDIAL și Crihalma.

Un război e desigur un eveniment cu totul deosebit în viața unui popor și a participantilor direcți, lovind zguduind, impresionînd și influențînd atît pe cei plecați pe linia frontului de luptă ^{sau} de prizonieri ^{cît și} pe cei rămași-lăsați acasă, în seama nu știu cui!

Războiul începe în Transilvania (sub ocupație Maghiară) în Iulie 1915, iar în Regatul român la 15.VIII.1916. Din Crihalma au fost mobilizați pe front 195 soldați, la

diferite arme și regimente. Au fost 15 morți pe fronturile: Galitiei 6, Rusia 5, Italian 3, Cehoslovac 1; iată-i cu numele și frontul unde a căzut:

-Rosalim Grusea (Galitia/Lemberg), Gh. Fătu (Galitia), Gh. Niță (Galitia), Ion Grusea (Wodenice/Galitia), Gh. Nicodin (Serbia), Ion Buja (Nagyberezna), Vasile Roncea (Stry), Gh. B. Gheorghe (Polonia ruseasca), Gh. Gavrila (Praga), Gh. O. Zaharie (Tirol), Nicu Coman (Siberia), Ioan Toma (Italia), Gh. Parasciviu (Italia) Gh. Nicu (Siberia) și Gh. Făgărașanu (Siberia).

Disparații (6): Alex. Cruțu (Rusia) Gh. Grusea (Rusia), Gh. Burdar (Rusia), Ioan Roncea (Rusia), Ion Maior (Italia) și Ioan Mihulecea (Rusia).

În 1916 au fost lupte lângă Crihalma între trupele române din Regatul Român, (regimentul 22 inf. Arges) și unguri, căzând 19 morți: (în paranteza localitatea de origine): Lt. Colonel Dtru Băltărețu, Niță Radu (Dimbovita/Suta Seaca), C-tin Corbu (Lucieni), Buta Ion (Pietroșița), Matei Dtru (Gura Ocniței), Ion Ion (Colani), Mendelsohn M. (Brăila), Chivu Nic. (Tătărani), Ion Marin (Săcărești), Tudose Marin (Hulubești), Calea Ioan (Tata), Dumitru C-tin (Cornățel), Radu Ion (Lucieni) Gheboianu (Bezdead), Rădoi Ion (Bolovani), Ion Ilie (Vîrfunite), Ungureanu Ion (Cobia), Stana Nic. (Plutonier, Răzvad) și Ponoroca Ștefan (Răzvad).

E greu de descris grozăviile ce le produce un război atât acasă între civili, cit și pe front și zonele batute de lupte. Pe de altă parte e dureros, dar bine de cunoscut, mulțimea de gânduri ascunse, tănuite, dorinți înăbușite ce framântă pe bietii ostași, mulți tata de copii, plecați pe front și prizonierat, pe care ei încearcă să le așterne și dezvăluie pe hirtie, în scisori, poezii, cântări, trimise acasă cu inima îngrijorată, îndurerată și nesigură, unde vor fi citite cu sete, în lacrimi și suspine, suhitudini, de mame, soțiile și părinții chinuți de griji. Multe din aceste mărturisiri necalulate, ca poezii sau scrisori, descriu

și dezvăluie dorul lor de casa și de ai lui cei scumpi, teama că nu se mai revad, suferințele ce le îndura acolo fizic și sufletesc, încercînd a-și astîmpăra dorul, temerile și disperarea, precum și speranța că va învinge greutățile și-~~le~~ va ajuta și D-zeu să scape de moartea și neagra Siberie, ce îngrozia pe toți! Din aceste produse spontane, mult simțite, redau în capitolul Cultura-Creații, 15), citeva din ele, ce merita a fi citite, admirate, reținute și mai departe transmise, ca merite ale unor țărani români plini de simțire, curaj și talentați.

11.- REALIZĂRI DE INTERES OBSTESC în Crihalma .-

a.- PODUL Peste OLT : între Crihalma și Comăna de jos. Deși satul Crihalma avea 300 jug. pămînt arabil dincolo de Olt, în Ostrov, nu se putea lucra bine și la timp, pentru că nu era pod peste Olt, pe lîngă faptul că era un teren inundabil. Necesitatea unui pod era de mult imperioasă, necesară; trecerea dincolo, cu cinul (barca), ce aparținea Grofului, era costisitoare și insuficientă. Legătura cu Tara Făgărașului era deci îngreunată și slabă, insuficientă. Trebuia acum construit un pod, era Romania Mare. Inițiativa a fost a preotului D. Bucur, care a și fost ales "Conducător al lucrării podului". Încep cereri de ajutor: plan, ingineri, bani la Min. Lucrări Publice, intervenții; se aprobă; se formează Comisie de Drumuri care fixează partea de contribuție a fiecărei comune, pe lîngă ajutorul dat de Min. Lucrări Publice (Plan, Antreprenor-inginer, bani). S-a construit podul de lemn cu caii protectori, de către antreprenorul Aurel Buciumeanu din Brașov în 1920. Lemnele necesare s-au dat gratuit din pădurile de stejar ~~de la~~ Ticusul vechiu (săseșc) și Crihalma. A costat 250.000 lei, din care Crihalma a plătit 125-000, restul Ministerul (60.000) și celelalte comune. Inaugurată ~~la~~ 31.VII. 1921, într-un cadru deosebit de sărbătoresc: conferința, jocuri, întreceri (în sac, urcat pe prăjina, mîncat ~~de~~ plăcintă um-

plută cu magiun de prune (ei concurentii fiind legați cu minile la spate), etc, iar seara petrecere, ^{cu} taxa de intrare (pentru fondul initial de reparare in viitor a podului).

b. - TIRGURILE ANUALE:

S-a reușit prin insistențele Preot. D. Bucur a se obține aprobarea în 1921 a ^{se} ține trei târguri anual (primavara, vara și toamna), pentru vite și marfuri-încălțăminte și haine-alimente. Locul pt. vite: in spatiul, terenul obținut lângă podul Olteului (4 jug), iar celalalt in mijlocul satului. Aceste târguri au adus nu numai un renume bun satului dar și venituri substaniale satului și oamenilor, pe lângă usurarea vinzarilor și procurari articole necesare gospodariei.

c. - COOPERATIVA DE CONSUM:

Inca din 1920 Societatea Fostilor Iobagi din Crihalma cumpără casa nr. 111 din centrul satului de la Firma Fr. Czell-Brasov cu 60.000 lei, in care se va instala Primaria și Cooperativa Inflorirea.

Inițierea și deschiderea unei Cooperative in Crihalma se face in 1920, datorita exclusiv preotului Dionisie Bucur, care, ca un documentat și convins luptător cooperatist, insista și convinge cu priceperea sa poporul spre a participa și contribui la înființarea ei. Formează un Comitet de Conducere, găsiind și un vânzător deosebit de devotat, cinstit, capabil și îndeminatic în persoana tânărului Ieronim Urdea din Părău, presedinte fiind Preotul. Se înființează Cooperativa "Inflorirea de Consum, cu 120 membrii; fondul initial de 9.000 lei. Era prima prăvălie românească in comună. O deschid în casa din Centrul satului (cu primaria), mutîndu-se dupa citiva ani in case proprii. Realizează in 8 luni, pînă la finele 1921; venit net 9.400 lei, acordînd și prima de consum de 8%, apoi 9%. Aprovizionează cu alimente, art. de bacanie, sa-

tul și jurul. În 1922 cumpără pentru nevoile comunei și jur un motor cu doua batoze, una pt. griu, orz, ovăz, secara și alta pt. trifoiu-lucerna. La sfârșitul 1922 Cooperativa avea un fond de 530.000 lei. Ea valorifică și produsele gospodăriilor. Își cumpără case proprii cu 300.000, în cari funcționează. În 1938 vinde Masina și batozele.

d. - SOCIETĂȚI OBȘTEȘTI

- Societatea de Pășunat "Consortium": a fost înființată în 1894 sub conducerea preot. Gh. Bucur, cu ocazia și cu scopul cumpărării de padure cu pașune din Padurea Daisorii, de la Groful Petki F. în suprafață de 778 jug., cu împrumut de la Banca Albina-Sibiu, plătită în 40 ani, cu întabularea averilor celor 173 țărani membri ai societății. Această achiziție a adus un enorm avantaj și venit satului Crihalma, care și-a dublat numărul de vite. Din 1920 nu au mai permis pășunatul acolo al vitelor străine de Crihalma; la sfârșitul anului 1923 aveau deja o depunere la Banca de 25.000 lei, platindu-și și ultima rată la Banca. Taxele de pășunat le stabilea Adunarea Generală. Din 1915-1923 societatea a fost condusă de Preot D. Bucur.

- Societatea "foștilor Iobagi" din Crihalma a fost *începută în 1848, cu desființarea iobăgiei, când Groful Petki, "de silă bucuros" și forțat de evenimente, a dat pașune și padure locuitorilor foști iobagi din Crihalma.* Statutul înființării societății au fost aprobate de Guvernul Maghiar. Societatea încurajează dezvoltarea creșterii vitelor, ce devine ocupație de prim ordin în Crihalma. În 1920 cumpără pt. ea Casa din Crihalma nr. 111, din centrul satului, de la Firma Friederich Czell din Brașov cu 60.000 lei, în care s-a instalat Primăria și Coop. Inflorirea. Cu această cumpărare s-a reușit a se îndepărta din comerțul din sat toți trei afaceriști :

Deuts Cilli, evreu (Nr. 42), Fr. Czell sas (Nr. 111) si cea de la Nr. 172 (cumpărată de fam. Maior).

- Soc. de lectură "Steaua": care stăgănese din 1916, se reînființează în 7. XI. 1920 (fusesse înființată de Preot Gh. Bucur), încurajind și dezvoltind lectura cărților din Biblioteca (ce aveau circa 600 carti de interes general, a-tit Bibl. parochiala cât și a școlii) s-a numit Bibl. Parochiala, așa fiind adaptată, ^{aparata de crufincare} era autonomă aparținind bisericii.

- Soc. Tinerilor Romani, din Crihalma, condusă de preot, cu scopul moralizator, reglementarea întrunirilor tinerilor, purtarea cuviincioasă pe stradă, la joc și biserica și față de oameni mai batrini. Șeful lor era un fecior mai virstnic numit "VătaV". Cu ei s-a organizat cor bisericesc și echipe de teatru benevol.

12. FAMILIA - COPIII

Importanța și rolul familiei în Stat cât și pentru educația copiilor nu o neaga nimeni, ea fiind mediul principal și hotărâtor în care trăește copilul, iar influența lui se va resimți și vedeă toată viața.

De o educație cu bază științifică în sate, ca și în Crihalma, nu se poate vorbi, lipsind educația necesară chiar părinților, educația copiilor făcindu-se empiric și superficial, rezumată doar la sfaturi, date din generație în generație, din tată în fiu, = exemple personale, fără a exista sfaturi clare, temeinice, carti, reviste și ziare în acest scop.

Țăranii noștri plugari, multe secole iobagi, ocupați și reținuti la munca câmpului la grof, creștere vite la grof și acasă, trăind în condiții grele și în mari lipsuri de tot felul, nu mai avea nici timpul, nici pregătirea, nici dispoziția de a se ocupa temeinic de copii; cu cari trăia de-a valma. Mamele lucrează și ele, duc copii cu ele la câmp, ținându-i în umbră, soare, vînt, subalimentați inconștient. Mî-

carea insuficientă, slab pregătită, chiar dacă ar avea din ce, mulți copii rachitici, bolnavi, amenințată mortalitatea infantilă ridicată. Mâncările obișnuite: mamăliga, varză și moarea, prune uscate, lapte, brânza ouă, pasăre sînt baza. Posturile încă contribuie în oarecare măsură la subalimentație, dar mai puțin ca alcoolul și fumatul.

Locuințele sînt în mare majoritate insuficiente ca spațiu și aerisire, trăind 2-3 generații în 1-3 încăperi. Copiii mai mari sînt asistați la scene și discuții, certuri...dăunătoare lor.

Iată și obiceiuri în legătura cu Mama și copiii:

-Cînd se naște un copil, femeile din sat se duc cu drag și cu "plocon" (cinste, cadou) la tînăra mamă: colaci, lipiu, rachiu îndulcit, -urîndu-i întremare, mulți și fericiți ani sănătoși, cu noroc la nou-născut.

-Copilul mic e culcat în leagăn sau troacă de lemn sau din împletitură de răchita/salcie, crengi mes-teacan, și e atîrnat de grindă, în camera încălzită, fiind legănat să doarmă sau să tacă.

-Fraților copilului li se spune: copilul a fost prins pe apă, pe vale sau Olt.

-După îmbaiere în troacă de lemn (salcie sau teiu) i se face totdeauna semnul crucii în 3 locuri să fie ferit de satana.

-De se naște baiat, bucuria e f. mare, însemnînd un ajutor la munca în casa, în viitor. De e fata: bucuria e mai mică, dar consolarea e că va aduce un baiat în casa sau mai rău va pleca cu zestre din casa, marînd sărăcia.

-Întărcatul copiilor: se unge sfîrcul sînului cu miere și sare, sau bașă perie în sin, să se întepie copilul.

-Cînd încep copii să meargă, se stea în picioare, și ~~chîta~~ ^{chîta}: Cu-Cu-mare! sau îl chîamă să vină citiva pași:

bătînd din palme:

"Bate doua littele,
Se deschid portitele
Ca ne vin fetitele,
Poimîne-s Paștile
Și ne-aduc oițele!"

Pîna la 3 ani e giugiulit copilul, legănat și jucat pe genunchi, cîntîndu-i-se de mamă și ceilalți cîntece de leagăn. Sînt și mame-tot mai putine-ce-și sperie copiii, amenințîndu-i: dacă nu dormi vine lupul și te mănîncă sau vine Țigănul și te ia! Uneori copii infricosat visează, se trezesc tipînd că e mîncat de lup sau furat de țigăn.

Copiii mai mărișori își caută jocuri: rup nuele și calăresc: Ghe, ghe, ghe, calutule!, sau se duc la vale și-si fac bulgări moi de pămînt cu apa framintați, pe care le trîntesc de pămînt să plesneacă, strigînd: Poloboască-broască, De nu-i plescăni, A dracului să fii! Sau se joacă de-a "chituluşu": întii unul îi numerotează pe fiecare pîna la zece, zicînd: uni, doni, teni, pani, ronto, conto, sivi, nurli, gîrli... cioc!, cel care e numarat cu "Cioc" (zece), va fi primul ce va păzi: sta de o parte, acoperit pe ochi să nu vadă, ceilalți se ascund (chitulă), însa unul mereu zice tare: inca nu, inca nu,acu! El va căuta, căuta și... primul pe care-l va găsi va fi viitorul de "paza"; așa se continua!

Sau se joacă de-a "Baba-Darba": la fel se numără ca la jocul anterior, cel ce e nimerit cu "cioc" va sta de o parte legat cu o cîrpa peste ochi; apoi totii se zbunguesc în jurul lui, sâr, il pișcă, gîdilă; el alearga, se zbate sa prinda pe unul. Cel pe care-l va prinde, il va schimba si.. așa mai departe.

Un joc preferat al copiilor vara e Oltul, unde merg la "scaldă" în Lunca din jos, La gura văii sau, cei mai mari si buni inotatori, la "Vîltoare". Totii copii peste 6-7 ani știu să inoate (în josul sau susul apei), trec Oltul dus-intors, sau la Vîltoare și pe sub apa (așa s-a în-

Necat Ghita Vlad, un f. bun înotător, mînat pe sub apa și intrat, bașat sub răgarie!). La prundul din Lunca din jos și Gura Văii se aruncă cu pietricele late, cit mai paralel cu apa, dar cu forță și viteză. Pietrele alunecă, lovind suprafața apei de 1-10 ori! E o întrecere, dînd și îndeminare, forță. Mai aruncă copiii și pietre peste Olt cit mai departe, întreceri!

-Pe timp de ploaie -distracția copiilor uneori - ei se adună în grupuri mici, strigă cîntînd cadentat:

"Pălărie nouă, dă Doamne să plouă!
Pălărie rea, dă Doamne să stea!
Pălărie veche, dă Doamne să streche.

Dacă i s-a îmfundat unuia vreo ureche, asta se întîmplă deseori, astupă urechea respectivă cu mîna respectivă și sare țipînd, cîntînd, strigînd.

13. - T R A D I T I A . -

INTELEGEN PRIN EA: Ansamblul de obiceiuri și credințe înrădăcinate, păstrate, folosite și transmise din generație în generație. A jucat un rol nu numai ca distracții dar și prin respectarea lui a mărit rezistența la îndelungata oprinare și persecuție la care a fost supus neamul nostru. Aceste datini, nedescrise încă, se constată și admiră cu ocazia diferitelor serbări religioase, zile onomastice la joc, nuntă, înmormîntare....

-la C R A C I U N:

In ajun: pornesc colindătorii. Sînt 3 grupuri/organizate, pregătite: grupul Steaua, a Irozilor și Feciorilor. Toți încep colindatul la Preot, apoi prin sat din casa în casa, unde-s așteptați cu plăcere, cu colaci, lipie.. Grupul Steaua: de 8-10 copii scolar, ce intra cu staua mereu intinzindu-o ~~XXXXX~~ cîntînd: Trei crai de la răsărit, Steaua sus răsare, Năsterea Ta Hristoase. Steaua e cu 6 colturi, frumos împodobita, lipit pe ea chipul Năstării Domnului; sînt răsplătiți de gazda cu colaci.

Conducatorul ureaza gazdei: Sara de azi și Sărbătorile Nasterii Domnului la multi ani, cu sănătate! Grupuri de copii mai mici, curioși, așteaptă la poartă ieșirea lor, jinduind și dorind și ei să fie odată așa, colindatori.

Grupul I x r o z i l o r : format ^{de} copii mai mari, 14-15 ani, 6 persoane, fiecare cu rol, costumați: pe cap coroane, (1 Irod, trei Crai, 1 militar, 1 popa, un cioban, 1 cărăuș), ce interpretează scena: dispoziția lui Irod (Herodes) de a omori toți copiii sub 1 an.... și ordona "Tăiere, tăiere, groaznică tăiere! iar ciobanul îl completează: "lasa nu fie tăiere, să fie numai parere!", ^{apoi alte} scene, jucate cu mândrie, satisfacție și evlavie de copilării, ce fac impresie bună, primesc darul și pleacă grăbiți, au treaba!

În noaptea ajunului către dimineața, tot satul e la Biserică, în hainele de sărbătoare; slujba se termina la crepatul zilei, când toți se duc acasă unde-i așteaptă, supă de găina cu friptură și "lipiul" (plăcinta din aluatul pînii cu lapte, unsă cu smintina și ou pe deasupra, copt, culoare rumenie, aspectuoasă, plăcută). Nu se serbează ajunul cu pom de Crăciun, brad!

În prima zi de Crăciun colinda Grupul Feciorilor, tot de la preot, cîntînd Trei păstori se întîlniră, continuînd apoi prin sat, la unele case intră. Feciorii sînt organizați în vederea sărbătorilor, avînd ca șef pe "Vătavul", ajutat de Crișmarul mare și mic. Au o "gazdă", unde se întîlnesc serile între Crăciun și Anul nou.

În Ziua 2-a de Crăciun colindă și Țigani, mulțumind pentru dar cu "bogda proste!". Imediat după mîncarea de amiază, care e mai de vreme, începe în mijlocul satului, jocul mult dori și așteptat după 6 săptăm. de Post., tot satul acolo: veselie, pace, bunătațe.

-la A N U L N O U : ajunul nu se serbează în Crihalma și jur. Feciorii fac doar bilete cu declarații de dragoste

Sau glume, uneori tăioase, pe cari le lipesc, pun la ferestrele iubitelor (la cei "mai bețivi" le atirna o sticlă goală la poarta. Unii fac "pancove" sau "sco-verzi" (cu aluat de plăcintă), în cari bagă bilete hazlii înăuntru. Bătrînii desfac în ajun o ceapă de cele 12 învelisuri, reprezentînd lunile anului, a doua zi caută a vedea care lună va fi ploioasă, lasă zeamă! Dimineata în Anul nou e Sf. Vasile, care se serbează de toți Vasile din sat (ca toate onomasticele, nu se serbează însă ziua de naștere, vîrsta fiind cam secret! Fetele caută grăbite dimineata biletele, ce poate le face plăcere.

-La Bobotează (6-7 Ianuarie), cînd se sfințește apa în serv. de la Biserică, feciorii țin cîte o icoană, de care o sărută credincioșii cu evlavie, tineretul cîntînd. "În Jordan botezîndu-te Tu Doamne" și "În marginea rîului". Din apa sfințită își ia fiecare în sticlă acasă, pt. a o folosi în cursul anului (curățirea de spurcăciune a unei fîntîni, boală...), apa nu se strică!

-La Paști

În Dumineca Floriilor: copiii duc "mîțisoari" de salcie la morminte, în amintirea intrării în Ierusalim.

În Vinerea mare, noaptea la slujba înmormîntării, credincioșii vin la biserică cu luminările aprinse de acasă și la început încă se înconjoară de trei ori biserică, cîntîndu-se cu evlavie de tot cortegiul cîntarea:

"O multdorît fiul meu
Vecinicule Dumnezeu
Cum de mori curînd așa,
Unde lași pe maică-Ta?
Într-acui casă o lași
Dînd necazurilor pași,
Mă lași singură, dorite,
Si mă parasești iubite.
Astăzi mă despart de Tine
Ah amar și vai de mine.
Cine mă va mîngia
Si pe cine voi avea

În necaz mîngăetor
Si în lipsă de-ajutor?
Caci pe Tine fiul meu
Te-a avut și Dumnezeu.
Tu mi-erai mie părinte,
Dar de-acuma înainte
Cine va fi într-al Tău loc
Vad că sînt fără noroc.
Cînd fiu meu te-am soalat
Nici un necaz n-am răbdat.
Nor că și io-s muiere,
Desi n-am simțit durere

Dar acum necaz cumplit
Inima mea mi-a zdrobit,
Căci în loc de bucurie
Rabd durere cu tărie,
In loc de vre-o desfătare
Rabd acum o jale mare.
Ah Gavril, und-se găsește
Cel ce mi-a adus de veste
Ca pe D-zeu voi naște,
Cel ce pe drepti îi va naște.
Lăstent să mă-nveselesc
Să salt și să preamăresc,
Să vină să stea de față
Și să-mi dea acum povăta
Ca să pot grai cu el
Măcar cît de puțințel,

Să-i spun tot ce am patit
Și cite am patimit.
Unde-i Petru cel iubit,
Și cu crucea e gatit,
Cel ce zicea oarecînd
Sabia în mîna tinînd
Ca să capul pentru tine
Gata este a să-l pun
Apoi el s-a lepadat
Și la fuga o-a luat

Paștile sînt considerate ca Sărbătoarea Sărbătorilor, cea mai mare sărbătoare a anului religioasă. După slujba lumea merge fericită, veselă acasă, unde iau micul dejun, ciocnesc oua roșii, sau colorate, încondeiate frumos de fete și femei. Copii merg apoi cu trăistuta și cu Hristos a Inviat! prin sat, adunînd ouă de peste tot, asta-i și mîncare lor în prima și a doua zi. În prima zi de Paști nu se joacă, feciorii și fetele se adună în Paștea Morii, o livadă lîngă sat, joaca cu mingea (lapca), petrec frumos la iarbă verde. A doua zi de Paște -incepe jocul-, toți feciorii îmbrăcați frumos de sărbătoare merg în grup după lăutari la gazda de unde se va "pune pe grapă!" E un obicei vechiu în sat, că omul care iese prima dată la arat, să fie pus pe grapa fără colți (cuie), purtat pe umeri și dus de 4 feciori voinici îmbrăcat fiind în haine rele, eventual impermeabil, cu zeche pe el și înfașurat și cu paie împletite. El stă sus pe grapă, sprijinit de o furcă să nu cadă și în ritmul muzicii "Ardeleana" e dus în Mijlocul satului lîngă fîntînă, unde-l așteaptă 12 cibere cu apă (cele 12 luni ale anului) pe cari feciorii le varsă rînd pe rînd peste om, ce se răstoarnă, fuge și stropește pe spectatorii înveseliți. Tot satul asistă și se bucură. E dus apoi tot pe grapa acasă, unde se începe jocul, care apoi va continua în

în mijlocul satului, în fața primăriei, pînă seara tîrziu.

- la Rusalii (Înălțarea Domnului) se face maslu (un serviciu religios pentru Semănături și recolta bună) afară pe cîmp, în care scop sătenii ies în cortegiu cu pranori, icoane, cu preotul în frunte, la un loc unde e și o troiță și se face slujba religioasă

- Onomasticele se serbează regulat și simplu, dar numai cele mai comune: Sf. Gheorghe, Vasile, Ioan, Nicolae, Petru, Maria, Elena, Constantin..., cînd se pun, atîrnate la fereastră sau porți, coroane cu flori. La Gheorghe se pun și mesteceni înfipti la poartă și uneori și măracine în fața porții ca să nu intre "strigoii" ca să strice vacile și bivoliile de lapte.

Datinile sînt amintiri plăcute ce invie tineretea, sînt "floarea neuitării" (Odobescu).

JOCUL ROMÂNESC și STRIGĂTURILE . —

Specifice numai satului nostru Crihalma și Ticuș român, satul vecin, sînt: Ardeleana și Ficioreasca, urmate apoi de Purtatul și Învîrtita. Mai sînt apoi Călușerul, Hora și Sîrba.

Jocul începe totdeauna cu Ardeleana, deschi de feciori, fără fete, cari în pași domoi, ritmici ai muzicii (viori sau trîmbite, clarinet) fac 3 pași la dreapta, 1 la stînga, doi înapoi, iar 3 dreapta.... Se repeta de cîteva ori, însoțit și de cîteva strigături, după care jocul devine mai vioiu, încep figurile unde feciorii își arată mîndria îndemînarea și imaginația, iar în strigături istețimea și curajul. Muzica apoi se domolește, feciorii își chiamă, din grupul ce stătea de o parte nerăbdătoare, fata, draguța, facîndu-i semn cu capul, mîna și ochiul, uneori chiuind: Marie, haide la joc! Fata se ține cu 2 degete de degetul mic al mîinii drepte a feciorului, care o "poartă" pe tactul muzicii: înainte și-napoi, și la dreapta și la stînga, în pași sprinteni ușori, feciorul bătînd și cu picioarele pămîntul în tact. După 5-min.

se schimbă muzica în Învîrtită, joc vioiu și preferat de mulți și multe; se joacă tot perechi (dar se poate ca un fecior să joace cu 2 fete deodată, atît la purtată cît și la învîrtită, dar presupune multă îndemînare! ...), feciorul ținînd de deget fata, o învîrtește în ambele sensuri, chiudînd uneori și zicînd cîntat și în ritm strigături. Strigaturile, uneori improvizate, exprimă fie declarații discrete, indirecte de dragoste, fie ironii, în majoritate hazlii, la adresa uneia, unora ce sînt cunoscuți pentru: mîndrie-înfumurare, săracie, lene, urîțenie, gelozie, patimi (betie, imoralitate) - - - .

Pe sub mîna că-i română
S-o învîrt o saptamină
Că-mi pare că-i fată bună!

Mîndra mea de mîndră mare
Nici un dinte-n gură n-are
Și cum îi de păcătoasa
Tot se ține ca-i frumoasă!

Place-mi mie a juca
Cu nevasta altuia,
Că se uita pe sub gene
Și de mine nu se teme!

Mîndra cu poalele crețe
Tot fuioare prin cotete
Mîndra cu sut de mătasa
Ar fi bună prioteasă!

La mîndruța jucăușă
Stă gunoiul dupa ușă!

Bine-i stă mîndrii gătată
Tot cu haine de la șatră
Dar mai bine i-ar șede
Dacă și le-ar face ea!

Vai mîndruța albă ești
Mîndră ești frumoasă ești,
Da ești albă de albele,
Roșie de rumenele!

Mîndra mea de mîndra mare
Nici un dinte-n gură n-are
Și cum îi de păcătoasa
Tot se ține ca-i frumoasă!

Nu te uita mîndră hăi,
Ca-s cu cioarecii cam răi
E-am acasă două oi
Și mi-oi face alții noi!

Vai de omul beutor
Ca la lucru n-are snor
In șura n-are strînsură
Da prin curte-i numa gură,
El în pod n-are bucate
Și cămașa-i ruptă-n spate!

Fetele pina-sînt fete
Nu le vezi la crîsmă bete
De-și pun valitoarea-n cap
La crîsmă se duc în trap!

Fost-a tata beutor
Și-a ramas la birț dator,
Eu tot vreau că să plătesc
Mai tare mă-ndatoresc!

Rachiule, dragul meu,
Tot mi-am zis că nu mai beau
Dar acum de-o săptămîină
Is tot cu glăjuța-n mină!

NUNTA . -

e una dintre cele mai importante zile din viața omului, cînd două persoane, legate prin dragoste, încredere și speranță, se unesc în fața lui Dumnezeu pt. o viață întreagă, întemeind o familie. Ei trebuie să se potrivească:

Și la stați la uitat
Și la dulce sărutat,
precum și la avere, părinții lor fiind însă aceia care vor decide. Une ori ajută la asta și "Votru", persoana mijlocitoare, care e trimis înainte de mire sau mireasă sau părinți să se informeze asupra averei, firei, dacă ar fi de acord... Apoi părinții feciorului merg "in vorba" la părinții fetei, unde pe ocolite vorbesc de toate și la urmă de casatoria lor, a copiilor, de "locul cu noroc", tinerii fiind afară, în alta încăpere; fac atunci și "Tocmeala", tratînd latura zestrei și a nunții. Părinții, cîzînd de acord, sînt apoi întrebati și tinerii. La plecare, "socrii mici" (părinții fetei), conduc pe socrii

mari" pîna în stradă, se despart voioși. Nirele devine oaspe regulat al casei fetei, el conducîndu-o de-acum la șezătoare și acasă; e anunțat preotul de decizia lor de a se căsători, care face "vestirile" în biserică. Se face întîi căsătoria civilă la ~~Notariat~~ din comună (introdusa din 1815). Căsătoria bisericească apoi se fixează într-o Duminică sau Sărbătoare, mai ales în ~~dumineca~~ Crăciunului sau Pastelui (nici odată în posturi!). Cu 4-5 zile înainte, mirele trimite doi feciori, prieteni de-ai lui, prin sat să invite lumea la nuntă; la fel și mireasa trimite fete ~~spre a~~ invita fetele; acești crainici intrînd în case îi invită zicînd:

"Noroc să va dea Dumnezeu!
V-o rugat jupînul mire
Și jupîneasa mireasa
Sa poftiți și dumneavoastră
La o țîr-de bautura,
La mai multă voie bună
Cu toți să ne veselim
Și-n drum bun noi să-i pornim!"

În ajunul nunții feciorii își pregătesc "steagurile", din: băț lung, cu cruce lemn la canăt, de care agată cîrpe colorate de mătase și păr; dacă e nuntă cu "călărași", își caută și cal, la care trebuie împletită coama și coada (cu frunze de cucuruz și "betele" (panglici-colorate) și coroane de flori la gîtul cailor (iarna de brad).

În dimineța nunții, feciorii cu mirele (călare pe cal alb sau negru, dacă e nuntă cu călărași), merg la poarta miresei apoi a nașilor și împreună cu ei, cari stau în car, merg la biserică, în care intra mireasa cu nașa și mirele cu nașu; se face slujba cu "Isaia rântuște", nașii oferă o "dușcă" (înghițitură, gură) ~~din~~ din "Plioscă" preotului, cantorilor și goșman și pleacă tot cu muzică, în marșul Deșteaptă-te române. Dacă mireasa se mărită în casa mirelui, se duc cu toții întîi la mireasa acasă. Fiecare om mai bătrîn are cu el o ploscă cu rachiu de prune, din care mereu inchi-

na. La mireasă fetele, prietenele ei, o dăruiesc cu plocoane din: cocă (aluat nedosoit) împodobită cu diferite figuri, după care începe o horă în curte în jurul unui "șuștar" (vasul în care se mulge laptele) plin cu apă. Mireasa, cu un colac legat la brâu, încene hora și ea stropește pe toți oaspeții cu un buchet de busuioc cu apă. Se termină "hora fetelor", feciorii iau apoi "Lada de zestre" a miresei, o urcă în carul cu 4 boi ce așteaptă pregătit și gătit la poartă, mireasa se urcă lângă soțul ei cu fetele, în plinsul miresei și al părinților ei, ce-și văd plecată din casă fata, în loc și viitor necunoscut și însoțită de feciorii și fetele cîntînd și chiuind,

Îa-ți mireasă ziua bună
De la tata de la muma
De la frați de la surori
De la grădina cu flori!

Predată mirelui, sotului ei de-acum, ajund la casa ei noua, e predată aci, primită cu alai de "socrii mari" și oaspeți. Ea cinsteste socriilor cîte o cămașă; ea e cinstită cu o năframă. Incepe masa de nuntă: Aci o femeie glumeată, îmbracată caraghios și cu o gaină friptă, ^{în mîni pe fașfură} împodobită cu spice de griu, infipte în ea și gătită, povesteste hazliu, cît și cum s-a chinuit pînă a prins-o. "Popa nuntii" - un om mai guraliv și hazliu ^{cu tonul de nuntă} roagă mesenii să se pregătească de "dar": dăruiesc întii nașii, apoi ceilalți, fiecare cinstind și spunînd fără a menționa ce și cit: "De la mine mai puțin, de la Dumnezeu mai mult!" Să trăiască fericită, tînara pereche! "După masă se începe "jocul miresei", întii mirele cu mireasa, apoi fiecare o învîrte odată, ținînd pînă noaptea tirziu sau dimineața.

A doua zi tînara pereche face vizită nașilor.

I N M O R M I N T A R E A - B O C E T E L E

Moartea inevitabilă, de care toți se tem, e păgubitoare și dureroasă, mai ale cînd e capul familiei, în putere, sau tineri și copii.

Mortul după ce e văzut de "doftoru de morți", un om pri-
cenut, instruit, din sat, e spălat, îmbrăcat în hainele cele
mai bune, asezat în "copârșău" (sicriu) de lemn de brad, pe
o masă în casa "dinainte", cu picioarele spre ușa, minile
cruce pe piept, monedă în mână pt. plata vămilor; i se în-
chid bine pleoapele, spre a nu vedea durerea ce o lasă în
urmă. Membrii familiei umblă pînă după îngropare cu capul
descoperit. Rămîne în casa mortul, lumînări aprinse la cap.
Lumea, mai ales bunii cunoscuți, vin mereu să-l vadă, să-și
ia adio de la el; intră în casă zicînd: D-zeu să-l ierte,
odihnească în pace! "În timpul zilei vin femei, bune" bo-
citoare", și-l oling; se tînguesc, îl jelesc, leganindu-se
și frămîntîndu-se, plîngînd și bocînd:

De la cap pîn-la picioare

Vai că sufletu mă doare

și înșirînd tot felul de regrete, dureri, amintiri ce va
lăsa în urmă. Seara la slujba de "sărăcustă", preotul și
cei ce vin la slujbă mîngie și incurajează pe cei rămași.
Se aude mereu zicînd acolo: Așa-i viața, asta ni-e soarta;
Așa a vrut D-zeu; S-a dus, n-a mai avut zile; i s-o gătat
zilele, așa a fost scris! Urmează priveghiul, toata noap-
tea: povestind lumea amintiri și intimplari din viața lui.
Se cîntă cîntece de moarte sau se citesc, în cinstea și a-
mintirea celui-celei moarte. Iată cîteva din ele:

La moartea fetei Ileana Ghinduleț (1932): 13.XII.32 :

"Moarte, moarte nemiloasă

Ce-ai făcut și-aici în casă?

Fără frica și păcat

Pe Ileana ne-o-ai luat.

N-ai luat-o ca copila

Cînd era numai de mila

C-ai luat-o fata mare

Numai să faci suocarare.

Cine-n lume poate spune

Ce-a-ndurat Ileana-n lume?

Că era de șase ani

Cînd ramase-ntre orfani.

După moartea maica-să

Toti plîngeau de mila ei

Și iată că Dumnezeu
Da și moare tatăl său.
Casa lor, casă iubită
Rămăsese nărăsita
Și Ileana mititea
Rămăsese singurea,
Și ea crește-ntre străini
Ca trandafiru-ntre spini.
Cînd se face fată mare
Și scap de alergare,
O boala grea și amară
o manincă și doboară.
Acum pleacă fericită
Lîngă maica ei iubită,
Ce-o aștepta ~~cu înaltă~~ *în inimă*
Ca s-o aiba lîngă sine
Într-o lume fericită
Și de răutați ferită,
Unde nu-s boale și chin,
Nici durere și suspin.
Ea cînd pleacă-acum din lume
Se roagă cu vorbe bune:
"Rămas bun surori și frate,
Eu mă duc, mă duc departe,
Rogu-vă să mă iertați
Și să nu fiți supărați
Ca cu boala mea hai mare
V-am făcut și supărare,
Liniștea vi o-am stricat
Și prea mult v-am întristat.
Tot ce-ați făcut pentru mine
Domnul să va dea cu bine.
Rămas bun matusă, unchi
Nepoate și nepoti dulci
Și *bunică și cumnată*
Și voi rudelor prea dragi.
Cred că-ți fi vorbit prin casă
Că doriți să fiu mireasă,
Dar o mîarte nemiloasă
Mi-a ales o altă casă!
Rămas bun feciori și fete
Că vă văd plini de regrete
Iertați-mă de-am greșit
Cit cu voi am petrecut!
Jalea de-a mea tinerețe
Să stea sub pămîntul rece
Și plîngeți-o pe fecioară
"Să-mă fie țarina ușoară".

Un alt Cîntec de mort:

O amar și grea durere,
Rămas fără mîngăiere,
Astăzi moartea mă desoarte
Și mă duce-n altă parte,
Pe o cale depărtată
Unde n-am fost niciodată,
Unde io sînt astentată
La judecata cea dreaptă
Că mie mi scrie în frunte
Ce rasplata m-o ajunge.

Veniți frați, veniți cu totii
Să petrecem ceasul morții
Că de astăzi înainte
N-am să mai rostesc cuvinte,
Că azi în mormînt mă pune
Și soarele-mi va apune.
O, vai, că mă rog și ție,
Prea iubita mea soție,
Să-ți arăți a ta-ndurare
Sotului să-i dai iertare!

La moartea feciorului Gh. Sotea :

Steaua mîndr-a vieții mele
A căzut jos dintre stele,
Dintre toate a căzut
Și-al meu soare a apus.
A căzut de sus o stea
Ce era viața mea,
La pămînt s-a prăbușit
Eu ne toți i-am părăsit.
Fost-am și eu mîndră floare
În această lume mare,
Fost-am fost și am trecut,
Parte-n lume n-am avut.
Floarea mîndră-n primăvară
Crește din pămînt afară
Iar cînd bruma o lovește
Căde jos, se vestejește;
Că și eu m-am vestejit
De boala ce m-a lovit,
Mi-a curmat firul vieții
Toamna-n timpul tinereții,
Iară moartea nemiloasă
N-a crutat a mea viață
Ci din ceașca cu venin
Mi-a dat și mie să-nchin.

Si de-abia că am gustat
Viața mi s-a terminat
Și-am plecat cu dor și jale
Din această lume mare.
Ce sa fac cînd moartea rea
Te lovește cînd vrea ia,
Te pîndește pas cu pas,
Nu te lasă nici-un ceas.
Acum scumpii mei părinți
Fiți tari, nu vă mîhniti
Că mă duc azi tot ca-o floare
Înainte Celui Mare.
Dragii mei părinți și frați
Vă rog ca să mă iertați
Că-n lume cît am trăit
Poate că voi fi greșit.
Rămas bun mamă și tată,
Rămas bun la lumea toată!
Ție la fel, dragă frate
Eu ma duc, mă duc departe,
Iar voi fete și ficiori
Puneți-mi la cruce flori,
Cînd treceti pe linga ele
Udatile cu lacrimile!

Tot la moartea lui Gh. Sotea (Versuri de R. Craciun):

Apușînd pe-un jalnic drum
Cu tot sufletul tău bun
Scump la toți, de toți iubit
Ghiță, tu ne-ai părăsit,
Ne-ai lasat pe totdeauna
Si-ai plecat să-ți cauți muma.

Și la chinurile grele
Ceru-ți dă azi mîngăiere.
Soarta cum de s-a-ndurat,
Dumnezeu cum de-a lăsat
Să-ți răpuie anii tăi
Boala crudă din război?

Cum de-a putut să te zmulcă
Dintre noi o moarte crudă
Să-ti ia sufletul de floare,
In cimitir ~~cu~~ uitare?
Jalea-n urma ta e mare
Să varsă lacrimi amare,
Tata, frate si surori,
Te pling fete și fesiori
Și ne totii pe cîți ne lași
Te plîngem nemîndăiați.
Toți de tin-nu ne-am desparte
Că ne-ei fost la toți bun frate.
Azi în loc de a-ne-aduna
Pentru cununia ta,
Ca pe-un mire lacrimînd
Noi te ducem la mormînt.
Jale-i Ghită și amar
Să mori la treizeci de ani
Și în floarea tinereții
Sa pașești pe drumul morții.
Jale la ce-o mai fi viața
Dacă moartea-și-întinde ceața
Secerînd cu-ale ei mini
Mai întii pe cei mai buni?
Azi în lumea ta în care
Ghită-ți-ai făcut intrare,
De dincolo de mormînt
Indreapta-ți ochii de pămînt

La înmormîntarea lui Vasile Crețu (Făcută de fetele si feciorii din Crihalma):

Vine moartea vine-n grabă
Ea pe nimenea nu-ntreabă
Dacă î-i gata de moarte
Și-i mîntuit de păcate
A luat moartea a luat
Voinic de la noi din sat,
Care-a fost instrainat
Și a murit înpușcat,
Cu jale o să vă spun
C-a murit de glonț de tun,
Departe în foc și fum
Era un baiat tare bun!
El scaldat în lac de singe,
Lacrimi multe-ncep a-i curge,
Umbra morții-l cuprindea
El din gur-așa zicea:
"O, ce jale și suspine
M-a cuprins Doamne pe mine,

Poate Domnul s-a-ndura
Tatal a ți-l mîngaia,
Că noi nu sîntem în stare
A-i aduce alinare!
Roaga-te lui Dumnezeu
Sa-l scutească de chin greu
Poate Domnu s-a-ndura,
C-alt fecior nu i-o mai **lua!**
Pentru suflet și-al tau nume
Înălțăm o rugaciune,
Să te-așeze Dumnezeu
Cu îngerii-n raiul său!
Zicem toți din inimioasă
Să-ti fie țarina ușoară
Și-n mormîntul de țarina
Să-ți fie odihna lină!

Cînd văd că la vîrsta mea
Cum moartea-mi scurta viața!
Doamne rău m-ai însurat
Departe de al meu sat
Moartea cruda nemiloasa
O sa-mi fie-a mea mireasă!
Cînd Vasile se sbatea
Moartea cruda-așa grăia:
"Hai Vasile, hai cu mine
Nu te chinui în lume!"
Dar Vasile-i raspundea:
"Du-te moarte de-acolea,
Nu ți-e mila de mama
Si de tinerețea mea,
De tata și-al meu frate
Care sint acum departe
Si eu sa fiu ingropat
Pe pamînt instrainat?"

Să nu am lumini de ceară
Și nici parte de-a mea țară,
Să nu am lumini de seu
Nici parte de satul meu,
Să n-am groapa în pământ
Ci să stau batut de vânt
Să mă calce carale
Caii cu picioarele
Și la-nmormintarea mea
Să nu fie nimenea!
Să nu fiu gătit cu flori
Și nici fete, nici ficiori!
O ! ce jale îi apasă
Pe parinții mei de-acasă,
Plînge mama și jalește
Și mereu mă pomenește:
Hai Vasile, hai acasă
De vezi jalea cum m-apasă
Și zilele-ntunecate,
Ca din zi se face noapte!

Si-acum scumpii mei părinți
Va rog cu lacrimi fierbinți
Iertați-mă de-am greșit
În lume cît am trăit.
Dragă frate și cumnată
Si-ei mei dulci veri, totodată,
V-aș ruga să fiu iertat,
Că prea rău v-am supărat.
Si-acum le cer tuturor
La ficiori și fetelor
Să mă iertați de-am greșit
Soso să fiu ~~mă~~ răsplătit,
Ziceți-mi din inimioară
Să-mi fie țarina ușoară!

Mortul e dus, în general de oameni de seama lui, în sicriu pus pe 3 capre (prăjini cu picioare lemn), ^{de} șase oameni, putînd face pauze. Lumea întristată îl însoțește. La groapă după slujba și predica scurtă se lasă cu funii sicriul în groapă, fiecare aruncă un pumn de pământ pe sicriu spunînd: să-i fie țarina ușoară!

Un bocet auzit de la Sofia Bucur:

Scriptura zice așa
Omul este ca iarba
Că așa-s zilele lui
Ca și floarea cimpului
Floarea rasare și crește
Toata lumea veselește
Apoi încet se topește
Și încet se prăpădește.
Așa-i a omului viață
Ca roua de dimineață,
Pe car-sgarele-o privește
Și îndată se topește.
Și la-aceasta raposată
Dupa cum ni se arată
A venit moartea tirană
Care la toți li-e dușmana

Intr-o zi către-nsărat
Ea paharu i-a-nchinat
Sufletu i l-a luat.

Sînt multe Cîntece de moarte ce mîngăie pe cei ce pierd un membru drag al familiei, sau prieten!

Pe mormînt se infige o cruce simplă de lemn stejar sau brad chiar. Crucile la barbati au forma iar la femei simbolizînd "Valitoarea" femeilor ce poartă pe cap; lîngă cruce se înfiş crengi de măr, ce a fost încarcat cu colaci şi mere, făcute pomană la copii şi tîgani săraci. După îngropare se face acasă la răposat pomană cu mîncări simple.

CREDINTE INAPOIAŢE - SUPERSTIŢII . -

SuperstiŢiile sînt credinŢe bazate pe frică şi neştiinŢă, ce determină a-şi face imagini false, în care crede şi se teme de ele. Deci ele se nasc din ignoranŢă! şi frică. Unele din ele s-au transmis din epoca preistorică, menŢinîndu-se în obiceiuri, mituri, descîntece, medicină populară....

Şi în Crihalma sînt o mulŢime de superstiŢii, legate multe de întimplări din viaŢa :

-să nu intri în casă cu piciorul sting, că o păteşti.

-de găseşti în drumul tau o bucată de fier, s-o scuipi şi arunzi înanoi peste cap, altfel nu-Ţi atingi Ţinta drumului.
-pămîntul are forma de disc

-FîntîniŢa Doamnei, de la Valea Hotarului, vindecă orice boală, dacă pui o monedă de 10 crăiŢari pe crepul ei.

-Dacă peşti sār din apă: vine ploaia

-Barza e pasăre bună; dacă îi strici cuibul ~~pe~~ îŢi aduce în cioc taciune aprins şi-Ţi arde şura.

-Dacă cîntă cucuveaua pe şură ta, prevesteste moartea unuia din casă; la fel hăulitul cînelui noaptea.

-Dacă intră rîndunica în casă (să prindă insecte) e un semn bun .

-fiecare casă îşi are şarpele ei păzitor

-MămăruŢa ca şi boul lui D-zeu sînt insecte, fiinte bune. Li se cîntă: MămăruŢa-ruŢa, suiete-n căruŢă Şi-nco-
tro tu vei sbura Acolo m-oi marita!

-De întâlnești un țigan pe drum: semn bun, noroc

-La fel de-ți iese cineva cu ^{un} uciorul plin în cale; și e semn rău dacă te întâlnești cu popa, iepure, pisică neagră.

-Va ploua dacă: se înmoaie sarea, pisica se pieptănă, se linge, porcul e cu paiul în gură - - -

-Vinerea nu se coase, nici toarce, nici mătură, ca te unoli de bube.

-Sa nu duci gunoiul seara afara: nu ^{mai} vin petitori la fata.

D E O C H I U L

E îmbolnăvirea provocată de ^{sinea} privirea fixă a unor oameni sau femei ^{și} invidioși, constând din: dureri de cap, greață, lipsa ^{de} pofta mâncare, amețeli.

Ca leac imediat descintecul: un carbune aprins, pus în apă și respectiva persoană, de obicei o baba, borbolosește cu ochii închisi sau ochii ^{dăți} peste cap: codobrina ^{brutina}-rina, hasnina-maschina... ^{apoi} "deochiatul" bea apa aceea" (ce conține carbune, absorbant!), ^{și} spală fruntea și mâinile cu apă. Ca Superstitie: recomanda și se folosește: se atârna copii-lor dar și viteilor panglici roșii la urechi, ^{sa nu-i derache} ^{cineva}.

ALTE SUPERSTITII:

-Tunetul e dat de Sf. Ilie, furios

-Dupa moartea unuia se deschid ferestrele ca să poata zbura sufletul și se varsă din paharul cu apă cînd bei, pentru spălarea sufletului, ce rătăcește 3-4 zile în jurul casei spre a-și lua rămas bun de la ai casei.

-De cîte ori cade o stea : moare cineva, fiecare are steaua lui.

-Cînd sughițăm: ne pomenește cineva

-Cînd strănutăm: ne asteaptă norocul, veste bună.

-Să te ferești și păzești de omul cu par roșu, e rău!

JURĂMINTUL - ÎNJURĂTURILE - BLESTEME

JURĂMINTUL e chemarea e ~~chemarea~~ lui Dumnezeu ca martor și garanția sincerității, al unei promisiuni, angajament luat. E un semn de recunoaștere a atotputerniciei lui D-zeu, în fața căreia ne închinăm, ca fiind dreaptă, forte.

Inconștient se folosește, a intrat în uz, afirmația de întărire a celor souse: "zic zău!" "zic zo lu Dumnezo!"

Se mai folosește și jurăminte ca: "Să hiu al dracului!" "Să n-~~am~~ parte de..." "Să nu mai văz soarele!" "Să-mi sece ochii!" "Să-mi sece mîna (cînd e vorba de acuzațe de furt), "Să mă trăznească Dumnezeu! Să mă trăznească D-zei.. în ziua de Paști, ...cînd mi-o fi lumea mai dragă, ...daca nu-i așa cum zic; "Să mă calce nevoia dacă... Să nu ajung ziua de mîine! Să nu mai trăiesc! - - -

Pentru a încerca sinceritatea și convingerea cuiva îl întrebi: "Sa fi al dracului? Sa te bata D-zeu dacă-----?"

ÎNJURĂTURILE (Blestemele): adresare de cuvinte insultătoare, injurioase la adresa cuiva.

E un capitol trist, dureros și rusinos al poporului nostru, răspîdit mai ales în Ardeal, fiind întrecuți ^{doar} de Unguri, cari ~~ne întrec și de la care~~ ^{multe le-au} învățat multe.

Prin ele se blastă ~~pe~~ cineva, amestecînd fără nici un rost pe D-zeu sau obiecte sfinte, ^{pe mama, pe dracu} cu ~~mînia~~ ^{mînia} nestăpînită, considerînd, greșit, ca aduce ușurare. Citeva exemple: "Fire-ai al dracului! Dute-n mătă! Dute-n ----mătii! Futu-ți...: Păștele mătii, ..icoana lui Dzeu, ...biserica mătii... cadelnita, anafura..."

2 Un f. prost obicei, inutil, ofensator și f. injositor, folosind asemenea cuvinte și expresii murdare. Denotă lipsa de autocontrol și de respect față de anturaj. Vrea să facă pe grozavul, neavînd alt mijloc de a brava.

"Femeile, dacă-i barbatul bețiv, îl primește acasă cu: "Tune dracu-n tine, "Calcate-ar fi fost nevoia de cînd te-am cunoscut...."

14. - P O R T U L R O M A N E S C . -

În Crihalma e simplu, serios și care, ca peste tot, suferă influențe, se modifică, se folosește din ce în ce mai puțin, dispăre, folosindu-se mai mult în ocazii deosebite sau de echipele de jocuri populare, manifestații folklorice. Înainte de primul războiu mondial și pînă mai acum era:

FETELE (nemăritate) aveau: ie (cămășă) albă, cu mînci (fodori) lungi și largi, cu cusături în figuri de-alungul mîncii, predominant roșu și negru (niciodată verde, vînaț, maro), spre deosebire de cel Săliștean care era numai din negru. Crătîțele, (șorturi), unu-n față altul în dos, cu cusături roșii. Cisme roșii de capră. Capul descoperit, părul împletit în coade, cari la virf aveau panglici roșii, des cozile așezate pe cap, fixate cu ace gămălie.

NEVESTELE (cele tinere, casatorite) aveau ia cu mînci largi, mai puține cusături și oui; Crătîțe roșii. Pe cap: macău (Ca un cîrnaț, colac) așezat deasupra fruntii pe cap, fixat cu ace; e din catifea, împodobit cu schilci. Poartă cisme negre de capra.

Femeile mai în vîrstă poartă pe cap Valitori (scheletul din carton sau lemn subțire, de la site, ciur, îmbracate în pînză albă, împodobită cu puișori, clopotei, schilci, la spate atîrîndu-se restul de pînză mai lîngă, pe umeri cu panglici). La femeile bătrîne se poartă Brobodenice: un ștergar alb simplu, înfașurat în jurul capului și fetei, dînd un aspect frumos, serios, impozant.

La gura cămășii (unde e gâtul) numită betita iei se cu-
podoabe, cu cusături fine, floricele, roșii, multe la fete și
negre mai puține la femei și mai ales la bătrîne.

Obicinuît se poartă în picioare cisme, cele sarace o-
pinci, se leaga cu nozite (cureluse de piele).

Barbatii au Cămășă cu mînci largi, pe marginea careia
au puișori din arniciu (bumbac vopsit) negru. La gît se

leaga cu o ață și peste; poarta o cirna colorata la tineri și neagra la batrini, ^{bagata printr-un} ~~o~~ inel. Poarta toți cioareci din lina alba, ^{vara} a inceput a se purta din pinza, ^{prinși} cu brăcinarul bagat prin veacă. Pe cap pălărie neagra cu borul mai mic, iarna căciulă cu veacă. Cu capul descoperit umbla numai cei ce au mort in casa! Incalțați: cu ghete, cei batrini cu cisme, cei săraci numai cu opinci vara-iarna,

Atit femeile cit și barbații, tineri și batrini poarta de deasupra clicin sau frijuri, o haina din postav de lina iar peste el ^{cinde} ~~cu~~ ^{vint, rece sau frig au} zechea. ^(paltan, meaptoșit din pânza groasa de lina) Toate hainele sint facute in casa: din lina sau cinepa in care sint cultivate, toarse, tesute, croite si cusute de femei crihalmene.

Azi portul e f. mult scimbat, redus, aproape disparut: cămăși cumpărate colorate; in loc de clicin: pulovere, veste, flanele; pantaloni cumparați, parul scurt, pălărie sau șapca, căciulă

15. - C U L T U R A - CREATII POPULARE

Un popor oprimat, exploatat, iobaq, persecutat, fără școli, cu un redus sistem de învățămînt, cum a fost cel din Crihalma, natural că a avut și nivelul de învățămînt, de cunoștințe și cultura scăzute, reduse. Abia cu războiul I mondial și în România Mare, fiind libertate și posibilități crescînde de educație, au luat avînt învățămîntul, dezvoltîndu-se setea și dorul de a învăța și acumula cunoștințe, cultura și civilizația crescînd continuu. Iată unele aspecte ca și creațiile:

a. - REPREZENTĂRI TEATRALE : a constituit o plăcere, o atracție și preocupare a tineretului crihalmean, reușind a da reprezentatii teatrale in școala, apoi din 1935 in propriul Cămin Cultural, evidențiîndu-se talente deo-

sebite ca: Ieronim O. Zaharie ("Schiopul"), surorile Vlad Maria și Eftina, Rozalia Buja, Cornel Cruțu, și alții. S-au jucat cu succes și de multe ori: Cinel Cinel, Slugă la doi stăpini, Doua surde, toate piesele lui Em. Suciuc (Țiganul la țig, Țiganul în căruță, etc), Romii se desteanta (de J. Bucur) etc.

b. - F A N F A R A . -

O orchestră mică de 6 vioară, ce a început și a funcționat 2 ani, a fost înlocuită în 1930 la ^{cu fanfara,} inițierea și organizarea preotului D. Bucur, care a reușit să procure instrumentele (13 la număr) și un instructor devotat Luffy, din Rupea care i-a instruit, însufletit și pus în funcție, existând și azi, cîntînd la joc, nunți, petreceri.

c. - C R E A T I I L I T E R A R E . -

Deși spune proverbul că în timp de război arta încețază ("inter armae musae silent"), s-a văzut cum sentimente puternice (emoțiile despărțirii, temerea de moarte, grijile mari, disperările etc) provocate de război și prizonierat au însoțit și determinat pe unii ostași, cari pînă atunci n-au scris și n-au făcut poezii, au început ~~sa scrie~~ ^{sa scrie} descarcă sufletele în poezii, scrisori. Multime de gînduri și sentimente refulate, ce framîntau pe bietii soldați (ca: grija lor față de părinți, nevastă, copii, pe cari îi lăsase acasă, durerea soldaților ranți, chinuți de ger, frig, umezeală, foame, frica de moarte și de prizonieratul negru rusesc, temerea că nu-și vor mai vedea familia, disperarea unui traiu groaznic în lagăre de prizonieri în Siberia, etc) sînt cuprinse în poeziile scrise, multe trimise acasă, din care mai jos redăm citeva: doine de despărțire, Cîntece de jale, etc

Sfîșietoarea despărțire de cei dragi, la plecarea pe front:

Foaie verde salcie	Că mă duc cu car de foc
Hai mîndro la stație	Și nu mă mai vezi de loc!

În alta, la plecarea pe front în necunoscut, cu puțină speranță de revenire și revedere, sau

Eu mă duc mindro-n cătane
Tu rămâi și spala haine
Spala și naframa mea
Care-am ficiorit cu ea.
Eu mă duc mindro azi mine
Dodu-nyeu la tin-rămîne
Pecum mă grijai pe mine
Cînd veneam sara la tine;
Tu ny-l culcă-n pat curtine
Unde mă culcăi pe mine,
Da ny-l culcă-n patul tau
Unde mă culçam si eu.
Satu nyeu mă duc din tine
La dujmani le pare ghine,
Numa nye-mi pare rău
Că mă duc din satu nyeu.
Satu nyeu gradina dulce
Din tine nu m-aș mai duce.
Blestemați-aș numele
Neamțule, paginule,
Sa nu poti neamțule scrie
Ficiorii' la cătanie
Nu m-ai dus cînd am fost nyc
Da ma duci acum voinic,
Nu m-ai dus cînd am supt tîta
Da ma duci cînd am mindruța!
Neamțule mă ieși mă duci
Tumna-n granita la Turci,
Să port caii Turcilor
Să duc dorul mindrelor,
Să port caii de căpestre
Să duc dorul la neveste
Și mă duci în țări straine
Unde nu cunosc pe nime
Numa frunza si iarma
Ca aia-i in toata țara.

De pe frontul din Galitia scrie Gh.Ghinde:

Foaie verde lemn uscat
Era pe la secerat,
Neamțu m-o mobilizat
Să mergem la batalie
Să ne luptăm pentru glie
Dujmanul să n-o răpuie,
Cu toții sa ne luptăm,
La dujmani să n-o lăsam
Că stramosii noști bătrîni
O-aparat-o de pagîni!
Cînd de-acasă am ieșit

Cu jale m-am despărțit
Foaie verde de lămîie
De iubita mea soție
Și de conilele mele
Că au rămas singurele.
Far-de tată ~~vai de lele~~.
Am plecat la batalie
În ziua de sfînt Ilie,
Năcăjit suferat foarte
Că știam ce merg la moarte!
Din curte cînd am plecat
Mare jale m-a apucat,

Cîntă cucu pe fîntîna
Că mai am o săptămîna
Cîntă cucu pe găleata
Săptămîna nyi să gata,
De m-ar hi făcut și maica
Totodată cu frunza
Neamtu nu m-ar apuca,
Da măiçuța m-o facut
Cînd cădea frunza din nuc,
Eu la neamtu să mă duc.
Cătănire-aș cătani
Numa dușca de n-ar h'i,
Pusca și oțelele
Alăa-nyî minca zilele.

Doina de jale si reproș:

H'ireai maica blestemată
Di ce nu m-ai facut fată
Să șez cu furca pe vatra!
Săraca inima mea
Iar incepe-a mă durea
Că m-o mai durut odata
Semn că nu e vindecata.
Săraca inima buna
Nu te-am mai simțit de-o luna
Nici de-o lună nici de-un an
Zău că parcă nu te am!

x cirpa de la zit a fecio

De rude m-am despărțit
C-a vint ~~ce~~asul de pornit,
S-am plecat pe drum de piatră
Cu o inimă-ntristată
Intr-o căruță m-au dus
Si la stație am ajuns,
Apoi în tren m-am suit
Si la Brașov ~~ne~~-am oprit,
Unde la cadăr* m-a luat,
M-a văzut și m-o-ntrebat.
După trei săptămâni de stat
La bataie am plecat
Frunză verde ca iarba
În a doăzeci-treia,
Că Duminecă era
Chiar la patru dimineată
"Naposul" când ne sculă
Și din gură ne zicea,
Că l-amiaza fiecare
Să fim gata de plecare.
Noi la timp ne-am pregătit
De plecare ne-am gatit.
La ceasu patru ne-am dus
Si la stație-am ajuns,
Unde-apoi în tren ne-a pus,
În vagoane-nghesuiți
Tot câte patruș-cinci.
Când masina-o șuerat
La Homorod ne-am aflat,
Acolo ne-a așteptat
Foaie verde de lamiie
A mea iubită soție
Cu iubita copilă
Și cu draga măiculiță,
~~Floricea cu foaie lata~~
Sa ne mai vedem odata;
Cu toții apoi ne-am pupat
Și mașina o plecat,
Doamne-ajută ne-am luat
Amarit și suparat.
Trei zile trei nopți ne-a dus
Și-n Galitia am ajuns;
La Stanislav joș ne-am dat,
Pusca mi-am încarcat
Si spre stînga o-am luat;
În patrula m-o băgat
Obosit și nemincat
Si-nainte am plecat,
În arșița soarelui,
Prin țărîna cîmpului;

Ziua noaptea ne-am tot dus
Pîna ce am dat de rus,
Amărit ziceam așa
Că de-aci n-om mai scapa
C-o s-ajungem Sîmbata
Vineri după mas-era.
La dreapta noi o-am luat
Si pe-un deal ne-am așezat
V-o doua ceasuri am stat.
Așa da Rușii cu tunu
De să cutremura pămîntu
Ști, să te ferească sfîntu,
Capitanu a strigat
Și îndarat am plecat,
Toată noaptea ne-am tot dus
Tot pe delucene-n sus,
Peste dealuri și vâlcele
Cu nacaz și mulța jele
Peste dealuri ca "Coasta"
De imi blestemam viața.
Chiar mergeam pe sub o coastă
Eu știam că ne așteapta
Rușii cu pușca-n-cărcată
Și Cazacii înșirați,
Tot cu lănci lungi înarmați.
Si am mers tot înainte
Peste văi și dealuri multe
Fără apă și mincare,
Cîntau cocoșii imi pare,
Da cîntarea cocosilor,
Era glasu tunurilor,
Că cu tunu așa da
De tot sute omora.
Un deal mare am suit
~~Acolo ne-am hodi nit~~
Zgri de ziua se făcea
Sîmbata dimineată,
Peste noi a vijilit
Un glont de tun repezit
Ne-a speriat și trezit
În "forgeterung" am stat
Capitanu-a ordonat
De la stînga o-am luat
Si-n padure ne-am băgat,
Asudat și-nspăimîntat
Că curgeau sudorile
Cum cad vața ploile.
Cînd din padure-am ieșit
Sfîntu soare-a răsărit,
Tunurile bubuia, și...

* Liron

Si padurile vuia
Un glont de srangel ca venea
Si deasupra exploda
Mina stinga ca-mi ranie
O! Doamne mult milostive
Fie-ti mila si de mine
Nu stiu ce s-o intimplat

Si cine m-o dezbracat
Ca-n tirziu doar catre sară
Citiva venira ma luara
De-acolo abia m-au dus
Si intr-un spital m-au pus.

De la care sotia lui se jeluete:

Foaie verde de colie
Ia sa-nerc si eu a scrie
Nacajita de sotie
Un vers despre batalie,
Ca de are cineva
Drept sa-si plinga viata
Nu-i nime-naintea mea.
Sapte ani am incheiat,
Dar acu al meu barbat
I-n razboi indepartat
Si e dus in tari straine
S-am ramas ca vai de mine.
Nu stiu cum de voi putea
O femeie singurea
Sa cresc doi fii linga mine
Sa duc o viata de cine!
Sapte ani cit am trait
Ce bine ne-am potrivit
Si stau sa mor de urit
Cind stiu ca nu-l vaz mai mult,
Ca el bietu mi-a murit
Inima mi-a rascolit;
Multi ani eu o sa-l jalesc
Pina-n lume-o sa traiesc
Si din ochi sa lacramez.
Cind s-a mobilizat
Multi din tara au plecat
Si barbatu mi-a iesit
In Brasov ca s-a oprit,
Unde-a stat o saptamina
Si mi-a scris tot carte buna,
Ca nu i-o dat arma-n mina.
Inima parca-mi ridea
Dar lacrimi din ochi curgea

Ca stiam ca nu-i asa.
O saptamina a stat,
Cal si gloante ca i-o dat,
Leo nus pe accelerat
Si-n Galitia l-o minat,
Cu Nemtii l-o amestecat
Si in foc l-o aruncat
Unde viata i-o mincat,
Io nacajita si zdrobita
Mereu m-am interesat !
Si cu calu am umblat
Pinoce eu am aflat
Ca un glont l-a nimerit
Si mintenas a murit.
Galitie tara spurcata
De min -sa fi blestemata
Ca sotu mi l-ai mincat,
Inima mi-ai sfasiat
Si pe drumuri m-ai lasat!
Cine astea li-o ceti
Poate sti, poate gindi
Ca nu le-am scris de ndopata
Ci le-am scris de suparata
Cine-o prinde sa citeasca,
Lacrimile sa-i porniasca,
Ca am lacramat si eu
Cind au chiert pe sotu meu
Inima ny-i ca otatu
Si ma chiama Ana Fatu
Foaie verde ca iarba
Din comuna Crihalma

De la Gh. Solomon de pe front si Siberia :

Du-te carte-acum cu bine
Si du veste de la mine
Saraca-mi inima mea
Aici in Siberia
Care-mi marna ca viata,
C-o petrec cu chin si dor

Ca nu mi-arde loc usor
Mi-o petrec in mare jale
Meartea-mi da mereu tircoale
Briceguta cu miner
Doamne, rau e prizoner

De vo zece luni ⁱⁱ prins
Zi și noapte am tot plins
Am tot plins și suspinat
Că șed numai incuiat,
Șad' închis în străinătate
Și duc dorul de departe.
Nu știu Doamnă ce-o mai fi
Și n-am cui mă jelui
Trebue să rabd să tac
Că pamintul care-l calc,
Care-i plin de pietricele
Și-l ud cu lacrimile mele.

Du-te carte pe vapor
Că te-am scris cu mare dor,
Carte merçi cum îi putea
Du-te la soția mea
Și s-ajungi sara pe stele
Că te-am scris cu mare jale
Soția să te cetească
La mine să se gîndească
Și du-i vestea cum ți-am spus
Și ca-aștept iute răspuns!

Scrisoare din Siberia de la Gh Solomon:

Foaie verde de bujor
Sarați picioarele mele
Multa cale-am mers cu ele.
De cînd de-acas-am plecat
Niciodată n-ați mai stat
Cîte dealuri ~~de-ale~~ rele
Toate le-am călcat cu ele,
De-amanuntu le-am călcat
Nebăut și nemincat.
Cîte dealuri prin Carpați
Toate-s pline de soldați,
Citu-s Carpații de mari
Blin de tisturi și căprari.
Pasăre neagra cu cioc
Nicidecum n-avem noroc
Iarna-i grea și friguroasă
Nu avem caldura-n casă,
Că și ursu h'iară rea
Si-are unde ședea.
O !amar și grea viață
Ce nu mai are dulceață!
Carpați formunți înalți
Fost-ați fi fost blestemați
Cîta lume îngropați,
Sa nu vă fi cunoscut
De foc sa fi ^{fos} dispărut,
Că războiul l-ați lungit
Si ^{pin} voi am zăbovit!
Cătania jumătate
O-ați trimis-o voi la moarte,
Pe mulți ați nenorocit
Viața le-ați chinuit.
Galitia! țara rea
Mult popor mincatu-n-eea.
Of !Doamne de s-ar vedea
Pierderile-avute-n ea
x ofiteri

Cîta lume nou venită
Ne-a fost acol-nimicită.
Intr-o zi de dimineată
Cu negura deasa și ceață
Că nu se putea vedea,
Dujmanu ne-incunjură,
Atac peste noi a dat
Pe toți ne-a impresurat
Gloantele sore noi venea
Și din gura ne zicea:
Ce vreți voi, dujmanii mei?
Facem noi carne din voi!
Nu trecu nici trei minute
Si cădea cătane multe.
Cum într-o ploaie cu vînt
Snopii cad șir la pamînt.
Am pușcat noi ce-am pușcat
Inșă tot ne-a apucat,
Că noi foc de mai țineam
Niciunu nu rămineam.
Cum se bagă lupii-n oi
Așa ne-a silit pe noi,
Armele ni le-a luat
Inainte ne-a minat,
Frunză verde de seacă
Ne-a trecut întraltă țară,
In țara muscalului
In țara surghiunului!
Pusu-ne-a a doua zi
Sus în trenuri prin Rusii.
Noi de fapt ne-am și temut
Că ne duce pe tren mult.
Ne-o dus drum îndelungat
Pîna cînd el s-o gatat.
Sase saptamini s-o zi
Atuncea ni se-nplini

Cînd din tren ne coborî
În Siberia înghețată
Fără vară vreodată
Daparte în miază noapte
Unde-i chin și unde-i moarte.
O ! voi marilor împărați
De noi toți fiți blestemați

De cîte vieți voi prădați!
Bate-i Doamne cu mînie
Că nu-i peana nici hirtie
Ce-am patit să pot a scrie!

Gh.O.Zaharie își varsă amarul în poeziile lui:

Colo-n sus în munți Carpați
Pintre fagi și pintre brazi
Cu zapada de doi coți
Acolo-s voinicii toți,
Toți Romani cu arme bune
Să le meargă vestea-n lume,
Toți Romani de viță veche
Că-n lume n-au zău pereche!
Ei s-au luat și la bataie
Cu Rușii lu Nicolae,
Calareți numiți Cazaci
Care ți se par că-s draci,
Ca beau votca și beau rum
S-apoi s-ascund lînga drum
Și cînd treci ei te răpun!
La marginea țării mele
Stau ficiorii ca margele,
Cu tunurile-nșirați
Și cu puștile-narmați;
Stau la pîndă chitulați,
Prin sanț și tufe de spini
Înghețați cu pușca-n mîni,
Fără prînz și fără cină
Pîndind pe Muscali să vină.
În Galitia pe-un dea
Î-l vazuram pe Muscal
Lîntrebam de sănătate,
I-arătam pușca cît bate
Trimîțînd gloanțe din ea,
El să prînda cîte-o vrea,
Iar din cînd în cînd și tunu
Îi trimite cîte unu.
Frunză verde lemn domnesc
Stau în loc și mă gîndesc
Cum să fac să nimeresc
În lagarul muscălesc.
Cojocule muscălesc,
Cum o să te găuresc,
Tot cu gloanțe de oțel
Te-oi zdrobi ca pe-un mișel
Și-oi striga cît oi putea
Să s-auză și-n Rusia:

Măi Cazace cu cojoc
Lasă-te, că n-ai noroc,
Că Românii la bătaie,
Da să-i spui lu Niculaie
Tarului hăl muscălesc,
Ca Românii-l prăpădesc!
Frunză verde de sulfina
Într-o ntregă săptămîna
N-am lăsat pușca din mîna,
Ne-am dus ziuă, ca și noaptea
Toți alătura cu moartea.
Într-o luni de către sară
Veneau șir gloanțele iară
Curînd am intrat în foc
Trimetea gloanțele snop,
Cădea Rușii cadeam și noi,
Vaiet, că te lua fiori;
Trecu zile după zile
De mîncat nu ne da nîme
Rodeam doar la varza verde
Numa pe dușman de-am pierde;
Mîncam ce puteam găsi
Vrînd pe Ruși a-i risipi;
Luptam alături cu moartea
Că așa ni-i data soarta.
Frunză verde, foaie creată
Într-o Vineri dîmineață
În facutu zorilor
Pe cîmpu durerilor
Unde voiam să pornim
Și pe Ruși să-i risipim,
O vînt un glonț furios
Că un șarpe veninos,
Că era de la un tun
Și venea ca un nebun
Frunză verde lemn uscat
Deasupra a explodat
Și cînd, frate, a pocnit
Drept la cap m-o nimerit,
Ca la pămînt m-o trîntit.
Dupa- ceea m-am sculat

Rana iute mi-a pansat,
Drept la spital am plecat;
Da cind eu mergeam pe drum
Venea des gloante de tun,
S-unde ele exploda
Nimica nu raminea,
Foicica de cicoare
Rana acuma rau ma doare.

H'i Rusule blastamat
Ca in mina ti-am chicalat
Si urit m-ai m-ai lucrat
Galitia tara amara
N-as mai vrea sa te calc iara.

Tot de Caporalul Gh.O.Zaharie: Povestea despartirii:

Rozmarin verde frumos
Ramii Brasov sanatos
Si tu sanatoasa Tara
De-oi trai sa te calc iara,
Iar daca eu voi muri
Te-o calca cine-o trai,
Ca pe min-m-o ingropa
In cimp la Galitia,
La o tufa de stejar
Ca doara eu is caprar.
In loc de tras clopotele
Da Rusu cu tunurile
De rasuna dealurile,
In loc de Popa cetind
Zboara corbii croncanind;
De cingat imi va cinta
Trimbilas cu trimbila,
Iar dobasul doba bate
Sa fiu iertat de pacate.
Stiu eu ca dragu meu tata
Cu mult dor mereu m-asteapta
Si voi doritii mei frati
Stiu bine ca m-asteptati.
Foaie verde de naut
Slab noroc am mai avut,
Io ma gindeam la nsurat
Neamtu porunca mi-a dat
Sa ma duc din al meu sat
Unde Neamtu m-o chemat.
Sub un drapel meu jurat,
Sub steag rosu de matasa
Nu stiu cind mai vin acasa.
Dupa ce ei m-au jurat
Cu toti la tren am plecat,
Colo spre Galitia
Sa ne aparam tara,
Sa nu intre Rusii in ea;
Da Rusu-i om blastamat
Dupa deal s-asezat

Iar noi peste el am dat,
Dar el prinse-n noi a da
Si pe-ai nosti ii nimerea,
Din prejuru stegului
Tot ficiti de-ai Neamtului
Pica unu, pica doi
Pica o multime-ntre noi,
De la noi pica gramada
De la Rus o trupă-ntreaga,
De la noi pica raniti
De la Rusi morti si zdrobiti.

Cind fu pe la prinz mare
Vine-un capitan calare
Tot strigind in gura mare:
"Dati ficior cu toti intruna
Sa nu ne pierdem cununa!"
Ficiorii graiau de jos:
"Capitane, om frumos,
Lasa-ne sa ne odinim
Ca vezi bine ca pierim!"

Plinge-ma mindro cu dor
Ca tiam fost al tau odor,
Plinge-ma draga cu jale
Stringe-ma-n bratele tale
Eu vaz draga si mi-i mila
Tu vezi doar, ca plec de sila,
Ca pocunca Nemtului
E ca glontu tunului,
De nu poti s-o implinesti
Cu viata o platesti.
Frunza verde de secară
Am ajuns in Brasov iara
Eram inca plini de teama
S-a venit o telegrama
Ca noi Luna dimineata
Iar plecăm in Galitia.
Cind acolo am intrat,
Am umblat cit am umblat

Pîna-ntr-o Vinere sară
Cînd Rusii s-anpropiară
Si-ncepura a ne bate
Si din fata și din spate.
Dumnezeu m-a ajutat
De am scapat nepușcat,
Da a doua, a treia zi
Am început ra slăbi,
S-am slăbit așa de rău
Ca un om în cîmpirsău,
M-am îngalbenit ca ceara

C-am văst că nu^m mai vād Tăra.
Frunza verde ca nalba
Dac-am trecut granita
Am vazut Galitia,
Toata muntii și brazi rotunji.
Cînd ne-am dus noi peste muntii
Nu puteam merge de multi,
Da cînd am vînt înapoi
Am venit numa vo doi.

Reg. 2 Inf.

Si soldatul Crihalmean Gh. Grusea va scris mai multe poezii:

Foaie verde de secară
Plecat-am c-un tren din țara,
Dimineata pîna-n zori
Ca trenu-i plin de ficiori,
Tineri ca iarba din Lunca
Si merg cu Muscalu la lupta.
Si ne-am dus o saotamina,
N-am lasat pușca din mina.
Foaie verde de trifoi
Cînd ne-am întors înapoi
Multi bolnavi și răniti
Se întorceau la parinti

5 Iunie 1915

Frunza verde de secară
Dau voinicii toți navală
Să nu între Rusu-n Tără,
Dau cu gloanțele pătop
Vrînd sa-l zdrobiasca pe loc,
Că Rusu e blestemat,
Multi voinici o-nstrăinat,
Că patiu-o și el rău
Că l-o bate Dumnezeu
Si l-o duce și la moarte
De care să aiba parte,
Că copii a săracit
Si femei a vaduvit.
Cînd s-o domoli Englezu
Or Germanu, or Francezu,
Or umbla vapoarele

Ș-or veni scrisorile
Si tata ny-o scrie iara
Din cea departata Tăra,
Nu știu de l-oi mai vedea
Că-i dus în America.
Doamne adu pace-n Tără
Să v'ie voinicii iara,
Să h'ie-asteptati în gară,
Sa se gateasca fetele
Si sa-ntinza horele
Cu voinicii dimpreună
Doamne ada vreme bună!

Tot de Cap. Gh. Gruse, din Polonia ruseasca, 26 Iunie 1915:

Foaie verde lemn uscat
De cînd de-acas-am plecat
Taicutu m-o fi uitat,
M-o uitat ca ny-o fost tată
Si maicuta-i suparata,

Ca nu mai merg nicio data
Acasa la al nyeu tata,
Ca sa îngrijasc de el
Că-i sarmanul singurel,
Singurel și nacajit

Că iute s-o ghingăsit
Și mai tare-o-mbătrînit
Ș-ar mai avea de trait.
Măicuta face ce poate,
Da n-ajunge pe la toate,
Foaie verde de călini
Că părinții n-îs bătrîni
Și poverile sînt grele
Pe oameni fara putere,
Poverile sînt, să zici,
De tinerii mai voinici,
Că zece luni s-o-implinit
De cînd de-acas-am nornit,
Vai și multe-am suferit,
Ca din luna lu August
Tot curaju n-îs a dus,

De Gh.Grusea 7.Nov.1916

Pășărică de pe vie
Tu poti fi de marturie
Că strabat țara pustie!
Pășărica, pasărea,
Spune-i la mîndruța mea
Că strabat vîi și vilcele
Și duc dorul mîndrei mele.
Rău ma doare inima
După scumpa maică-mea
Și mi-i dor de al meu tata
Inima ca mi să gata.
Foaie verde de bujor
Mult n-îs jale și n-îs dor.
Ș-aș vrea Doamnă ca să mor!
Zilele n-îs le-am urit
Și n-îs ar hî ghine-n mormînt.
De trait nu-îs ghine-așa
Că n-îs i prea rea inima,
De jalea părinților
Da și de a fetelor,
Da și după neamu n-yeu
M-arde sufletu și-i greu
De jalea vieții mele
C-am trecut prin grea durere.
Doamnă cum să nu suschin,
Că az-mine-s om bătrîn,
Că tînar io nu rămîn,
Tineretea s-o dus și ea
Zburat ca pasărea,
Zburat și nu mai vine,
Pina-i lumea, iar la mine.
Zilele sînt trecătoare

Din anii lu patrusprece
Nimene nu mai trăeste.
Tunu bubue adînc
Și face padurea cîmp,
Cu ganate și șrapnele
Pustiește toate cele,
Ca nu-îs casa de durmit,
Numa pămînt dezvelit,
Și rabdam frigu hal mare,
Doar c-o țîră de mîncare
Rabdam vreme viforoasă
Și-îs vai de viața noastră
Șașfereăsea Dumnezeu,
N-îs copilul cel mai rău
Să nu mai mearga-n război
Să h'ie plătit cu noi!

Și-s cam rele fără soare,
Ca de vreme-ndelungată
Nu am mama nu am tata,
Iar pe frații care-îs am
Sînt doar frați de la Adam.
De-ar ști omul ce ajunge
Ar tot suschina ș-ar plînge,
Tot așa de-aș ști și eu
Că n-oi scapa de la rău
Și c-aici n-îs hi mormîntu.
La umbra de brad palit
De grea moarte am murit,
De vijiiu gloantelor
De doru părinților.
Cobori Doamne și te uita
La jalea noastră cea multă
C-ai umplut lumea cu noi
Că și c-o turmă de oi.
Vina Doamne pe pămînt
Să vezi maicile cum plîng,
Maicile după ficiori
Ce-au plecat cu mare dor.
Și io sînt înstrăinat
D-zeu așa-o lăsat
Tot omul de omenie
Să-si lase casa pustie,
Satu, părinți și ce are
O ! Doamne ce suparare!
Io mă mir cum măi trăiesc
Multe chinuri patimesc
Și mult dor s-a stîns în mine
Pămîntu nu mă mai ține.

Un an și-un sfert am oftat
Gloante multe m-au căutat,
Și cu mulți m-am mai luptat.
Acum aștept ceasu meu
Și gîndesc la Dumnezeu!
Tu plîngi maica și suschini
Că io dragă nu mai vîin
Da și nyie-m pare rău,
Mă doare, sufletu-i greu
S-as veni în sat nyeu,

Da maicuto-n țara-i rău!
Cînd Țara o hi în pace
Io acasă m-oi întoarce
Și ny-oi vedea satu nyeu,
Și ny-o trece doru nyeu,
Doru greu ce mă-nconjoară
De gînesc că mă omoară.

De Gh.Gruse pe Frontul Doberdo in 17 Mai 1917:

Frunza verde foi de fragă
Lumea my-o fost tare dragă
Foaie verde de trifoi
Acum trăiesc în nevoi
Că trei ani am implinit
De cînd cas-am parasit
Și parinții cei iubiți.
Catana cînd m-o luat
Doua luni numa am stat
Și în Rusia c-am plecat,
Cu Rusu ca să mă bat.
Si cu el mult m-am luptat
Nouasorece luni am stat,
C-apoi rau m-am betejit
Si-ntr-un spital m-o vîrit.
Am crezut c-o hi destul
De nacaz eram satul
Ș-aș h'i vrut ca să trăiesc
Da nu-i așa cum gîndesc.
Vaz acum lucru ciudat
Că iara m-o îmbracat!
In Italia-am plecat
Unde de răi rau am dat!

Aici nu vad altceva
Pe toate locurile astea
De cît mînti și bolovani
Și multime de dujmani,
Ce trimet granade-n noi
Da noi nu dăm înanoi,
Că se sparg iute-n pietroi.
Io tot stau și mă gîndesc
Tare mult mă năcăjesc
Nu pot mult să mai trăiesc,
Că atît am pătimit
Si nimic n-am folosit,
Dacă mi s-o rasplati
Doar Dumnezeu poate ști,
Că atunci el ne iartă
Face pace-n lumea toată,
Atunci voi pleca și eu
Si ma-ntorc in satul nyeu,
Dara aia cînd o h'i
Numa Dumnezei o ști.

Doina atacului (a sturmului!) de Gh.Grusea:

Jos in vale pe cărare
S-o încins o lupta mare
Duduie tunu turbat,
E mult sînge inchegat,
Lupta voinicii și oică
Și-n loc alții se ridica
Strigăte umple cărarea
Moartea le curma suflarea,
Curg plumbii ca bobi de linte

Înainte, înainte!
Toți la Sturm, striga alarma
Zgomotu crește de-a-valma,
Sclipesc baionete-n soare
Fruntea-i plina de sudoare.
Răsuna trîmbița sună,
Hurra! s'frigăm împreună
Voinici-s in goana nebuna
Și cu totii ca c-un lanț
Scotem dusmanu din sant!

Alte poezii de dor si jale de "Gefraiter" Gh. Grusea:

Suna clonotele sate
Semne co h'i multa moarte,
Suna clonotele tare
Semne c-o h'i suparare.

Si cu totii am plecat
La razboiu hal turbat.
"Zua buna, mindra mea,
Io ma duc tu-i raminea!"
Mindruta cind auzea
Catra maica-sa zicea:
"Maica, maiculita dulce,
Al meu badisor sa duce!"
Draga maichii, fata dulce,
At tau badisor sa duce,
Merge cale-ndelungata
Moartea cu ochii s-o vada!"
Vai, saracii mei parinti,
Cum ati ramas pustiiiti
Foaie de mesteacan verde
Ascultati ficiori si fete,

Foaie verde alunele
Cui ii plac vorbe de fete
Ceteasca fantele mele
Cum de am dutut razbi
Si atit co suferi
Ca e numai fum si foc
Multi ficiori morti la un loc.
Frunza verde foi de nuc
Maicută cind m-ai facut
Poate ca nu te-ai gindit
Cita am de suferit
Si tinerețele mele
Le-oi petrece tot in jale
Sa stau cu ranita-n spate
Tot pin tari instrainate,

Poezie din tabara (de Gh. Grusea):

De ieri in jos pe vilcele
Se bat doua taberi grele
De ragute tinerele,
Ce usor trec plumbii-n ele
Ca si ploaia prin nuele!
Cade ploaie din nori grei,
N-as vrea ca sa vezi sa vrei
C-acii-un groaznic razboi
Pe unde ne batem noi.
Numai singe de muscal
Si de om da si de cal!
Maica, feciorasii tai
Si doi fratiori ai mei
Is cu casa si cu masa,
Nua eu is la pedeapsa.
Bate vintu rece tare
Lacramile curg parae
Dar de lacrimi nu bag sama
Ca le-oi sterge c-o naframa

Da mi-e jale de obraz
C-o ramine fript si ars.
Frunza verde iarba mare
Bate vintu rece tare
Io nu pot sta in picioare,
De groaza ghiulelelor
De armele Rusilor
Si de frica pustilor,
Ca-s din calea afar-de multe
Si mai mari si mai marunte
Si gloantele-s oteloase
Trec prin carne si prin oase
Si-s ascutite si late
Tuna-n chiept si ies pin spate
Si se duc si mai departe.

Tot de dor si jale, de Gh. Grusea:

Pasărica de pe vie
Si tu poti fi marturie
Ca-s intr-o tara pustie.
Pasărica pasărea
Spune catre mindra mea
Ca strabat vai si vilcele

Strins in spate de curele
Si duc doru mindrii mele.
Foaie verde ca nalba
Cum o chiama pe mindra,
Pe mindra mia o chiama
Si o iubesc fara sama

Mîndro mîndrulita mea
Spală-mi draga năframa
Și mi-o soală-n lacrimile
Și mi-o uscă-n dor și jele.
Hainele nu mi le vinde
Du-mi-le și le aprinde,
Țoalea între trei hotară
Să le arzi în foc și pară.

Frunză verde ș-o lălea
Vai săraca cățana,
Cînd î-ți vine porunca
Lăsa lingura și blîndă
Și se pune iute-n glid,
Și cu ochii olini de drag
Își lasă nevasta-n prag.
Mult mă mir maica de tine
De ce m-ai făcut pe mine,
Că n-ai făcut nici un bine
Numa de-a umbla prin lume.
Cînd vine Dumineca
Dragă mama îi vedea

Pășarica alba-n cioc
Rău mi-ai cîntat de noroc
De ti-ar pica ciocul tau
Precum mi-ai cîntat de rău
Că viața mi-e amară
C-am plecat din a mea Țară
Și tare m-am străinat
Cu Muscalu să mă bat;
De l-ar bate Domnu bunu
Cum bat ei în noi cu tunu.
Cînd de-acasa am plecat,
Ziua buna mi-am luat
Dela ficiori și părinți
Cari m-așteaptă-n rugamînti.
Norocu mi-a fost așa
Să văz și Galiția.
Mergem cînci zile pe drum
N-avem pită nicidecum,
Așa c-am fost siliți
Să ne oprim obosiți,
Să cadem de foame jos,
Tare eram neputincios.
Da nici nu ne-am asezat
Că ordin am căpatat
Să fim gata de plecat,
Să luam ce-avem cu noi
Să mergem iar la război.

Alți ficiori de Sama mea
Și ti-o arde inima
Ti-o arde cu vilvătăie,
Eînd ști că-ș dus în bătăie!
Pășarica, păsarea
Spune-le la fete-așa
Să nu mai poarte mărgele,
Că pe-aici e mare jele;
Că unde ne batem noi
Curge singele suvoi,
Nu e, iarba, nu e nalbă
Fara sine pînă-n barbă.

Muscalu deja ne-așteaptă
Cu pușcaltui încărcată
Și colo mai cătră șară
Muscalu dădu navală,
Că bubuiau tunurile
Și răsunau văile
Stau ficiorii-n ciriligați
Chiar ca snopii secerati
Așteptam și-al meu să vie,
Că era mare bătălie,
Da multam lu Dumnezeu
Că n-am avut noroc rău,
Des la lupte-am fost silit
Și puțin am fost ranit.
Tare mult m-am bucurat
Crezînd că vin la urlap,
Dară văz că n-am noroc
Că mă duce iar în foc.
De-ar face Domnu un bine
Să nu sa mai duca nime,
Să fie plătit cu noi
Cu cei ce-am vînt în război
Dară-ar bunu D-zeu
Să fie ne gîndu meu
Să se faca pace-n Țara
Să venim acasă iară
Și ce-di de-aci-nainte
Numa Tu ști Doamne sfinte!

Iată ce și cum scrie: Alexandru Crutu:

Frunză verde de saschiu
 Am început ca să scriu,
 Toate ce mi s-a-ntîmplat
 Cînd în Galitia am stat.
 Puțin bine, multe rele,
 S-am făcut cîntec din ele.
 Frunză verde foaie-n sus
 În Galitia cînd m-am dus,
 Jos la muntele Carpat
 Dujmanu m-o așteptat,
 Doua zile am luptat
 Pîn-din Carpați l-am mișcat,
 Doua zile, două nopți
 C-au ramas destui și morți.
 Dup-aceea după ei
 Și prin munte și prin văi,
 Cu nacazuri și bătaii.
 Odata iar l-am ajuns
 Unde era el ascuns
 S-apoi să fi văst bătaii
 De răsunau cele văi,
 Cu tunuri și cu puștile,
 Vin gloante ca muștele
 Și vin gloante otelite
 Ce s'au auzit
 Și vin gloante zburătoare.
 Multe-n mini și în picioare.
 Saraci ficioari de Romani
 Mulți mai sînt puscate prin mini,
 Mulți pîn mini, mulți pîn picioare,
 Alții sînt puscate și moare,
 Trupuri aramase-n munti
 Dar Jelite de bieți părinti.
 Alții-s căzuți pe o coastă
 Cu dorul de la nevasta,
 De nevasta, de copiii ei
 Tineri plini de vitejii.
 Dar mai au și ei un Tăta
 Care e la lumea toată!

X X X

Foaie verde Razachie
 Cînd am fost prin Galitie
 Cu ochii eu n-am zărit
 Ceva frumos n-am gasit
 De cit tunuri inegrite
 De fum negru murdarite.
 Foaie verde de pelin
 Din Carpați și pîn-le Strin

Far'numa-omor și chin,
 Nici foita de stejar
 Numa singe și amar,
 Cînd noi plecam dimineata
 Sigur nu n-era viața.
 O să vin iar cum m-am dus
 Or m-aduc altii de sus?
 Or rămîn mort înpuscat
 Fara popa îngropat?
 Ramas bun surori și frați
 Si va rog să mă iertați
 Ca la a mea îngropare
 N-ati vint ca să-mi dați iertare
 Ramas bun mama și tata,
 Ca n-om mai fi laolalta,
 Nici io tata la copii
 Nici pe-acasa n-oi mai fi,
 Ca-s în rindu celor morți
 Vă zic ramas bun la toți
 Ramei lume neagra-n ceață
 Noapte buna-a mea viață

X X X

Saraci frațiorii mei,
 Hai să ne-adunam toți trei,
 Sane facem porumbai
 Să sburam din craca-n craca
 Sane vada mama draga.
 Foaie verde griu frumos
 Rana Brașov sanatos
 Ca să plec nu m-aștepta
 Departe-n Galitia,
 C-acolo-s și frații mei,
 Mii de morți și vai de ei.

X X X

Frunza de via de vie
 Aștept pacea ca să vie
 Ca din puști cu miile
 Vin gloante ca ploile.
 Foaie verde liliac
 Gîndiam să triesc cu drag
 Da precum nu m-am gîndit
 Satu eu l-am părăsit
 Satu și nevastă-mea
 Ce acum m-o aștepta,
 S-am venit prin țări straine
 Unde nu cunosc pe nime,
 În țara polacului
 Unde-i mama dracului,

Însă eu sper să reviu
Pînă sînt în lume viu.
De s-o-ntîmpla ca să mor
Mă jeliți cu mare dor
Că n-am fost un om strîcat,
Nici n-am căzut în păcat.
Pot s-aștept eu mult și tare
Pacea n-o mai văd sub soare,
Că ma-ntorc în război iară
Să bat pe Muscal afară.
Dar Muscalu cînele
Ala-mi mînce zilele,
Că m-o împușcat odată
De-am rămas ca mort pe piatră.
Dar atuncia am scăpat
C-am avut norocu-n sac,
Da acu de m-o-mpușca
O să-mi stingă el viața,
Că Muscalu-i-afurișit
Așteaptă-n "Decung" bitit,
Iar noi mergînd înainte,
Puscă-n noi ca-n niște ținte,
Că el bine știm nu moare
Că-i virit sub pămînt tare,
De unde el după plac
Te ocheste tot la cap.
Foicică de bujor,
Nevasta, râmii cu dor,
Rămăi în necaz și chin
Și cu copil mic la sîn!
Tatăl nostru Dumnezeu
Să vă pazească de rău,
Că eu mor pe-aicea, zău,
Că mor puscat de Muscal
Chinuit, fără spital.
Rămas bun nevastă, frate,
Și vă rog să mă iertați!
Tu, nevastă, fii voinică
Că mie mi-i tare frică,
Da de-acumace-o vrea sfîntu,
Galitîia mi-o fi mormîntu!
Eu însă nu am ce face,
Mama, tata, fiți pe pace,
Ca io-ntre voi n-oi fi
Soț și tată la copii.
Foaie verde de leandru
Facută de Alexandru!

X X X

* adapost, șant

Poezie de Alex. Crutu, scrisă în
Silezia 16-Vii. 1915
Königsberg

Foaie verde bûsuioc
Am plecat și eu la joc,
Nu la joc cu lăutari
Făr-cu gloante și muscali.
M-am fost dus pe drum în sus
Pîn-pe Muscal l-am ajuns,
Ba chiar m-o și împușcat,
De o zi m-am tot vaitat,
În piciorul drept mai sus
De-am gîndit că-i rupt și-i dus;
Pînă sara-am așteptat,
Cătra sat m-am îndreptat,
Încet acol-am sosit
Pe doftoru l-am găsit;
El mîntenas m-o pansat,
După care am plecat;
Tot încet în mers schiopat
Am ajuns curînd în sat,
Unde-am zis ca să mai stăm,
Să ședem, să așteptăm
Pîn-or veni cărăle
Să ne ducă oasele.
Foicică de pelin
Uite cărăle că vin.
Și ne-am pus în car pe paie,
Da strigam în gura mare:
Stai încet nu mîna tare!
Foaie verde mărăcine
Tomna-n Stole ne-a pus bine
Și-ecolo am așteptat
Pînă trenu-a fîdverat;
Noi pe el ne-am încarcat
Și curînd am și plecat
Foaie verde cucuruz
În Ungaria mai sus;
Doua zile ne-am tot dus
Și-n Debretin am ajuns,
Prin Miscoit am mai trecut
Un oraș foarte plăcut,
Brin Oderberg ne-am ~~mai dus~~
Tomna-n Tropau de sus.
Aicea dac-am sosit
Mintenas ni-o poruncit:
No, acum, baieti frumoși
Dati-vă cu toții jos!"
Într-un camion ne-o pus
Direct la spital ne-o dus
* imediat

Unde-ndată ne-am scaldat,
Haine albe-am îmbrăcat,
Și în pat am apucat;
Acum ține-te baiete
C-om rabda foame și sete.
Foaie verde liliandru
Făcuta de Alexandru

X X X X
Nevăstuta mea
Foaie de mohor
Eu poate că mor,
Tu să mă jelești
Pina ce trăiești,
Ca noi ne-am avut bine
Pin-am stat cu tine,
Eu m-am dăsoartit
Și n-am mai venit -
S-acum după moarte
Să nu le uiți toate,
C-ai rămas de mine
Cu plins și susoine
Cu-n mic copilăș
Ca un ingeras
Tu să-l grijești bine
Pin-mă uiți pe mine,
Să-l culci lângă tine
Și să fii cuminte
Ca mai înainte.
Nevăstuta dragă,
Dulce ca o fraga,
De ti-oi fi făcut un rău
Iartă pe bărbatu tău,
N-o fost om așa de rau.
Gîndesc mereuce să fac,
Că tare aș vrea să scap,
Să trăim iar la un loc
S-avem în viață noroc.
Da poate că-i sorta mea
Să mor în Galiția
Și tare rău mi-ar părea
Să mor neplîns de nimenea.

X X X X X
Dute carte te grăbește
Și cu nevasta grăește,
Foaie verde ca iarba
Spune-i cârticică așa
Că traiu în Silezia
Ii mai amar de cît fierea,
N-a trecut juma de an
De cînd mă zbat în amar.

Floriceică de pe coastă
Rea mai e viața noastră,
Da nu zicem nimica
C-așa ni-e scrisa soarta
Pînă Dumnezeu o vrea.
Foaie verde de secară
Intoațe-te Doamne iară
Și fă-ne pace în Tară
Să mergem acasă iară,
Că Doamne te-om lăuda
Cîtă viață om avea.
Foaie verde floricea
Ii făcuta Vinerea,
Foaie verde lemn uscat
De al tău iubit bărbat.

X X X X X
Tot de Alex. Cruțu 26.VII.1915
Königsberg

Foaie verde cu măslina
Mai am încă zece zile
Și mă duc din Silezia
În țara Ungaria
Unde-i nevăstuta mea,
Nevăstuta pruncușoru,
Unde mi-i și mie doru.
De-ar da Dumnezeu să dea
Să mă duc la casa mea,
La nevastă și la prunc,
Să mă uit la ei mai mult,
Să mă uit la ei cu drag,
Să-i întreb des că ce fac!
Foaie verde de secară
În Brașov eu mă-ntorc iară
Unde ajuns presupun
Că-n Mars-Companie mă pun,
Că mai stau o zi sau două
Și vine-o poruncă nouă
Floare alba de picoci
Noi ieșim din cutte toți,
Că dacă auzim porunca
Ia-ți tornistăru și pușca.
Foaie verde salcie
S-apoi hai la stație
Și ne pune pe tren sus
Șa ne ducă unde-i spus.
Foaie verde mărăcine
Da de-acolo cine mai vine?
Foaie verde lemn de soc
Numa cîncare noroc,
X cartofi xx:ranita

Noroc de la Dumnezeu
Cum am avut întâi și eu.
Frunză verde de brad
Eu m-aș întoarce cu drag
Și de o vrea Dumnezeu
Mă întorc ranit mai rău,
Ranit o țira mai tare,
Să mă duc acasă iara,
La copil și la nevastă
Și la draga mea de casă.
Foaie verde Oleandru
Făcută de Alexandru,
Foaie verde floricea
Îi făcută Miercurea
Intr-o școală-n Silezia.

X X X X
Pe min-mîndro iar mă duce,
De-oî muri să-mi faci o cruce
Și pe care tu vei scrie
C-am murit în bătălie,
In bataia Țarului,
Țarului și-a Neamțului,
C-am murit dragă departe
N-am avut de tine parte,
Nici de tine nici de fiu
Și nici măcar de sicriu,
Că m-oi duce-n aia lume,
As vrea să fi tu cu mine,
Amindoi, ba chiar toti trei,
Domnu să ne îngrijasca, vrei?
Să fim dragilor la-un loc
C-aici n-am avut noroc.
Foaie verde mărășine
Mor acum și n-am pe nime.
Că să-mi aprinza lumina
Cînd m-oi duce la hodina.
Aici, dragă-i tot mai greu
Mă gîndesc la tin-mereu,
Că mor puscat de Muscal,
Or poate de-Italian
C-acum și-ala ni-i dujman.
Așa năcăjit ca mine
Nu mai e pe lume nime
Da eu stiu ea viitoru meu
Îl știe doar Dumnezeu.

X X X X

Poezie de Ioan Sotea, pe frontul
rusesc in 12.II.1915

De-ar da bunul Dumnezeu
Să fie de gîndul meu:
Toți dușmanii să plesnească
Numa Țara să-nflorească,
Săbia să cadă-n sînge
Taci măicută nu mai plînge
Că noi mergem să luptăm
Țara să ne-o apărăm.
Cînd o sună tobele
O să-nceapa luptele.
Vai săraci cătanele
Cum să duc cu armele
Să duc cu toții cîntînd
Maicile rămîn plîngînd,
Sute cad și mulți mai mor
Sute vin în locul lor
Mii întregi se risipesc
Alte mii în loc șosec.
Dați cu toți să-naintăm
Țara să ne-o apărăm.

X X X X

Poezii scrise de Gh.Stoica 190 in
1915 din Rusia :

Doamne, bine ti-a părut
Maicuto cînd m-ai făcut
Că tu de parere bună
Mi-ai făcut scutec de lîna
In care m-ai învelit
Și-n cîntări m-ai adormit,
Lară tata că-s ficior,
Că i-oi fi de ajutor,
Făcu leagan pentru mine
Că să dorm dulce și bine.
Cînd era ca să-l ajut
Că eu mare am crescut,
Neamtu neînduplecat
Fărănilă și pacat,
Cum răpește lupu-un miel,
N-o-ntrebat ca-s tînerel,
Dusu-m-a la el acasa
Și mi-o dat haină frumoasă,
Niste haine noi și sure
Si m-o gătit ca pe-un mire;
M-o-ncins c-o curea lată
Piele tare minugată,
Pușcă mi-o dat într-o parte

Baionetă de cea parte
Sa-mi ~~fi~~ ~~in~~ ~~do~~ ~~cu~~ ~~de~~ ~~frate~~
Apoi mai mulți plumbi grei:
Să fie prietenii mei.
Cind cu toate m-o gătit
Catre gară m-o pornit;
Dacă cu toți ne-am suit
Trenu cu noi a pornit.
Patru zile și trei nopți
Am tot mers, tot mers cu toți
A cincea zi la amiază
Vedem trenu ca-ncetează,
Noi ne coborim jos
În loc pustiu nișipos.
Arză-te focu mașina
Ne-ai dus în țară străină
Că nici frunză codrului
Nu-i ca-n țara Ianului. xx
Iar de-acolo m-au cărat
Drept în Stelung ne-o bagat
Iar acolo noi am stat
Pîn-s-o desprimăvarat.
Intr-o zi de sârbătoare,
Chiar în ziua de-Inălțare,
De acolo am pornit
Pe jos cătră răsărit,
Cu Rusu să ne luptăm
Țara să ne-o apărăm.
Zece zile ne-am tot dus
Fără să găsim vreun rus,
Tot prin locuri neumbrate
Prin păduri multe și sate.
Intr-o sară l-am aflat
Intr-o padure de brad
Și-am făcut cu totii sturm
Ca să-i facem pe toți scrum;
Picau Rușii cu granada,
Cum cade iarna zăpada,
Da picau și dintre noi,
Ca vara picuri de ploii.
Așa bateau cu granate
Că s-auzea în șapte sate,
Cind un plumb repede vine
Și s'ar dreapta cătră mine,
Că el o vint în mine drept
Și m-o lovit chiar în chiept;
Sîngele-a-nceput a curge
Și eu de durere-a plînge.
Maicută, de-ai fi știut
C-un val de pinza-ai fi vint

x tren xx Ardeal
o : atac

Să-mi legi rana durergasă
Precum mă grijai acasă.
Curînd apoi și în graba
Sanitarii vin, mă leaga,
Și în spital m-o băgat;
Rana mi s-a vindecat.
Acum m-oi întgarce iara
La lupta pe cîmp afara,
La frații ce i-am lăsat
Să lupte pentru împărat
Pe porunca ce-au jurat.
Bunul Dumnezeu va ști
Ce pe-aicea o mai fi,
Că zau, mult mai chinuim
Pe acest pamint străin,
Însă nu avem ce face
Trebue toate a le trage,
C-așa a vrut Dumnezeu
Că să mai trăim și rău
Că cînd bine am trăit
La Domnu nu ne-am gîndit,
Dar acum noi ni-om gîndi
Dac-om vrea a mai trăi,
Să scăpăm din cătanie
S-ajungem în civilie,
La părintii cei iubiți,
Cari au rămas năcăjiți.
Foaie verde de hujor
Carte scrisa de-un ficior,
Tînar de douazeci ani
Ce-a plecat cătră dujman,
Foaie verde ca iarba
Și îl chiamă Gheorobe Stoica,
E de loc din Crihalma,
Și în spital în Rusia;
A fost puscat rău în chiept
La al doilea regiment

X X X X X

10 Martie 1915

de Gh. Stoica

În Octobar douășase
M-a plecat Neamtu de-acasă
M-o bagat între cătane
Ca să mă învețe arme.
După ce m-o învățat,
În bataie m-o plecat,
Foaie verde salcie
La unu Februarie;
Din Brașov noi am plecat

In razboiu blăstămat.
A plecat mașina lin
Lăsind vaet și susoin;
Am început a cînta
Lacrimi tare ne curgea,
Ne curgea lacrimi fierbinți
Dună iubiiții parinți.
C-așa io m-am străinat
Și parinții i-am lăsat,
Ne avînd pe nimenea
Far-pe Maica Precesta
Și pe Bunul Dumnezeu
Care ferește de rău.
Jale-i maică cui-i jale,
Jale-i și inimei mele,
M-ai făcut ficior frumos,
Neamțului de bun folos;
Tînăr de douăzeci ani
M-o trimis între dușmani
Și mi-a dat gloante și puscă
Ca să-i păzesc eu granița.
Dujmanu-i tare mișel
Iar io sînt cam tinerel,
Dacă io-n samă nu-l baq
El îmi sare iute-n cap.
Dare-ar bunul Dumnezeu
Să fie pe gîndu meu,
Să se facă pace-n Țara
Să mergem acasă iară,
Să trăiesc cum am trait
In satul meu liniștit,
Cu părinții alătura
Și cu scumpa mîndra mea,
Că vai Doamne mult e rău
Cînd tu pleci din satul tău
Și tare-i viața grea
Cînd te duci din Țara ta
Și te duci în țări străine
Unde nu cunoști pe nime,
Că mă uit în jur cît vrei
Nu mai văz oameni de-ai mei,
Nu văz oameni cunoscuți,
Numa tot păduri și munți,
Tot numa frunză și spini
Și numa oameni străini.
Numa iarba și frunză
Este ca în țara mea,
Da pe aia nu o-am văst
C-am venit dupa ce-a căst.
Nu stiu care-o mai trăi

Fîne frunză iar o fi
.Foaie verde tinirig
Acum este tare frig
Și te ține Poșt pe loc
De-ți înghiață trupu tot.
Foaie verde-ă mărului
Scrisă-n țara Rusului,
Scrisă încet sub pămînt.
Foaie verde ca iarba
De-o cătană tinerea,
Infanteristu G.Stoica
Din comuna Crihalma,
Care-acuma e-n Rusia.
Dre-ar bunul Dumnezeu
Să mă-ntoarcă-n satul meu,
Ca n-am fost copil prea rău,
Si de-~~o~~ h'i și n-o muri
Cu trei părți mai bun o h'i.

X X X X X

Poezii scrise de Vasile Miron :
Nr.35 în prizonierat Rusia:

Frunza verde lemn de nuc
Eu mă duc, mă duc, mă duc,
Frunza verde de ciçoare
Intr-o zi de sărbătoare
Ne sună cu dobele
De rasuna ulițele
Porunca iute venea
De ne durea inima,
Curînd că ne și pleca.
Dusu-me-a odata dus
Indarat iar ne-a adus;
Dar veni a doua oara
De facu mare răscoala
Năcaz rău la lume iară.
Ah ! inima-mi supărată
Și așa de framîntată
Să zbătea mereu în mine
Ca copilu de trei zile
Care plînge după țîta
C-a murit a lui măicută.
Frunza verde de masline
Eu mă duc în țări străine.
Rămas bun copii, nevastă
Dumnezeu va miluiască,
Pe mine să mă ferească
De gloante și de srapnele
Care ies din tunuri grele.

Frunză verde de secară
Ne purta pe drum de țară
Ziua noaptea tot mergeam
Noi hodină nu aveam,
Nici prânzu că-l mai primiam,
Nici cina nu mai aveam.
Săraci ochișorii mei
Multă lume-am văst cu ei,
Da n-am găst oameni de-ai nyei,
Far dujmani și oameni răi!
Cum să n-am inima rea
Ca m-au scos din Țara mea?
Lași nevastă și copii,
Cine știe de mai vîi?
Da Doamne la lume bine
Și mă scapă și pe mine
De pusca și baionet.
Să nu mă mai bată-n chiept.
Frunza verde de ovăș
O! de-aș scapa sănătos,
Să ma întorc în a mea Țară,
Să-mi văd copilașii iară.
Plîngeți dealuri, plîngeți munți
Pentru-ai noștri copii mulți,
C-au rămas ei părăsiți
Și-s flămînzi, poate desculți.
Cînta puiu cucului
Pe coarneau plugului,
Plugu-i rău și ruginit
Să pița s-a ispravit;
Săraca inima mea
Și ea-ncepe-a mă durea
Ca am cast prins în robie,
Ca noi nime să nu fie,
Intr-o țară înghetată
Și tare îndepărtată.
Nu știu cin-m-o blăstămat
De-n Siberia m-o minat!
De-ar veni Sfînta Marie
Să ne scape de robie,
Că si noi ne-am saturat
Să mai stam tot sub lațat!
Bate vîntu griu-n soiță
Inima rău mi să strică,
Săraca inima mea
Des începe-a mă durea,
De doru copiilor
Cite-odată stau să mor!
Păsărică de pe deal
Te-aș mina pîna-n Ardeal

Să duci veste bun-acasă
La copii și la nevastă;
Spune-le și povestește
Că al lor tata trăiește,
Departe de-a noastră Țară
În Siberia amară.
Doamne după supărare
Fă-ne-acum un bine mare
Ca să ne mai bucurăm,
De robie să scăpăm!
Nu știu ce-o putea să fie
Pe noi nime nu ne știe,
Am scrie și noi v-o carte,
Da nu merge că-i departe.
Săraci picioarele mele
Multe căi am mers cu ele,
Săraci ochișorii mei
Multe rele-am văst cu ei,
Nu e carte nici hîrtie
Toate a le putea scrie.
Bate-l Doamne și-l inmoaie
Pe cine-a făcut războaie,
Că-nceput-a lezne tare,
Da sfîrșit curînd nu are,
Că multă lume-a pierit
Familia și-a părăsit.
O! Împarați, ce-ați gîndit
Cînd razboiu ați pornit?
V-ați gîndit voi ce lucrați
Că lumea o s-o prădați?
Nu vi-i frică ca v-o bate
Pentru gravele păcate?
Dar plînsu muerilor
Și jalea copiilor?
Acum cine-o mai trai
O, vedea cum o mai h'i,
Că lume s-a prăpădit
Și multi s-au nenorocit,
C-o treime doar din ea
Nu știu dacă o mai sta.
Păsărică, păsarea
Ce-o mai h'i vom mai vedea!

Poezie de Vasile Miron Nr.35
din Siberia la 25.Viii.1915

Frunză verde iarba deasă
De mult am plecat de-acasă
Am plecat la bătălie
La amar și la urgie
Nu stiu mai venim v-odată
Nici războiu cînd să gată.
Cin-războiu-a început
Rea inimă a avut!
Frunză verde iarb-amară
Scosu-m-au din sat afara
Doba bătea să plecăm
Viata ca să ne-o scurtăm.
Nu stiu ce poate să fie
C-am căzut prins în robie!
Prinsu-n-eau Rușii de noi
Si-nchis ca pe-un cîrd de oi.
Foaie verde și amară
Ni-o trecut în alta țară,
Ne-a dus cale-ndepărtată
Lînga marea înghețată
Și ni-o tot dus cu un trin
Șase săptămîni de chin;
Șase săptămîni și-o zi
Pîn-la ziua de Florii
Cînd în Siberia sosii.
Siberia i-i țara rea
Că și vara-i frig în ea!
Cum să nu î-mi vie greu
Că m-au scos din satu meu
Și am căzut în robie
Intr-o țara rea pustie!
Mult de foame mai răbdam,
Ny ma busuieni mîncam
Rau Doamne a mai făcut
Cin-războiu-a început
Ca-al începe e ușor
Piere-~~zaca~~ prea mult popor!
Ute, un an s-a-implinit
Și tot nu s-a isprăvit!
O ! muieri și copii mici
Puneți-vă în genunchi
Si rugați pe Dumnezeu
Să ne mai scape de rău.
O ! voi marii împărați
Ce-ați gîndit ca să lucrați?
Nu vi-i frică și pacat
Cit singe voi ați varsat

Si tot nu v-ați saturat?
Nu vi-i frica ~~ca~~ ~~veo~~ bate
Blestemul muierilor
Si plînsul copiilor,
C-au ramas mulți fără tată
Vai amar de-a lor viața?
O ! pămînt nesaturat
Mulți oameni ai îmbucut
Și tot nu te-ai saturat,
Saturat de înghițit,
Cîta lume a pierit.
Mulți copii rămași săraci,
Neveste fără bărbați!
Frunză verde de dudău,
Rău o ducem, Doamne , rău,
Că mai rău nici ca se poate
Sîntem chinuți de moarte.
De cînd de-acas-am plecat
Tot prin rău am înotat,
Supărat și năcăjit
Și de gloante ocolit;
Tunurile-amar sunau
Peste capete treceau
Iar gloanțele vijiiar,
Chiar așa cum bate ghiata,
Si n-aveam loc de ascuns
De ~~ai~~ frică aveam de-ajuns.
Săraca inima mea
De multe ori mă durea,
N-am găsit leacuri de ia;
Se zbătea de supărare
Si de mare-ngrijorare.
Scapa-ne Doamne cu viața
Sa gustam a ei dulceața,
Intoarce-te roata-~~m~~ sus
S-ajungem de un-ne-am dus,
Să ne-ntoarcem sănatosi
Să fim cu toții voioși.
Bate vîntu griu-n spica
Inima mi sa despica,
De dor și de supărare
Lacrămile-mi curg la vale.
Munți calcați si dealuri multe
Nu pot a le ține minte
Nici ~~ca~~ ~~cararile~~ umblate
Ca să fie scrise-n carte.
Multu-i Doamne lumea rea,
Ce-o mai fi vom mai vedea.

Să umblu din țară-n țară
Tot cu frica după can
Ca să mor și să mă scap.

Poezie de Caporal Vasile
Vlad Nr.176, R.103 VI Bat.22
în 23.IV.1917:

Bate vîntu din grădini
Dor nîi mîndruțo de tîni,
Rîndunică-n ciocu tău
Du-mi acasă doru meu,
Să ceteasca prietenii
Cum e traiu meu pe-aci.
Bate vîntu dintr-o parte
Tare doru mă mai bate

De fetele de pe sate
Mă bate doru cel greu
Duna dragu-mi satu meu,
Dragă rîndunica dulce
De-aci doru de mî-i duce,
Ce nu spune vieru nîeu
Sună tu cu glasul tău:
Cum este doru de greu
Cînd nu ești în satu tău.
Doru nîeu ar fi mai mult,
Vi l-as scrie, timpu-i scurt,
Cra zece a trecut!

Ș E Z Ă T O A R E A . -

e intilnire neorganizată a unui grup de femei, sau bătrîni, sau amestecați, într-o casă țărănească, cu scopul de a sta de vorbă, a schimba păreri, a lucra ceva (toarce, femeile, coase, etc) și să afle și noutatile din sat și jur. Se țîn mai ales între 15 Aug (SF. Marie) și Paști, deci toamna și iarna. Se țîne în casă sau de e frumos afară în curte sau în fața casei, pe lemnul din fața, și scune ~~ca~~ și aduce fiecare. Aci povestesc mai ales cei din vecinătate, glumesc, cîntă (doine etc), fluier, spun și fac ironii la adresa unuia sau uneia, povestesc amintiri sau dintr-o carte de curînd citită în acompaniamentul sfîritului fuselor, ^{se} declamă ^{se pove} poezii, intîmplă din sat și jur. Vinerea toată ziua și Sîmbăta seara nu se toace! Aci se afirma talente, istețimi, minți agere compunînd proverbe, ghicitori, poezii, cîntec, anecdote, pe cari le expun aci, se bucură de ele, le critică. Atmosfera e plăcută, veselă, ~~dezigată~~ și productiva

Sînt mai multe șezători: a fetelor mari și feciorilor, un se cîntă, toace-coase, joacă, povestesc, glumesc, legături de dragoste... Sezatoarea femeilor, a Bărbatilor și a batrini-lor, în cari pe lîngă discuții, povești, ^{plămîner} ~~păreri~~, glume, proverb ^{ghicitori}, și proiectează și căsătorii, discuții despre bu-

nul mers al treburilor satului. În sezători rezultă uneori adevărate creații literare populare: snoave, povestiri hazlii, întâmplări deosebite povestite cu talent, proverbe, ghicitori, strigături, cintece noi, Aci se etalează seară și noile furci de tors, pe cari dragutul sau soțul le fac cadou, cinste fetelor, soțiilor: frumos executate, sculptate și colorate de ei. Uneori se și joacă în sezători în ritmul fluierului.

În sezătoare se joacă unde sînt fete și ficiori, veselindu-se și cu strigături improvizate sau cunoscute ca:

Vai, mîndruto, drag ne-avem
Numă din ochi ne vedem!

Dacă-i mindra mică de statură, se ironizează în strigătura:
Mindra-nalta ca un brad Bădea-nalt ca un stejar
Șade-n chicioare sub pat. Mindra pîn-la brăcinar!

Proverbele se aud des în sezători. Ele sînt expresii concentrate, cu conținut bogat, înțelept, rezultat al experienței și observației. Ele sînt folosite în legatura cu anumite teme din discuție: răutate, lingușire, betie, risipă, furt, imoralitate, etc și au des rol educativ, moralist, uneori batjocoritor, ironic. Ex: Cit e moșu de bătrîn, tot ar mînca măr din sîn; Cit e lelea de bătrînă, tot pofteste-n săptămîină; Întii gindești, apoi grăiești; Vorba buna unge, dar cea rea împunge! Vorba dulce mult aduce, Moartea n-are calendar! Cine muncește are timp! Deajuns e mai bine ca prea mult! Grașii și slabii sînt 2 grupe ce se invidiază! Graba- i de la dracu!

În sezători se evidentiază deseori persoane prin felul lor de a ironiza, a lua în ris pe cineva, a-l urzi-ca fin, sau chiar prin batjocură (luare în ris, dar nu insultă!), ex: unei femei invidioase, rea, mai batrînă, ce duce vorba : scorpie, strigoaie, baborniță, drac înpelitat. Despre femeile imorale: cățea, tîrfa, zdreanță, țolină; Fățarnicii sînt batjocoriți : blide cu doua fete; în fa-

tă te linge, în dos te frige! lingai, coada de cîne, (dă din coada ca să placă), linge blide (farfurii, oale). Limbuților li se zice: javră, gură partă, hodoroga, tranca-fleanca, moară stricată. Risipitorilor se aseamana cu găina sau cocoșu, care împrăstie; celor mindri, înfumurati: e cu nasu în nori, se umfla ca o varză, nu-i ajungi cu prăjina la nas; betivilor: a încarcat prea mult; a tras prea mult la nară, s-a uitat prea des în fundul paharului; lenesilor: trîntori. Iată programul săptăminal al unei femei lenese:

Lynia, Martia n-am lucrat	Nu-i bine să m-ostenesc;
Că abia m-am apucat,	Sîmbăta cînd aș lucra
Miercură e sîrbătoare	Popa, gata cu toaca
Te scapă de multe boale;	Să-nceapă vecernia;
Apoi joile-s legate	Stai părinte nu toca
N-oi lucra să-mi fac păcate,	C-acum încep a lucra!
Vinerile eu postesc	

Cînd s-a logodit: s-a bagat în drot (în plasă de sîrmă), Omul sarac, i-al doilea drac.

În sezători se pun și ghicitori atît ca distracție dar și spre a arăta istetimea, agerimea, inteligența; de ex: Pe apa piatra, pe piatră fier, pe fier carne (tocila cînd ascuți un cutit); Cum trece iepurele dealu? (Sur). Pe ce cade iepurele cînd îl puscăm? (pe pâr). De ce trece iepurele drumul? (nu se poate duce la capu lui). Cum face găina oul? (alb) De ce zace bou? (nu poate sădea) De ce latră cîinele? (nu poate vorbi). De ce strecoară femeile laptele? (Nu-l pot spăla). Ce crește cu rădăcina-n sus? (Sloiul de ghița). De aci pinăla munte tot căldări cu fundu-n sus (Mușuroaiele). Îf bagi uscat, îl scoti ud și din cap zeama-i curge (castravetele murat). Ce nu poti face în casă? (Groapă), Roșia tatii bate pe neagra mării (Focul sub ceaun).

Tot în sezători s-aud Frînturi de limbă (însirare de cuvinte fără sens și legatura, dar oferă greutate la pronunțare rapidă, producînd adesea împiedicări și rezultînd astfel expresii gresite, uneori triviale și ris!), astfel: Bîc în is-

ma, bîc în cizma, bîc în fundu izmii-cizmii .. "sau "Căramidaru
"Căramidaru a căramidărit pe căramidăreasa, dar căramidăreasa n-a putut căramirădi pe căramidar", sau:
"Păpuca n-a păpucărit pe păpucăreasa dar păpucăreasa n-a putut păpucări pe păpuca", sau : "Fluture pe -punte fluture sub punte" ..

În Sezătorile Bătrînilor pe lînga discuțiile serioase despre nevoile satului (administratie, economie, politică); se povestesc amintiri, întâmplări, pătăanii. Iată o pvestire a unui moș despre Zborul lui Vlaicu: "S-a schimbat lumea, nu mai e ca odată. Pe vremea mea erau mai mulți prôști ca azi! Hei, mai de mult te duceai cu o ferdela de bucate la moară și în două zile, pîna-ți venea rîndu la moara, păpai tot cîștigu. Da ia ascultați ce-am pățit. Mai acu vo două săptămîni, numa că h'ine la mine Popa: Nene Ioane, nu h'ii cu mine la Sighii, că știi, zboară un om pe sus, unu Vlaicu? Am întrebat și ar costa tot drumu vo 6 zloți. M-am gîndit o țîr, m-am socotit, s-am zis: dacă-i așa treaba, v'iu și io, că doar nu m-o făcut șase zloți! S-am plecat cu Popa la Stație la Homorod, pe jos. Am văst și io prima dată: caru cu foc! Mare nynune! În Stație, să vezi! O dihanie mare, mare, cît o casă nycă, cu ochi mari aprinși ca focu, galbini: Dihania aia mare n-are coarne, da-i mult mai mare ca un ghihoi. După ea sînt înșirate niște cutii le zice vagoane, în care pe bănci șad oameni. Dihania ce-i ~~zice~~ "locomotiva" și vagoanele stau pe drugi de hier -șini le zice, pe care să rostogolesc roatele. Dihania tot pufaiă, bag sama că îi ^{era} foame. Sluga ce sta sus în ea tot trăgea de-o sfoară, poate ca așa o potolește, să tacă cîte-un chic. Ne-am suit și noi în ea, cum au facut și alții, după ce Popa n-^o cumpărat pentru amindoi biliete. Mare nynune, șazi pe bancă și te duce, parcă luneci, linstit, fără să te zdruncine, pîna la Sighii. După ce am scoborit acolo, am mers pîna la un cîmp

unde ice că zboară omu Vlaicu. Acolo să h'i vâst lume! Puteai să zvirli un craitar că nu putea cădea jos! Era liniște și cald. Toți se uitau către o șura de lemn, din care se zicea că o să iasă mașina de zburat ce-o chiama "iroplan". Stăm cît stăm și numa odata să deschid porțile surii și încet ne apare pasare mare de lemn, numa oase era, ce era împinsă de doi oameni, iar sus pe ea ^{cocota!} ~~săzida~~ într-o treacă Domnu Vlaicu, mai stru hăl mare. Ne-am împins și înghiesuit și am ajuns mai aproape, să vedem mai ghine. O nyscat Domnu Vlaicu cu minile niste suruburi și bete, mașina o început să sforăie și să sa biție, strigă Vlaicu tare "Las-o" către oamenii ce-o țineau și ce să vezi: s-o pus în mișcare mașina, s-o repezit în nantre pe jos pe iarba și dup-on știuc s-o ridicat: ^{în aer} Domnu Vlaicu ne-o făcut la toți semn cu o cîrpută din mina de bucuros și multămire ~~suruburi~~ de oameni ce căscău gura și clătinău din cap zicind: mare nynune mă! Și să mai zici ca nu-i drac pe pămînt. Bravo Domnule Vlaicu."

Si așa multe povești, amintiri se deapănă înpeșatori, loc de întilnire, ocazii de a discuta și destinde.

Ca peste tot, la fel in Crihalma sigur s-au pierdut talente nedescoperite. La un concurs în 1924 dat de gazeta pentru popor „Lumina Satelor” din Sibiu au fost premiate -Premiul întâi - trei poezii ale țaranului din Crihalma Ostașul Domnului: Ioan Morariu, care, după cum îl caracterizează redactorul Gazetei: "are un dar deosebit de a vorbi în poezie și acest talent îl pune așa de frumos în slujba Domnului. Mai cîntă-De dragă Ioane, mai cîntă-ne, căci este atit de frumos să călătorești spre Canaan, spre Ierusalimul cel ceresc în cîntece sufletesti!" Iată poeziile lui Ioan Moraru:

Susu-i ceru plin de stele:

Susu-i ceru plin de stele
Jos pămîntu-i plin de rele
Sus străluce stelele
Jos pe lume-relele.
Numai în cer e dreptate
Pe pămînt îi strîmbătate

De-ai Dumnezeu ne bate
Căci în loc de fapte bune
Lucră toți cu-nșelăciune.
Lumea-i plină de păcate
Nu-ncape frate cu frate
Numai dracul cu crîșmaru

Ei poarta banii cu caru
Si-i imparte la Domnie
Ca sa le dea slobozie,
Vind in praznice rachie
Ca sa faca saracie.
Satana la baluri zboara
Multe suflete omoara
Si la crisme se suceste
Pe toata lumea serveste,
Cu cutite cu prasele
Sa se-njunghie cu ele
Si indeamna prin betie
Sa s-apuce de curvie.
Ma mir, Dumnezeu cum poate
Ca sa le rabde pe toate!
Fratilor sa ne-apucam
Viata noastra s-o schimbam
Toti frații acum sa iasa
Sa-i rupem Sataniei coasa

Sus la Domnu sus

Bravi ostasi ai lui Isus
Sus la Domnu sus,
Care juramint ati pus
Ca viata veti schimba
Si betia veti lasa
Betia si sudalma!
Dar atita nu-i de-ajuns
Ostasului cel de sus
Caci ostasului-e dat
Sa lupte neincetat
Spre a putea birui
Pe-ostasi tari ai Mamonii
Cari nicicind nu s-odihnesc
Ci mereu se ostenesc
Lume multa a aduna
Cu ei iadul a-l umplea.

Si sa ne prindem frumos
Ca sa urmam lui Hristos.
Sa lapadam lacomia
Si sudalma si betia,
Minciuna cit si curvia!
Sa ne prindem a jura
Ca la crisma n-om intra!
Hai ostasi lui Isus
Sa plecam la lupta, sus!
Sa luptam toti cu tarie
Ca sa scapam de urgie.
Frumos-i cerul senin,
Iubitu-i omul crestin,
Uritu-i cerul noros
Vai de omul pacatos,
Haideti frati, sa ne iubim
Fii Domnului sa fim!

Bravi ostasi ai lui Hristos
Sa mergem la lume jos
Damenilor spre folos
Sa le vorbim de Hristos.
Haideti frati sa ne silim
Legamintul sa mplinim
De Domnu iubiti sa fim.
In Oaste fiind primit
Eu tare m-am intarit
Scutul tare al credintei
Si cu coiful dragostei,
Caci Domnul Hristos a zis
cresteti si va mintuiti!
Ascultati si va iubiti
Fii Domnului sa fiti!

Mentionez si subliniez ca deosebit de merituos povestitor din Crihalma pe batrinul Nenea Visii (Vasile Stoica nascut 1836 -avea in 1910 cind povesteste cele de mai jos 86 ani!)-Redau asa cum a povestit el, Povestea lui Novac, cintec vechiu cunoscut :

Cind lu Gruia lu Novac
I-o vipt doru de-nsurat
La straini le povestea
Lu tat-so nu-ndraznia.
Parintii de-l auzea
Ei din gur-asa-i graia:
Mai Gruita, dragu tatii
T-o vint gindu de-nsurat?

La straini le-ai povestit
La parinti n-ai indraznit.
Mai Gruit-a lu Novac
Tuna-n grajdu hal de chiatra
Si-ti ia murg cu coama lata
C-o-nsurat pe moșu-to
S-o-nsurat pe tata-to,
De-i sti purta friu bine

Te-o însura și pe tine!
Gruia dacă auzea
El în grajd că să bage
Unde-și lua un murg frumos
Bun de omu voinicos;
De el că s-a apropiat
Iute l-a încălecat,
Vai că tare-l mai mina
De când sara să facea
In țară la Turci era
La un Han el că trăgea,
Calu-n grajd că mi-l bage,
Fîn cu floare că-i dadea
Iar el în casa tuna
Vin pe gît că își turna
Pîna ce se legăna.
Dacă el se îmbăta
Afară că își ieșea
Da el pe jos că-mi cădea
Și Turcii cum îl vedea
Îl ocolea și lega
Si lu Voda că-l ducea
Care iu ~~2~~ judeca:
Gruia mine la prînzare
Sa fie dat la pierzare!
Gruia dacă auzia
Din gură așa striga:
O! Vodă, Maria Ta
Mare inima-i avea
De viața mi-i lăsa!
Vodă însă-i răspundea:
Nu-ț pociu lăsa viața
Că te-am prins acu de-abia
Că prea mulți turci mi-ai tăiat
Pîna cînd nu te-au legat
Iar acu de te-oi lăsa
Nici-un Turc n-o ramînea!
Dacă Vod-așa zicea
Turcii la moarte-l ducea,
Corbii mereu concănea
Gruia din gura striga:
Mortii tăi de coabe rea
Num-acu că m-o legat
De moarte mi-ați și cîntat!
Uite-acu ce vă rog eu
Zburați pîn-la taica-meu
Iute, iute să grăbiașcă
Că cu min-sa mai grăiască
Că io, mini la prîozu mare
O! h'i la spînzurătoare!!

Corbii tare că zbură
Si cînd sara să făcea
Tomna la Novac era,
Ei pe poarta să puneă
Vai că tare concănea
Că Novac înțelegea
Și din gura-i întreba:
No! că ce s-o întimplat?
Mini Gruia o h'i spînzurat!
Novac numa că turba
Dacă asta auzea!
Își ia haine boerești,
Deasupra calugăreși,
Calu și-l încăleca,
Că fulgeru se ducea
Si cînd ziua se facea
In țară la Turci era.
Acolo dac-ajungea
Direct la Voda mergea:
O! Voda Maria ta,
Asculta rugarea mea!
Ai un rob cam tinereț
Lasă-mi să-l fac diecel!
Voda din grai că-i grăia:
D-apoi Moș Calugăre
Ala nu-i de diecel,
C-ăla-i Novac cel mișel
O! Voda, Maria Ta,
Păi Novac a răpoșat
Și de mult l-am îngropat,
Calu chiar el mi -l-a dat,
El mi-a lasat și parale
De-am plătit și sarindare.
Atunci Moș Calugăre
Hai să bem si să mincam,
Fric-atunci nu mai avem!
Ei in casă să bage,
Vin cu vadra aducea;
Voda să cam îmbata
Si vesel așa-i grăia:
Ști ce Moș Calugaras
Joac-acuna la taifas,
Că de cînd îs pe pamînt
N-am văst calugar jucînd!
O! Vodă, Maria Ta!
Calugăru-i raspundea,
Dară noi călugari
Noi sîntem cam hălăoi
Si sarim ca niște boi
Ș-or fugi Turcii d' noi!

El un joc că începea
Peneagu și-l arunca
Că sabia i se vedea
Ce pe Voda-nspăimînta:
Hei, tu ai sabie de nichie
Ce doboră cîte-o mie!
Da Novac iute zbură
Oblu-n temniț-ajungea,
Ușa Temnitei spîrgea
Funiile că-i le taia
Și pe Gruia slobozia:
Tu-omoara marginile,
Las pe min-mijlocurile!
Gruia vesel îi grăia:
Auleu, Tată Novace,
Lasă-ma pe mine-n pace
C-oi vedea acum ce-oi face!
Gruia că se răsucia
Roată pe totii îi taia,
Îi taie și-i grămădește
Părea ca el îi clăiește,

Dupa care el mergea
Foc la Voda ajungea
Unde ușa îi spărnea
Și direct la el intra,
Vodă-n genunchi se ruga:
Luăți banii de la mine
Și da-mi zile de la tine!
Novac din grai îi grăia:
Dă galbenii-în mina mea
Și cu tine fac ce-oi vrea!
Gruia că se mânia
Capu-i lute rețea,
De sînge că-l mai spăla
Și în gluga și-l baga;
De galbeni că se-ncărca,
Caii din graj ca-i scotea,
Calare ca sa suia,
Cătră casă c-o pornea
Și acasă de-ajungea
Capu-n par îl infigea!

O altă poveste recitată de Nenea Visii e:

Tînar voinic se însura
Frumoasa nevasta-și lua
Domnii de veste prindea
Mare dare că-i punea
Ca să nu o peata da
Și să-si vînda nevasta.
El dac-asta vedea
Vindea mori, vindea
vîltoți
Vindea sate
mult bogate
Dar darea nu se plătia
El afara ca feșă
Și din grai așa grăia:
Nevasta, nevasta mea,
Hai acuma te grăbește
Cît mai frumos te gătește,
Sa-ti ie de o mie
Și cercei de noua lei,
O naframa de la vama
Și papuci de la Turci!
Ea în casa iar tuna
Și frumos sa îmbraca
Afara cînd ea ieșea
El de mina o lua
Amindoi la tirg pleca .

Iar dac-acolo ajungea
El tot tirgu roscolea.
Iată ca s-a întilnit
C-un turc mare și urit
Care cătra el grăia:
Măi voinice, Dumneata,
Îți ie de vîndu nevasta?
De vînzare, zau așa!
Cît i-i face prețu ei?
Păi, treisute și zece lei!
Turcu dacă auzea
Banii ca îi numără,
Iar nevasta suspina.
Lui mila îi se făcea
Și din gură ca-i grăia:
Taci, dragă nevasta mea,
Că eu lui nu te-oi da!
De mina cu ea pleca.
Dar iată ca întilnea
Încă-un turc asemenea
Care bine ca-i plătea
El apoi cu el lua
lute din oras ieșă
Da Turcu mirat grăia:
Nevasta, nevasta mea
Eu de luat iată te-am luat
Și cu bani te-am cumpărat

Dara nu te-am intrebat
Cine și de unde ești?
Ea dacă îl auzea,
Din gura sa-ți graia:
Eu-s chiar fata Banului
Din Tara Hatagului!
Turcu dacă auzea
Uite-asa îi raspundea:
Eu-is chiar ficioru lui
Din Tara Hatagului!
Nu ar fi soro, pacat
Ca ce mi te-am sarutat?
Turcu-ndarat că mergea
Și de șogoru-sau da:
Tine-ți pretu de la mine,
Tine-o pe soru-mea bine
Si banii de i-i găta
Hai la mine că ți-oi da!
Si el dacă auzea
Cu ea-n crîșma sa baga,
Tare sa mai ospata,
Apoi ei afar-iesea
Sanatate buna-si lua,
Acasa dac-ajungea
El biru ca si-l platea
Și domnii că se mira
Cum de biru l-a platit
Ca nevasta n-a vindut!

Si alta povestire a lui
Nenea Visii, despre Hogeia:

Pe tarmurii Dunarii
Mergea Hogeia cu Hoții,
El cu sare pin serpare
Si tărîte-n buzunare
La o stăva c-ajungea,
Mama stăvii că venea
Toată stava după ea,
Lingea sare din serpare
Tărîte din buzunare
Iar el friu-l arunca
Pe murga o apuca
Călare pe ea se suia,
Stava-ntreagă c-o urma,
Pina-n tîrg în Tarigrad,
Unde-n curte i-a bagat.
El din curte că ieșea
Cătră lume-așa grăia:
Cine-n lume s-o afla
Să cunpere toata stava,
Sa-mi dea banii cu grămada?

Da nime nu s-o aflat,
Fără Gruia Gruifului
Ficiorul Novacului,
Ce dă banii cu grămada
Si luă cu el toata stava.
El acasa c-ajungea
Maica-sa că-l întreba
Si iara că îl mustra:
Lasă-te mai de furat
Că vei muri spînzurat
Si lasă-te de hoție
Îi putrezi-n pușcărie!
El atuncea raspundea:
Eu atuncia m-oi lasa
Cînd mi-o bate scîndura
Si mi-o fi pusa tărîna!
Eu de astea am invatat
De cînd eram doar baiat;
Cînd eram de zece luni
Furam brice din vecini,
Cînd eram de zece ani
Am invatat să fur cai
Cînd eram de doisprece
Știam granița a trece
Să fur calu sasului
Chiar din fundu grajdului.

B I B L I O T E C I -REVISTE;ZIARE CITITE :

Sint trei biblioteci în sat : a Soc. Steaua, cu 600 volume , scolară cu 400 volume si Parochiala cu 200, toate oferind amatorilor -mai ales toamna și iarna- posibilitati de a-și îmbogăți cunostintele în domeniul literar, istoric, călătorii, religios. etc si a-și petrece timpul placut.

Ditre Reviste și ziare se citesc:

- ziarul Lumina Satelor : sînt 50 abonamente, iar 30 se vînd prin Coop. Inflorirea.
- Curierul Cooperatist, la cooperativa
- Dumineca ortodoxa : sapte abonati.
- Foaia Poporului, ziar cu 10 abonati
- ziarul Libertatea: opt abonati
- Revista Teologica și Telegraful Român
- Tara noastră
- Invatatorul
- Lumea Copiilor

G R A I U L I N C R I H A L M A

Se vorbește un graiu românesc ușor de înțeles, rar și clar, bine pronunțat, pe care-l înțelege și se înțelege cu orice român din orice parte a Țării românești. Are doar cîteva particularități la unii țărani mai batrîni, pe cari le însir, spre știința și curiozitate, mai jos:

M o d i f i c a r e a v o c a l e l o r :

se	schimbă	în:	o	=Roscolesc (din: rașcoli)
"	"	în	u	=nimurui (din nimănuu=
"	"	în	i	=ficio (fecior), di ce (de ce)
"	"	în	gal	galbin (galben), pintru (pentru)
"	"	în	lă	=lăturghie (liturghie)
"	"	în	ră	=rătund (rotund)
"	"	în	o	=bozonar (buzunar)

M o d i f . C o n s o n a n t e l o r :

- asa; Labialele: b , f , p , v -se pronunță palatinal, astfel:
- bi: se pronunță ghi : ghine (bine) ghivol (bivol), ghiciu
din biciu, Alghina (albina)
Dar rămîne neschimbat: biserică, birt, birjă, bilet
- fi : se pronunță h' i: Ex.: h' icat (ficat), h' ier (fier), h' iu,
h' ierbe, h' in, h' iinca (fiindca), h' ir, h' ire
Dar rămîne deschimbat ca: ficio, filer
- pi : chi = chiatra (piatra), chic, chicior, chiept, chier-
sica Dar rămîne in: impinge

vi se pronunta : v'i = v'ine (vine), v'ina (vina), zugră-
v'it (zugravit), lovita, v'iezure

Dar ramine nescimbat în:vinde
m + i = ny anyazi (amiazi), ninyca (nimica), nynune (minu-
ne), nyljoc, nyere,
Dar ramine în: rîndunica, nime (nimeni),
cm uneori mn : tomna (tocmai), a tomni (a se tocmi)

Unele verbe se conjuga diferit, ex:
a fi : eu is, tu esti, el/ea ii ei/ele is

a merge: eu mă ic, tu te ici, el/ea se ice , icem, iceti, ic

a putea : eu pociu, el poate, tu poti

- merge la viitor: oi (voi) ir, o , om, îti, or Ex: eu oi merge
ti îi mege, el o zice (o să zică), noi om face, voi
îti face (veti face), ei or (vor)

La conjugare se foloseste f. des persoana III plural cu
pers-III sing Ex: ei zice, ele face, ei merge

Pronumele eu se pronunta aproape de toti ca : io.

Omissiuni de litere sînt dese ca:

~~in loc de~~

Ex: <u>ca</u> in loc de	: căci	cai	: moaci-ne	
<u>deste</u> "	degete	găini:	tiucu, tiucu	hîs,
<u>hîncă</u> "	fiindcă	rate	: riți-riți	
<u>pin</u> "	prin	puii	: pui, pui	hîs,
<u>into</u> "	intr-o	pisica:	pis pis	chit
<u>deștia</u> "	din ăștia			
<u>lu</u> "	lui			
<u>nu-i</u> "	nu vei			
unsprece "	unsprezece			
<u>s-o</u> "	se va			
un te ici? "	unde te duci?			
vint "	venit			
vo "	vreo			
aldata "	altă dată			

"Convorbirea" cu animalele:

	<u>Chemarea</u>	<u>alungarea</u>
porcul	scă-scă poci-po	nea!
purcel	hîtea-nea	hita!
oaia	bir-bir brri-bri	
ciine	cuțu-cuțu	tiba ne

Citeva ungurisme (cuvinte împrumutate, luate de la unguri):
ughian (chiar), mintenaș (imediat), bai (rău), tulai (vai)
chindeu (prosop), lepedeu (cearcă), vișgăli (examina)

Citeva germanisme (de la sași): ia (da), moagăna (stomac: Magen),

Nume de animale de casă:

Boi: Bodor, Iambor, Condor, Doru, Rendeș, Rendea, Mișca, Fiscu, Hegheș,
Vaci: Joiana, Florica, Vira, Cendia, Coila.

Cai: Cezar, Nonius, Negru, Murgu, Roibu, Șargu, Roșia, Șura, Fani, Liza,

Neagra, Pintenoaga, Breaza, Roiba, Pinteia, Decebal.

Ciini: Balan (alb) Corbea, (negru), Burcuș, Bujor, Cioban, Grozea,

Berta, Vidra, Mureș, Tinca.

Oi: Baluța, Balușa, Belia, Oacheșa.

B i b l i o g r a f i e

- 1.-A.Bunea :Ierarchia bisericească .
- 2.-Tit Bub :Colecție poezii populare.
- 3.-Codru Dansușanu :Peregrinul transilvanean.
- 4.-Silviu Dragomir :Ist.desrobirii relig.a Românilor din Ardeal în sec.18;Curs de Istorie bisericească.
- 5.-G.Dragomir :Teologia morală .
- 6.-Gh.Djuvara :Superstițiile la Români 1885 .
- 7.-P.Felix :Educația în familie.
- 8.-M.Gaster :Literatura populară română 1893.
- 9.-N.Iorga :-Sate și preoți .
-Lupta pentru limba română.
- 10.-Radu Mihnea :Șoimii Carpaților.
- 11.- V.Păcala :Monografia satului Rășinari.
- 12.-Programul de Monografii (al Minist.Cultelor in București 1898 și 1904).
- 13.Ion Cavalier de Pușcaru :Date istorice privind familiile ^{nobile} române. Vol.I-II.
- 14.-Jarnik și Birsan :Doine și strigături din Ardeal.
- 15.-Ilarion Pușcariu :Istoria bisericească.
- 16.-Mitropolit Andrei Șaguna: Istoria bisericească
17. N. Voileanu: *Moșneagii* din viața bisericii; 1926
-Contribuții la Istoria bisericii din Ardeal.
- 18.- Preot Zorca : Monografia Vălenilor.

P o s t f a ț ă . -

Intre ceea ce a fost la inceput prezenta Monografie și ceea ce este astăzi e o mare diferență, datorită schimbărilor multiple survenite în cei peste 50 ani, mai ales după Războiul II Mondial.

Unele date cuprinse și descrise odată în Monografie au dispărut, altele modificate, înlocuite treptat cu altele unele în continuă prefacere. Amintesc doar câteva:

-Curtea Grofească a dispărut complet, rămânând doar ca tristă și dureroasă amintire în istoria trecutului acestui sat românesc.

-Aspectul și conținutul "gospodăriilor" din sat sînt complet schimbate, urmare a modificărilor fundamentale ale posibilităților de posesiune și a sistemului de muncă și trai a oamenilor. Șurile, grajdurile, ca și pivnițele și fîntînile, sînt nefolosite, devenite de prisos, lipsind proprietatea agricolă și inventarul legat de ea: animale, unelte agricole și produsele agricole.

-Obiceiurile ca și portul s-au achimbat mult de tot, aproape dispărînd. Portul se mai poate vedea ocazional la *Echipele de dansuri și folclor*, deși aici sînt "stilizate", întrucît sînt diferite de originalele vechi.

-Limba în ^{ca} s-a modificat, în sensul că oamenii nu mai vorbesc în "graiul" crihălmean, cu cuvinte și particularități ca altădată; toți sînt școlarizați, vorbesc literar.

Monografia, de pusă odată la Comitetul de Cultura al Jud. Brașov, cu cea prezenta, ar fi recomandabil și utilă să fi revizuite și finisate de un "specialist" și publicate. Ar fi păcat să se ștergă trecutul unui sat românesc atât de interesant ca structura, istoric, rol și realitate!

G L O S A R .-

- băciuin : stam fără lucru ,
 beteala : cusătura cu floricele ("pui") la gulerul că-
 mașii țărănești sau "iei".
 beliazna : răna
 Bethlen Gábor : Domn în Transilvania 1580-1629, iar în
 1620 și rege al Ungariei (pus de Turci).
 bir = ghir : impozit pe cap de om, către stat, stăpînire.
 Bobîlca : umflătura.
 Blînda : rîie la pomi (stejar, etc), produce roșata, pus-
 tule cu mîncărimi puternice-urticarie-la om-
 Broboadă : cîrpa groasă de lîna, cu care se învelesc fe-
 meile la cap iarna, peste cîrpa *subțire*.
 bucsă : verigă, garnitura în osia rotii *de car*.
 călțuni : cisme cu turecii (carîmbii) scurți.
 capeneag : mantaua soldatului.
 cadar : cerc de recrutare a soldatilor și militarilor.
 caringhi : carimb, tureac la cismă.
 celar : încăpere mică pentru pastrat slămina.
 Cîsmă = crișmă : cîrciumă, birt.
 Ciurdă : grămadă de vite (vacă, boi, bivoli) din sat.
 Ciuhă : păpusă cît mai urîta, din bete, zdrențe, paie, pen-
 tru speriat păsările, oamenii.
 Chintes : rochie de mireasă (luat model de la sași).
 Chindeu : stergar.
 Clicin = Frijuro : haină din pănură, lîna, peste cămasă,
 la bărbați și femei.
 Cneaz : (chinez) : senior teritorial mai mic decît Voievod, /
 judecător sătesc.
 Corcit : stricat, amestecat, hibrid
 Cofa : unitate masura a capacității, egal cu 1,5 l.
 Cortorar : țigan nomad, cu șatra; majoritatea fac și re-
 para oale, cazane de aramă.
 Crîșmar mare : titlul ce-l poarta feciorul care grijeste
 de bucătăria ficiorilor în perioada Crăciun.
 Crîșmar mic : ficiorul ce duce desagii la colindul fecio-
 rilor la Crăciun.
 Croncași : corbii
 Custura : cuțit rau: știrb, ruginit.
 Diecel : diacon, cantor bisericesc (cîntaret la biserică).
 Dichisit : împodobit, gătit
 Deochiu : farmec, vrajala provocată de privirea fixă, rău-
 tăciasă, invidioasă a unei persoane (om, babă),
 cu indispoziție, amețeli, căscatura, dureri de
 cap; vaca nu da lapte!
 Decung : adăpost, șant, tranșee (Deckung: în nemtește)
 Fele : 1/2 cofă.
 Ferdela : unitate de masura a capacității, egală cu 13-14 l-
 (banița) sau unitate de masurat suprafața de

teren agricol in special, e egala cu 1/2 galeata = 1/8 hectar

fercheș : frumos, dichisit.

Feud : domeniu de pământ ce primia o persoana de obicei nobilii - de la suveranul lui, ca recompensa pentru serviciile aduse, dar și cu anumite obligații: a servi în armata Regelui. In Evul Mediu pământul țării era proprietatea Regelui (fondus regii), din care el putea da după placul lui. La rândul lor ei puteau mai departe să-l dea în folosință sau să-l lucreze cu iobagii sau muncitori.

Flioartă : femeie usuratică, păcătoasă.

Florin = Florint : (fl.): monedă de aur sau argint, în circulație pînă în sec. 19, egal cu 1/2 coroană.

Fodori : mîneacă de la iia țărănească a femeilor

Frijuri = cliciș : haimă a femeilor și bărbaților peste cămașă.

Gherdan : podoabă cu flori roșii, mai ales la capul fetelor.

Ghiotora - cu ghiotora: cu forța, cu puterea.

Galbeni : monedă de aur, egală cu 11 lei vechi și 75 bani.

Găleată : unitate măsura veche pt. pământ, egală cu 1/2 jugăr = 1/4 ha.

Gloaba : cad rău, slab.

gostina : impozit pe porci.

Glotaș : soldat în rezervă.

Grea : o femeie grea = o femeie gravidă.

Habar : n-are habar = nu-i pasă, nu știe.

Hăptac : ordin in armata austriacă = "drepti!" (in germ - Hab acht!)

Hălaoi : greoi, neindeminatic.

Holmoțoc : o mină de fin, paie.

Highiu : pădure deasă.

Iele : (șoimane): zine ce zboara.

Iroc : restul firelor de ata, ce rămîn netrecute prin ițe la tesut *ni războiu*.

Hașie : pielea de oaie

Hugiū : masina de scărmanat lina.

Jugăr : unitate de masura pt. suprafata de pământ, egală cu 1/2 ha. = 2 găleți = 4 ferdele.

Laibăr : vestă (german: Leib : corp)

Leagă : îi legat = e vrăjit.

Leu : monedă veche de argint, egală cu 40 parale

Lipiū : plăcintă

Malin : liliac.

Mailat Stefan: Voivod al Ardealului 1535-40, fiul lui Matei Mailat, boier român din Comăna de jos/Făgăraș. Moare în captivitate in Constantinopol.

- Matei Corvinul : Rege al Ungariei 1443-1490, fiul lui Ioan Corvin de Huniade (mort 1456), român.
- Moagăna : stomacul viței
- Motoașcă : mîna de fin
- Mintenaș : îndata, imediat (din ungurește: mingyar)
- Năhui : prost de cap, aiurit, într-o dungă
- Negru Vodă : legendar întemeietor al Munteniei, unde plecase din reg. Făgăraș, întemeind statul Vlachia neagră=Cumania Neagră, de unde și epitetul dat lui de: "Negru". Confundat mai tîrziu cu Radu I Basarab (sau Negru Voda), fost Domnitor al Munteniei 1374-84. (Ctitorul M-stirilor Tismana, Cozia, Cotmeana)
- Nyzguie (a nyzgui): ploua cu zapada, lapovita
- Nojițe : curelușe de piele, pentru legat opincile.
- obloji : a lega, a pansa cu obiële (oghiële) = cirpe de invelit piciorul din opinca sau ranit.)
- Ospăț : nunta
- Ostatec : om garant pt. împlinirea unor angajamente.
- Para : ban, mica moneda turcească și în Muntenia, egala cu 1/40 din leul vechiu.
- Pricaz : necaz.
- Plocon: (poclon): dar, cadou ce se face femeilor lauze, sau altei persoane ca atenție. Se dădea însa și Grofului de Crăciuniar Sultanului de Bairam (ultima zi a postului -ramadanului-la musulmani).
- Podiciu : podet, platformă.
- Popa : preot. Omul istet, hazliu ce conduce nunta, ^{și} darul
- Postă : altadata distanta între două stații postale (25 Km), azi Oficiul PTT.
- Prihană : păcat.
- Prînzare : micul dejun (dimineața)
- Pui : cusătura măruntă cu arnicu; floricele, la ii țărănești
- Puțoi : ieșitura cu gaură, la ulcior, pentru baut ^{a/a}.
- Rîncaciu : cal nejuganit bine, nebunatic.
- Rasucita : joc țărănesc, în care se rasucesc alternativ piciorul stg și drept, cînd pe călcîi, cînd pe vîrf.
- Rut : pauză (folosit în armata, de la germ, Ruht!)
- Sălindar : serv. religios pt. morți.
- Sărăcustă : serv. religios la morți seara, cînd se face și priveghiu (privegherea).
- Schilci : flori artificiale pt. împodobit, mai ales la cap ^{la fest}
- Strigoi : persoana despre care se crede că se da peste cap și se preface în animal.
- Sarpar : curea lăta, cu încaperi pt. bani, tabaș, briceg, cutit
- Șerpar : cal rău.
- Sturm : atac (german: Sturm)
- Solt : = șod = glumet.
- Șomoiog : o mîna de paie răsucite : pt, sters, frecționat caii asudat, aprins focul.
- Valitoare : învalitoare din pînza albă a femeilor mai în vîrsta, mai ales bătrînele.

Vătav : conducătorul feciorilor, mai ales în perioada Crăciunului.
Veacă : îndoitura de cusătură la cioareci, în care se bage braținarul.
Zaiu : zapada, ghița ce plutește pe apă.
Zăporit : gingaș, slăbănog.
Zeche : Palton al femeilor și bărbaților țărani, din pânură de lână.

Îmbrăcămintea Mirilor:

In v e c h i m e :

Mirele:șapcă cu veacă, cămașă cu altiță, cu sarpar lat, pieptar cu guler, frijuri de pânura neagră, zeche, cisme cu turecii scurți.

Mireasa :pe cap Bortele (cunună, cu figuri mici de arama și plumb, de cari se atârna pe frunte monezi), pe care se puneau flori artificiale și schilci. E ca un evantaiu deschis. Chinteș (rochie), legata de laibar (vesta), cam de culoare vinată (chintesul a aparut tirziu, influență sasească, înlocuind din păcate, treptat crătina românească!). Cămașa ei e iia, din Logasiu, împiestritată la fodorii mineciilor largi cu pui; iarna au și pieptar frumos împodobit cu cusături colorate. Pe deasupra poartă obicinuita: Zeche

A z i :

Portul difera mult, mai simplu, cumpărat din prăvalie, nu mai e facut în casa; influență sasească, occidentală.

Mirele e încălțat cu cisme, are curea, în loc de serpar, are cămașă cu pumnișori, strîsă la mîna (era înainte largă).

Mireasa: cisme negre sau ghete de box, în loc de chinteș: poartă rochie. Camasa e la fel. Pe cap nu mai au borte, rareori o cunună artificială cu "fachel" (umbreaje).

Nr. casei Sobogului	Casele de Sobogei cu numărul de case existente, astăzi după				
	Numele Sobogului	Nr. casei existente	Nr. case Sobogului	Numele familiilor al Sobogului Nr. existent	
1	Ciocoaba Porumb		47	Stam Vlad	135, 136
2	Nicadin Zorie	2, 3.	48	Mares V	137, 138
3	Ciocoaba	4, 5, 6.	49	Crăsmărel	139, 140
4	Bucur Vlad	7, 8.	50	Cocin Bucur	141, 142
5	Gheorga Toma	9, 10, 11.	51	Dărcăntu	143, 144, 145
6	Ghinde Vorile	12, 13	52	Toader Bucur	146, 147
7	Ghindelet J.	14, 15	53	Bucur lu Ghinde	148, 149, 150
8	Muresan	16, 17	54	Albu Ioan	151, 152
9	Gravita Zaharie	18, 19	55	Mihuleasa Z	153, 154
10	Roncea	20	56	Coman Gh.	155, 156, 158, 157
11	Oprea Zaharie	21, 22, 23	57	Gheorga Popi	159, 160, 161
12	Toderico	24	58	Nico. Fatu	162, 163, 164
13	Radu Simion	25, 26, 28	59	Tadcu Vorile	165, 166, 167, 168
14	Crutu Petre Zorie	29, 30, 31, 32, 33			
15	Oprea Gheorghu	34, 35	60	Bucur Teia	169, 170, 171, 172
16	Ligani	36, 37, 38, 39 - 46	61	Zaharie Solomon	173, 174, 175
17	Adamu Micului	48, 49, 50	62	Curtu Gheorghu	176, 177, 178
18	Seacola, Biserica	51, 52	63	Popcu Crăsmărel	179, 180, 181
19	Onca Zaharie	53, 54	64	Onca Tader	182, 183
20	Zahai Onca	55, 56	65	Panti Curtu Gheorghu	184, 185, 186
21	Nica Gauri	57, 58, 59, 60	66	Gheorga Solomon	187, 188
22	Samoilă Simion	61, 62	67	Stam Ghinde	189, 190, 191
23	Buza Simion	63 - 68	68	Nico lu Coman	192, 193, 193
24	Micu J.	69, 70, 71, 72	69	Onita lu Stefan	194, 195
25	Vlad Ion	73, 74, 75	70	Onca B.	196, 197
26	Geitu	76, 77, 78, 79	71	Chirion	197, 198
27	Burdar Gh.	78, 79	72	Gheorga Crutu	199, 200, 201
28	Stasna Ghinde	80, 81	73	Stam Zarie	202, 203, 204
29	Calceriu	82, 83, 84	74	Iosim	205, 206, 207
30	Gheorga Micului	85, 86, 87	75	Breazu	207, 208, 209, 210
31	Bucur Fatu	88, 89, 90	76	Niculai	210, 212, 213
32	Patea Ioan Optimia	91, 92, 93	78	Kici Ghita	214
33	Stanciu, Prunden	94, 95, 96.	79	Stam Loti	215
34	Moara lui Nif	97, 98, 99,	80	Vorile Vlad	216, 217, 218, 219
35	Zarie Micului	100, 101, 102, 103	81	Hanes	220, 221, 222
36	Mihuleasa V.	104, 105,	82	Gravita	223, 224
37	Onca Ghindea	106, 107	83	Aron	225
38	Zarie Stanciu	108, 109	84	Bucur Gheorghu	226, 227
39	Roncea Vorile	110, 111, 112	85	Moara	228
40	Stam Sf.	113, 114, 115	86	Nica Stani	229
41	Simion Micu	116, 117, 118	87	Stefan V. ai Cretule	230, 231
42	Moraru	119, 120, 121, 122	88	Zarie Crutu	232, 233, 234
43	Boldea S.	123, 124, 125	89	Bucur Solomon	235 - 238
44	Stam Crusea	126, 127, 128, 129			
45	Miron Onca	129, 130			
46	Crusea V	131, 132, 133, 134			

Casa culturală

Biserica ort și școala

Casa preotului A. Bucur

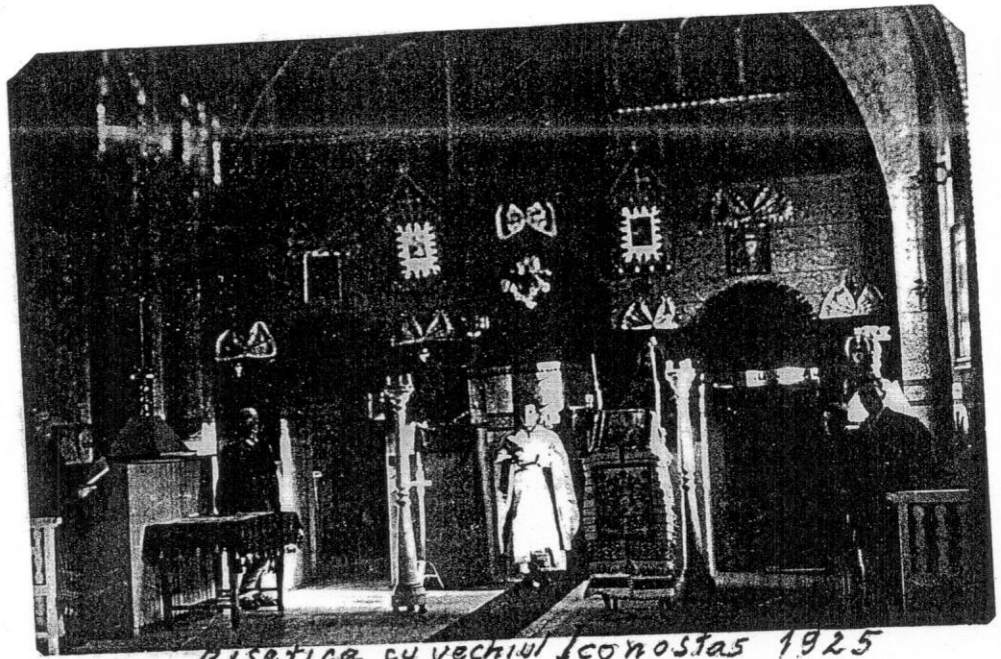
OLTUL
OSTROVUL
și TÂNĂROGUL
de pe
Dealul DOȘCIOR

Crihalma 1936

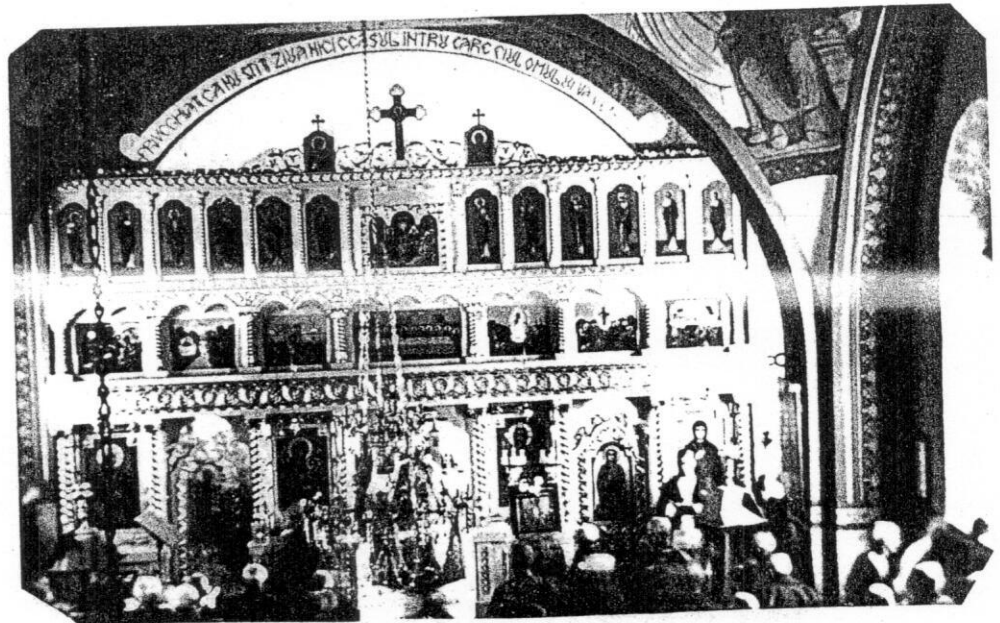

Crihalma - curte țărănească (Fr. Bucur)
1925

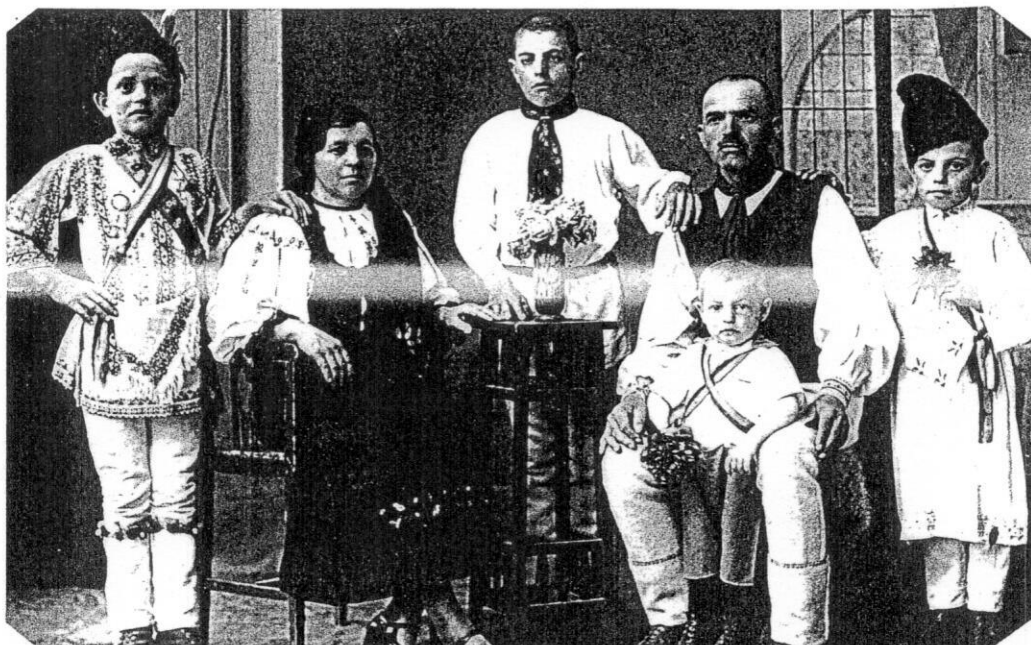
Biserica cu vechiul Iconostas 1925

Noul Iconostas (1938)

Naia femeilor cu podul tineretului

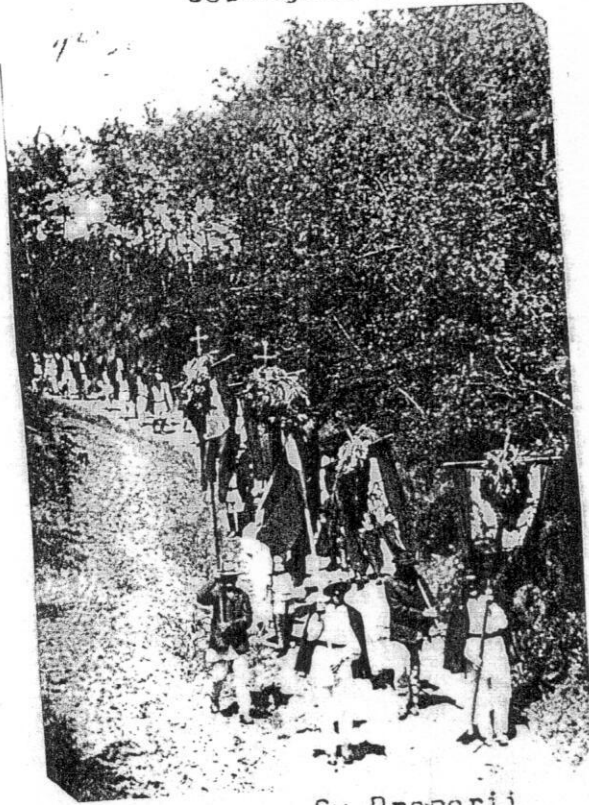

Familie de tarani-Crihalma
(Zaharie Crutu)

Artisti amatori din Crihalma

Cortegiul la Maslu Cimpului (Înălțătrea)

Cu Praporii

Cu Icoanele

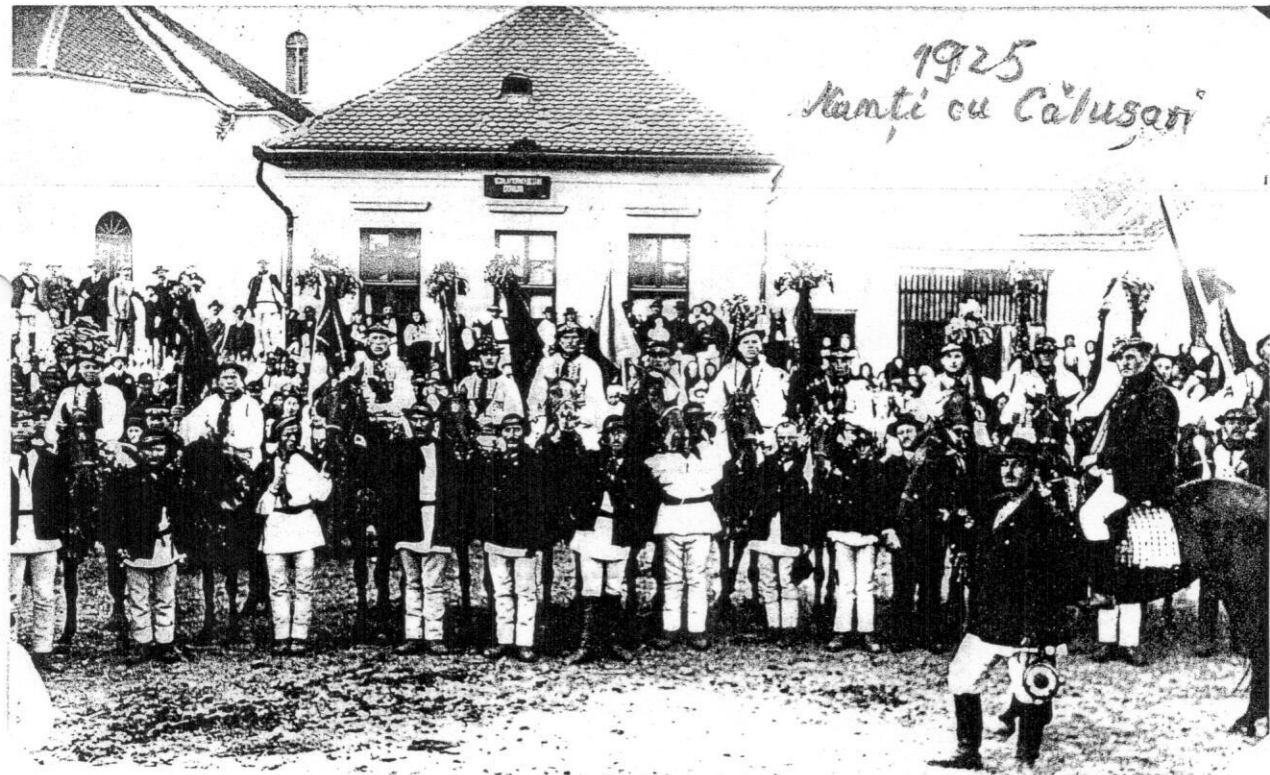
Grupul Femeilor

Secerisul-Legatul snop

Nunta: Mirele calare, Mireasa cu Nasa, Preot + Nas

Nunta: Mirele calare; Nasul cu plosca Calarasi la Nunta

lor

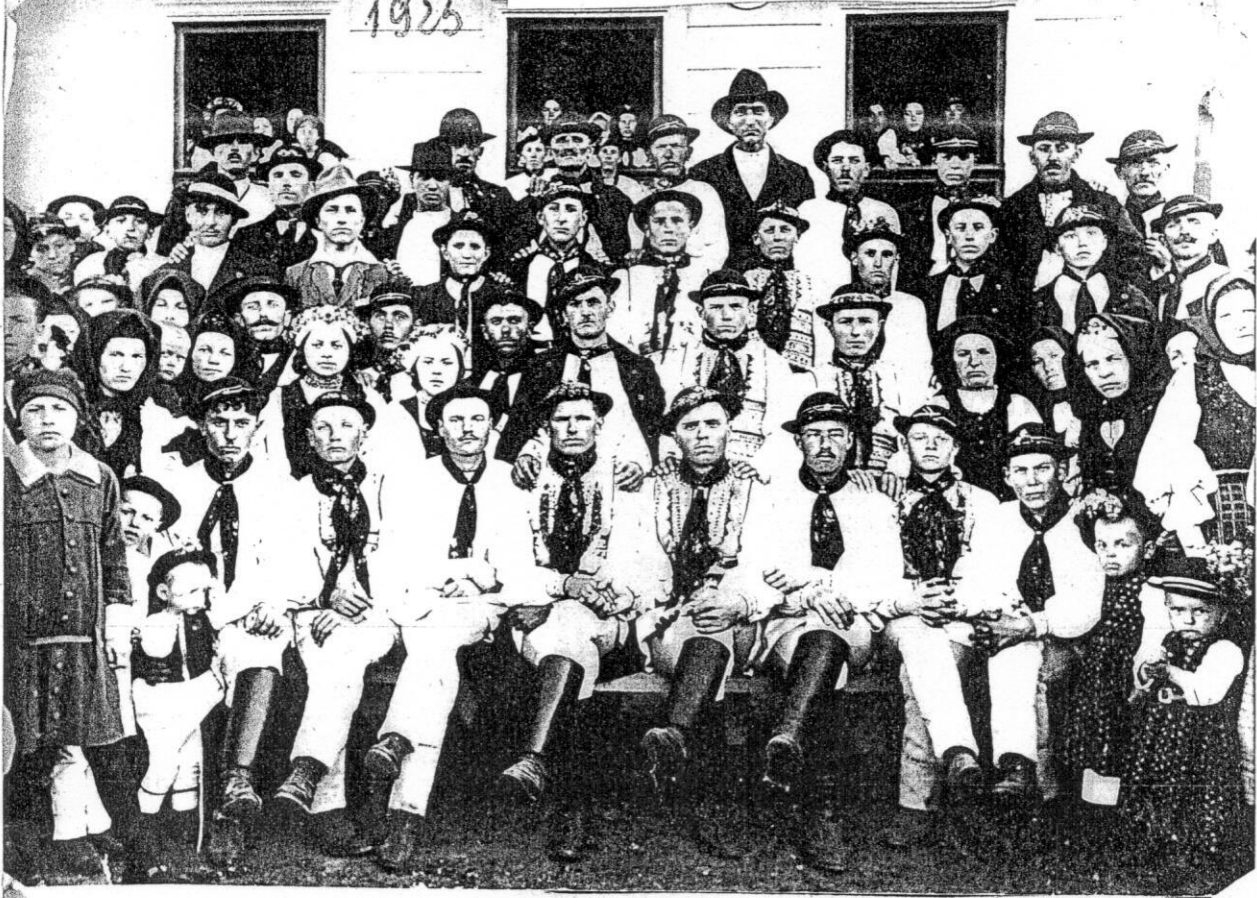
Elevi din Crihalma, cu Invat. Calefariu

Caluserii din Crihalma cu Invat-Calefariu

1925

1925 Cu feciorii din Crihalma

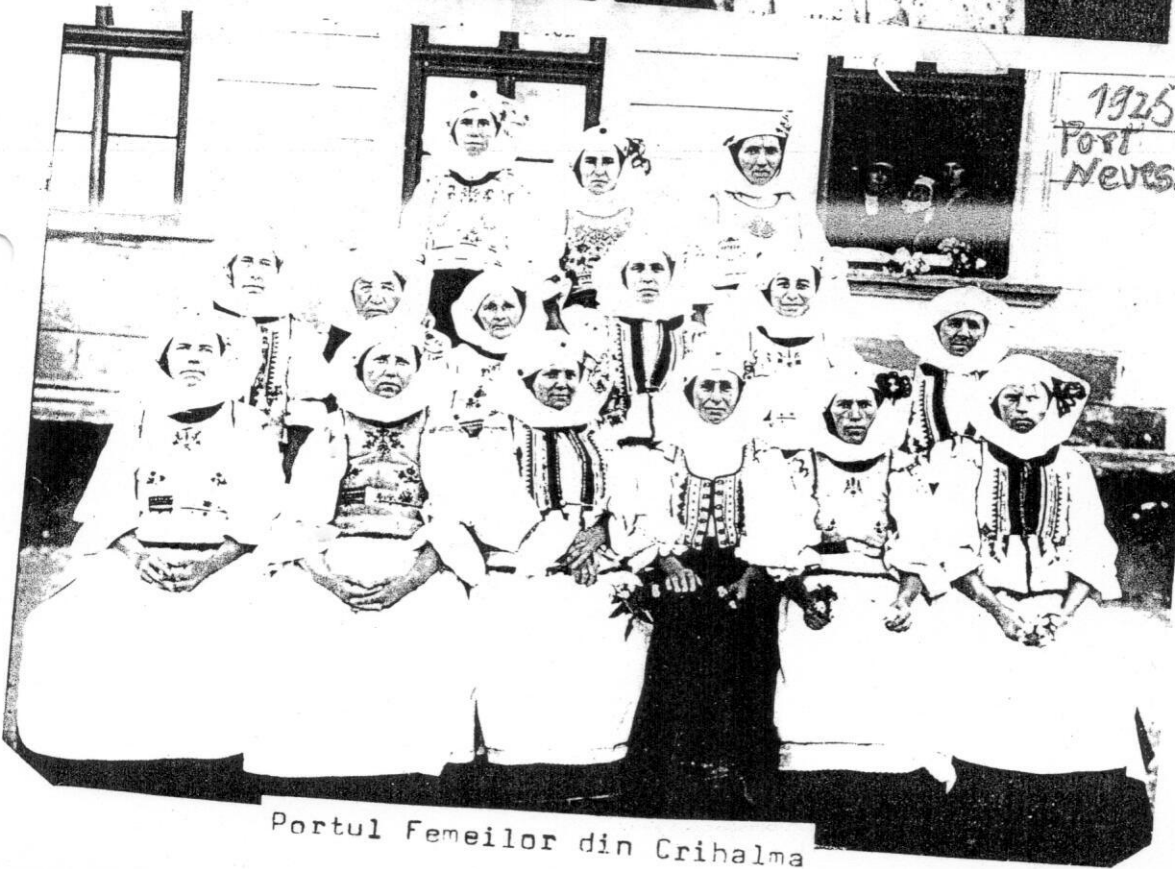
1939 Feciori si fete din Crihalma (cu Inv. Nic. Bucer)

✕

Portul fetelor din Crihalma

1939

1925 *
Portul
Neveste

Portul Femeilor din Crihalma

Eleve din Crihalma

Cu Batrinii din Crihalma

Fele in cratinta, feciorii cu cirpa la git

"Pe grapa" de Sf-Pasti
(Ironim O.Zaharie)

Costum sălistean (Ileana Ghinde)

Artisti amatori din Crihalma

